

HÍD

**Irodalom
művészet
társadalom-
tudomány**

1

1

1970.

JANUAR

HÍD
IRODALMI,
MŰVÉSZETI
ÉS
TÁRSADALOMTUDOMÁNYI
FOLYÓIRAT
ALAPÍTÁSI ÉV: 1934
XXXIV. ÉVFOLYAM

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:
ACS KÁROLY
(FŐ- ÉS FELELŐS SZERKESZTŐ)
BORI IMRE
MAJOR NÁNDOR
VUKOVICS GEZA

TECHNIKAI SZERKESZTŐ:
KAPITANY LÁSZLO

TARTALOMMUTATÓ

5	LATÁK ISTVÁN
6	LATÁK ISTVÁN NEHÉZ ÉVEK
13	DUDÁS KAROLY HÁROM NOVELLA
25	BRASNYÓ ISTVÁN KÉT NOVELLA
32	NUSRET IDRIZOVIC ZÖLDELLNEK A HEGYEK, ERDŐM SÖTÉTLIK
44	BOGDAN ČIPLIČ KÉT VERS
48	FÜLÖP GÁBOR A TENYÉRJÖS GAZTETTE
52	SIMAI MIHÁLY VERSEK
54	MIRON BIALOSZEWSKI A MICKIEWICZRŐL, AHOGY ÉN MONDOM
66	KOSSA JÁNOS SZERBHORVÁT—MAGYAR SZÓTÁRUNK
83	MIRNICS KÁROLY DEMOGRÁFLAI JELLEGZETESSÉGEK A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR NEMZETISÉG ÉLETÉBEN
100	ACS JÓZSEF BARANYI KÁROLY ÉLETMŰVE
105	SZEMLE Bányai János és Varga Zoltán jegyzetei

Képzőművészeti
melléklet:
BARANYI KÁROLY
művel

Különmelléklet:
Tőke István:
MOSOLYGÓ
TISZA MENTE
(Sáfrány Imre
illusztrációival)

LATÁK ISTVÁN

1910 — 1970

MÉG EGY REGI HARCOS, NEMES EMBER, IHLETETT ÍRÓ TÁVOZOTT KÖZÜLÜNK, S AMI MÉG FÁJDALMASABB: EREJE TELJÉBEN, LÁZAS MUNKA KÖZBEN, EGY BEFEJEZETLEN ÉLETMŰ IGÉRETEIVEL ES TARTOZÁSAIVAL. A HÍD KÜLÖN GYÁSZÁ IS EZ: A TRAGIKUS HIRTELENSÉGGEL ELHUNYT LATÁK ISTVÁN A FOLYÓIRAT EGYIK LEGRÉGIBB MUNKATÁRSA. ÜGYSZÓLVÁN ALAPÍTÓINAK EGYIKE, A HÁBORÚ ELŐTTI HÍD SZERKESZTŐJE, MOZGALMI, SZOCIÁLIS IRODALMÁNAK LEGJELENTŐSEBB MŰVELŐJE, SZELLEMI IRÁNYVONALÁNAK RITKA KÖVETKEZETESSÉGŰ KÖVETŐJE ES PROPAGÁTORA, MAYER OTTMÁR HŰ HARCOSTÁRSA VOLT. SZINTE JELKÉPESNEK KELL TEKINTENÜNK UTOLSÓ KÖZELETI SZEREPLÉSÉT: TAVALY DECEMBERBEN, PÁR HÉTTTEL HALÁLA ELŐTT A MAYER OTTMÁRNAK ÁLLITOTT SZABADKAI EMLEKTÁBLA LELEPPEZÉSÉNÉL IDÉZTE FEL A FORRADALMI MŰLTAT ÉS VETITETTE ÁT A FORRADALMI JELENBE, MINT-EGY KIJELÖLVE A MAGA EMBERI ES ÍRÓI FELADATÁT IS, A MUNKÁT, AMIT MÉG VÁRTUNK TŐLE, S AMIT, SAJNOS, TÖBBÉ NEM VÉGEZHET EL, AMIT SENKI SEM VÉGEZHET EL HE-
LYETTE — KÜZDELMES, MOSTOHA ÉLETENÉK ES PÁLYÁJÁNAK LEÍRÁSÁT A PROLETÁRSORS LEGMÉLYÉTŐL A SZELLEMI KITELJESÜLÉSIG, MELY EGYBEN A KOR ES TAJ ÖNÉLETÍRÁSA IS LETT VOLNA; EMLÉK ES TAPASZTALAT KÖTFŐJE, MELYNEK OLY IGEN SZÜKÉBEN VAGYUNK, S AMELYNEK — AHOGY APAD — MIND NAGYOBB SZÜKSÉGET ÉREZZÜK. KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBAN IGYEKEZNI FOGUNK ÁTMENTENI A HÍD OLDALAIRA E FÉLBEHARADT MUNKA TÖREDEKEIT. A FOLYTATÁS — LATÁK ISTVÁN ÉLETMŰVÉNEK FELMUTATÁSA, ÍRÓI ARCELÉNEK MEGŐRÖKÍTÉSE — KRITIKUSOKRA, IRODALOMTÖRTÉNÉSZEKRE, A SZELLEM KUTATÓIRA VÁR.

NEHÉZ ÉVEK

LATAK ISTVÁN

Télen a gyengén fűtött, alacsony borbélyműhelyben szorongtunk a rossz kályha mellett, Vargával, a fukar mesterrel, aki még a borralalót is kölcsönszedegette pofonnal nevelt inasaitól és rosszul fizetett segédeitől.

— Jóska — szólt az öreginasnak Varga, ha Kocsis úr, a pékmester, százassal fizetett —, adjál csak egy tízest, majd később visszaadom.

Jóska mogorván pillantott föl a pufók gyümölcskereskedő beszappanozott álláról. Nincs pénzem, megmondom, mincs pénzem — gondolta magában. De látta a mester is, meg a vendég is, hogy már kaptam néhány vendégtől borralalót. — Nem mert ellenkezni.

— Tessék, főnök úr — mondta kesernyésen.

Máskor a segédtől kért kölcsönt Varga. Aztán egyik-másik kis összeget letagadta.

— Segéd úr, maga csak kétszer adott kölcsön tegnap — vitatkozott Varga —, emlékezzen csak vissza. Először, amikor a „Globus” cipőüzlet gazdájának váltottam, és másodszor, amikor Gyurácsik úrnak adtam vissza.

— Főnök úr, akkor is adtam, amikor Pupi, az a parkettás volt itt, vele ment el a főnök úr is...

— Akkor nem adott, segéd úr — ütötte ordítva az asztalt Varga, hogy a vézna emberke meghátrált. — És te, Jóska, Jóska! — fordult dühödten az öreginashoz a mester —, te nekem nem is adtál tegnap kölcsön!

— Dehogynem adtam, főnök úr, kétszer is, amikor...

— Elhallgass, te piszok, szembe meghazudtolsz! Majd adok én neked — és nagy pofonokra készülődve nevetgélt magában, mert már látta, hogy a segéd is meghökkent és lemondott már — ki tudja, hányadszor — az ügyesen kicsalt garasokról.

A balkezes inas azonban, aki — míg jobb kézzel megtanult borotválni — iszonytatóan sok pofont állott ki, néha megvadult, és csak követelte a jó uzsonnákat jelentő borralaló visszatérítését.

— Hogyne adtam volna, főnök úr, mikor a kövér gyümölcsöst borotváltam, akkor is adtam, meg... — De a célba találó pofon elhallgattatta.

Kétségbeesetten bizonykodtunk, hogy visszaszerezzük a kölcsönadott vacsorapénzt, és a sikertelenségben bosszút esküdve, mindig megfogadtuk, hogy nem kölcsönözünk többé a mesternek. De nem lehetett a kölcsönt megtagadni a vendégek előtt. Nem adtak volna máskor, ha az előbb zsebre vágott borralalóból ki nem segítjük a főnökünket. Tudta ezt a

mester is, mert sose kölcsönzött máskor, csak a vendégek jelenlétében. Pedig a pénzváltáskor mindig pénzzavart mímelő embernek szölleje, háza és „flancos” felesége volt. Ámde a hosszú, sovány, kopasz mester nagyon félt a felesége szigorúságától, és az így elsinkófált pénzecskékből fizette a sűrűn fogyasztott „kétdecijét”.

A műhely alacsony volt. A mélyén barlangszerűen alacsony és sötét volt, odasepertük a haját, és ott állt egy dézsa, amibe a szennyvizet öntöttük és a habot dobáltuk. A falak festése mindig nedvesen sötétlett. A nedves sárfalból eredő dohosság, az azokban a száraz években is vizesen korhadó padló, az olcsó kölni, az avasodó hajkenőcs és az olcsó szappan olajos, émelyítő szaga tették terhessé a levegőt. Rossz cigaretták füstje keringett állandóan a szűkös helyiségben. Mindnyájan sápadtak voltunk, csak a sovány, kimeredt szemű mesterünk vöröslött az italtól.

Varga ugyanis mindig ivott, de lehetőleg a más pénzén. Ivott egyedül, és ivott, ha Borovics, az unatkozó nagytrafikos hívta el; ha Bézi, a féltékeny cipézmester, vagy Babura, a gazdag magánzó, volt lakatosmester vitte iszogatni. Babura a műhelyét a nagy válságban bezárta, és a sok földje jövedelmét költötte italra. Néha Schreiner Titusz, a darálómalmos jött részegen, és elvitte Vargát a nagy liszthordó kocsin. Schreiner árgalmatlanul ütötte a lovakat mindig.

— Komám — mondta mindig a mesternek —, ilyen jó kefefrizurát csak te csinálsz nekem a városban. Tudod, van egy jánosom, az eljár borotválni, de nem tud megnyírni kedvemre. De te!... — és kitüntetésül nagyott ütött a mester vállára. Varga szélesen vigyorgott ilyenkor, és körülnézve a személyzetet, elismerő pillantásokat várt.

— Segéd úr, vigyázzon a rendre, nemsokára jövök — fordult Dévics kollégánkhoz. Estig nem került elő. Egyszer a Begába estek Schreinerrel együtt.

A hosszú ivások után keresztben állt Varga szeme. Mindenben kötődött.

— De sok fát eltüzeltek! — volt a legelső szava. — Hogy van, hogy van, Zemkó úr? — kedveskedett a vendégnek, aki a káromkodó, csikorgó hangra fölfigyelt az újságból.

— Köszönöm, Varga úr, megvagyok... Itt egy mérges pattanás van, vigyázzon, segéd úr.

Télen fagyoskodtunk a szűk, levegőtlen helyiségben, nyáron meg a melegtől és az unalomtól ásítóztunk. Néha kiálltunk az ajtóba, és néztük a fiatal nőket, akik a kirakatokat bámulták, és a Bega hídjain át lustán ténferegtek. Míg mi, unatkozó segédek a szalvétákat hajtogattuk, préseltük, hogy újaknak és frisseknek látsszanak, a kisebbik únas az arcmosó szivaccsal a légypiszkot törölgette az ablakról fáradhatatlanul.

Sosem tudtam a műhelyben olvasni. Ha vendégeink nem tértek be unalmas életük eseményeit elmondani, unatkozó utcalányok igazították a hajukat, és tréceltek szakadatlanul. A szemöldöküket igazították.

— Csak egy kicsit, aranyos segéd úr. Máma szép akarok lenni, jön a palim faluról. — S elragadóan mosolyogtak, hogy elfeledkezzünk arról, hogy nem adnak borraivalót.

Az olvasásért mindig kicsúfoltak. Bubori, a szomszéd főpincér — gyerekkorom óta ismert —, ugratott legtöbbit.

— Tudós akarsz lenni, hogy úgy koptatod a könyveket, öcsém? Csak a szemedet rontod el. Gyere, inkább römizzünk egyet!...

*

Rosszul ment az üzlet. Elbocsátottak. Csak egy segéd maradt meg. Volt a mesternek mindig három-négy inasa. Az öregebbek már borotváltak is.

Sokáig nem kaptam munkát. Aztán akadt egy-két kényelmes polgár, kereskedő, iparos vagy hivatalnok, erősen elfoglalt munkás, akihez eljárom a borotválni, hajat vágni.

Sohasem szerettem a műhely ásitó unalmát. Így, a házalás mellett akadt időm olykor, hogy könyvet vegyek a kezembe. Szomorúságaimból meg karcolatokat készítettem. A külvárosi tengődés vigasztalansága áradt belőlük, és sokszor eldobtam az írásaimat. Nem vonzott a kevés fizetés, a hetykén odavetett borraival a műhely látástól vakulásig tartó rabságában. Így vált belőlem nyughatatlan vérű házaló borbély. Zugiparos. Keresztül az Amerikán, a Plank-kerten, a szentgyörgyi állomástól a cukorgyárig loholtam lélektelenül.

*

Zsebeimbe rejtem a szerszámokat. Ruhám bélése kikopik a tömött zsebektől. De szabadabb vagyok. Igaz, sokat rohanok, míg átfutom a várost. Sok mindent figyelek, és sok mindent jobban látok. Messze kerülöm az ismerős irigy kismestereket, akik unatkozva álldogálnak szurtos üzletük előtt, és a gyérülő vendégeket lesik, mint zsákmányra éhes, szomorú pókok.

Sivár esték és bánatos hajnalok vándora vagyok. Sártól tocsogó járdákon bukdácsoló, kicsinyes emberek szeszélyeinek kiszolgálója. Kilo-métereken keresztül loholok egy borotválásért, de nem rosszabb ez, mint a műhelyek taposómalma. Kopott ruhában szépeket álmodom, és egy éles pengén irongálva csúszkálók a bizonytalan falatokért.

Átlopom magam a girbe-görbe utcákon. Sonnenfeld vár, a keményítőgyár hivatalnoka. A város másik végében lakik, és már reggel fél hatkor meg kell borotválni. Hatra megy a gyárba. Nála vannak az üzem kulcsai. Izgága, kövér ember, mindig siet otthonról. Nem szereti a feleségét, s munkába öli az erejét.

— Siessünk, siessünk, Jani, már öt perccel elmúlt fél hat...

Könnyű szakálla van, lekapkodom. Orgonakölnije majdnem bűdös, olyan erős szaga van. Megmosom az arcát.

— Holnapután, szerdán, elutazom, csak csütörtökön jöjjön, Jani.

— Igenis, Sonnenfeld úr — felelem halkan és illedelmesen. De mi lesz, ha a parkettás mester is csütörtökön reggel akar borotválkozni? — gondolom el hirtelen, és meghökkenek. — Eh, lesz, ahogy lesz. Valamelyikük szőrös marad. És majd felmondással fenyegetődzik. Két helyen egyidőben nem lehetek.

Sonnenfeld a hidra megy, én a Templom utca felé vágok át. Nagykendős öregasszonyok bandukolnak a templomba, évszázados megadással mennek az esős utcákon.

A loholás és az ácsorgás a csukott kapuk előtt egyaránt kifáraszt. Néhol háromszor-négyszer kell csemetnem, mire álmoskócosan kitekint valaki, mérgesen dohogva, hogy nincs házmester.

— Ki a fene az már megint?

— A Rózsa úr borbélya...

Kapukulcscsörgés, beengednek.

— Ilyen korán akar az öreg borotválkozni, tán lagziba megy?

— Korán szeret tisztálkodni az öreg — sunyítok csendesen, senkit sem szabad megsértenem, nincs semmiről véleményem, mert nincs iparom, és kisebb értékű ember vagyok, borbély, „koszvakaró”, ahogy a külváros nevez bennünket, testápoló munkásokat.

Szlobonyi, a szabómester mindig tele van itallal, mint a csap. Gyakran rosszullet fogja el a szappanozás alatt. Italos emberek nem tudják elviselni a borbélyszappan kesernyés mandulaszagát. Néha nem tarthatja ki a borotválás végéig.

— Engedjen csak — tolja el ádámcsutkája felől a borotvát —, kimegyek... — Nagyon csuklik, és félig borotváltan kiszalad. Levegőért kapkodva jön be a félig kész tűzoltóruháktól rendetlen szoba-műhelybe, és folytatom a borotválást.

A cipézmester, Pércsics mindig alaposan megvárakoztat. Sokszor egy óra is beletelik, mire borotválkozni a rossz karszékre ültethetem. Hol a főzéshez kapkod, hol a cipőfejeléshez. Felesége szomszédol valahol. Nem szereti az urát és a gyerekeit. Az a hír járja felőle, hogy meg is csalja a gyámoltalan, akarat nélküli, sokat dolgozó, mosdatlan embert. Lakószomszédjuk, öreg szikár özvegyasszony puritán lélekkel szapulja rossz gazdálkodásáért Pércsicsné.

— Istenkém, Istenkém, hogy tchet ilyet egy asszony. Itt vannak a szép gyerekei, koszban hagyja őket, az ura szorgalmas, rendes ember, és ő sose tartja itthon az orrát... Tudja, szomszéd, hogy én vizes kötéssel verném ezt az asszonyt!...

— Hagyja el, Julis néni — legyint lemondóan Pércsics —, megpróbáltam én már mindent. Nem használ a verés se, a szép szó se... Hej, mikor én orosz fogságban voltam, de jó asszonyom volt, s számár fejjel otthagytam! De a honvágy, a honvágy... Kellott ez nekem...

*

Nagy hassal, magas vényomással üldögélnek a külvárosi nyugdíjasok a sárgás novembéri napon. Lehet, hogy utolsó őszi napsugarait élvezik. Alkoholba fojtott 70—80 éves szívük már nem sokáig bírja az erőlködést. Lábuk vízzel telt daganata lassan emelkedik. Szelíd a szemük. Megbocsátóan nézdegélnek az utcán csintalankodó szilaj cigánygyerekekre, akik rongyokban, de vidám feketés képpel hancúroznak a házak előtt frissen sarjadt őszi fűvön.

Bemegyek a nyugdíjas Szabó bácsival a konyhájukba. Míg én borot-

válok, rapancsos arcú felesége bodor szőrű kutyáit fürösztli, és selypítve énekelgeti a szappanos víztől prüszkölő kis jószágoknak:

— Aranyos a patkó a sarkán... Aranyos a patkó a sarkán...

Csendes, megszokott mosollyal állítok be a külvárosi nyugdíjasokhoz, zugiparosokhoz és kismesterekhez is. Mert van olyan kisiparos is, aki tudja, hogy a zugiparos a válságos idők szülötte, és nem eszik eleven zugiparosokat.

Megbámulom a 60—65 éves élénk embereket, akik fürge léptekkel mennek, és kitartóak az élet viszontagságaival szemben. Mi lesz énbőlöm 60—70 éves koromra!... Hiszen már most ünne a harmincon örökösen a kínos fáradtság az alapérzetem. Tán sose jutok a szakállerdő végére!

A rapancsos arcú öregasszony csak a kutyáját szereti. Villámló, örökké fiatal szeme a kényelmes öreget kémleli. Mindig az öreggel zsörtölődik. Most már mindent elhanyagol, kifáradt a végeszakadatlan takarításban, meszelésben. Valaha minden ragyogott a keze alatt. Most már csak a kiskutyák selymes szőre tiszta. A lakásban az öreges, használt holmik szinte ragadnak a gondozatlanságtól. A házi „koszvakarászatot”, „tetűvadász munkát” szörnyen utálja az öregasszony, de nem engedheti az öreget borbélyhoz, mert a hosszú várakozás ideje alatt „berüg”, és akkor fullad és káromkodik. Szörnyen tud gyalázkodni az öreg egykori fűtő korából. Az öregasszony ijedten hányja magára ilyenkor a keresztet.

— Istenkém, add vissza az eszét!...

Utálja az apró szőrrel teli szappanhabot az öreg Szabóné.

— Huh, akár a kaporszósz. — Őszinte undorodással viszi ki a piszkos vödört, amibe a vakarászat eredményét hajítottam.

*

Ay olcsó vacsora-tepertő mellé nem ehetek hagymát, ha az öregedő órásmesterhez, Kudlikhoz megyek. Vacsoraiddő tájban járok hozzá hét közben. Nem szereti az erős szagokat Kudlik, különösen a kellemetlen szagokat nem. Rosszul lesz tőlük. Csak a fiatal lányok szagát szereti. Sok pénzt költ gavallér-kedvteléseire.

— Ugyan ne sajnálja, Jani, úgy a kölnivizet, mintha a magáét használná... Van még a drogériában.

Szürkülő haját diófaolajjal kenem meg, és egészen simára kefélem, ha este kirándulásra készülődik. Beteges felesége tudja, hova megy ilyenkor.

— Diné, ha tudnád, hogy büzlesz a sok pancsolástól!... — csipkedi epésen.

— Nem érted te az urak dolgát — legyint Kudlik nyugodtan.

Kudliktól hazamegyek, és a maradék tepertővel azért is fokhagymát eszek. Aztán olvasgatok a kis petróleumlámpa mellett, a konyhaasztalra könyökölve, míg a viaszosvászonra nem bukik álmosan a fejem.

*

Valamiről minden „vendéggel” fecsegni kell. Ugyan milyen borbély az, aki nem találja fel a napi pletyka eseményeit. Ha más nincs, az időjárásról beszélgetünk. Témahiányban mindenki az időjárásról fecseg.

— Azt mondják, nem tesz jót a jövődő termésnek ez a végeszakadatlanság — mondom Muszinnak, az iskolaszolgának, aki paraszt származású, s bizonyára érdekli a föld és a termés. — Felveti a víz a mezőket.

Vakbuzgó, kiaszott felesége öreg tepsit súrol a tűzhely előtt. Egész nap nem szólna, ha vallási tέρre nem terelhetné olykor a világiak beszédét. Szavaimra fölegyenesedik, és mélytűzű szemét az ég felé fordítva, kioktat:

— Ha Isten úgy akarja, hogy mind kipusztuljon a termés, az is jól van, mert Isten akaratja...

Gyenge borbély, szerényen és ijedten elhallgatok a fanatikus hitnek ilyen életet kitöltő ereje előtt.

Musziné nagy szemű, vékonyka lánya unottan seper. Az élet minden megnyilatkozását figyelő emberként sovány, barna arcára lopom anyja szavaitól riadt tekintetem. Ő, tudom, tetűk másznak a lány hajában, pedig a bokájáról és a szeméről költeményeket kellene írni, mikor bő szoknyájában vidám táncokat táncol.

Kerekes, a nyugalmazott börtönőr vastag, nehézkes ember, valaha nagyon szép feleségének rabja. Papucsuralom van náluk. Rágolyás beteg asszonya mindjárt sipít, ha hátramegy és kicsit hosszabb ideig marad.

— Szűzmáriám, mit tudsz ott ennyi ideig csinálni! Igazítsd meg a fejem alját.

— Az ember még a lábát se teheti ki tőled — dohog Kerekes, és föl-emeli a csontvázsovány asszonyt, hogy fekhelyét megigazítsa. Nem tud enni Kerekesné. Heteken át egy kis kávé s csöppnyi orvosságon tengődik. De még ez is kijön belőle. Semmilyen orvoslás sem tud már rajta segíteni. Pedig Bosnyák Katica néni, a híres „vrácsás” asszony is ráimádkozott már, és kipróbálták az összes ajánlott füveket, folyadékokat, kenőcsöket és babonás eljárásokat is; és minden környékbeli orvost tönkretettek már idegileg.

Kerekest gyorsan meg kell borotválni. Felesége nem nézheti békén, ha nagyon kicsinosítják a férjét.

— Tán háztűznézőbe akarsz menni?... Alig várod, hogy lecsukjam a szemem.

— Oliva, Oliva, mi jár az eszedben... — csóválja fejét Kerekes, és jószágos igyekezettel türi a beteg ezer szeszélyét.

*

Olykor sehogy se fog a borotvám. Fenőszíjamtól függ ez. Fenőszíjam pedig misztikusan kiszámíthatatlan. Puhul és keményedik, mint a szalonnabőr. Ugyanannyi fenéssel egyszer jó a késem éle, máskor meg érzéketlenül rossz. S olykor nem esik jól a munka. Kövemet olajozgatva úgy kutatom biztos élet, mint életem jó kiútját.

Bebők János a szövőgyárban munkás. A sakkjátékba és a politikába

szelmes. Elhanyagolja a lányokat, elhanyagolja öltözékét, ha sakkozhat, vagy valakivel megbeszélheti okosan a sustorgó eseményeket.

— Maradjon, Jankóm, egy játszámra — kérlel a borotválás után. — Hová siet? Megborotvál, és utána úgy elszalad mindig, hogy szót is alig válthatunk.

— Nézze, János, úgyis könnyen kikapok magától. Minek vesződünk, nem vagyok én érdemes ellenfél.

— Jobban múlik az idő. Ebben az átkozott esőben nincs kedvem a korzón csatangolni. Vagy menjek a Plank-kertbe garasos szerelemért... Maradjon még...

— Nem maradhatok, János, ne haragudjon, megyek, fontos dolgom van!

Megyek, mert hív a döre álmom!

Este már merevek és fájdalmasak a rossz lábaim. Székre vagy ágyra huppanok, vagy rossz cipőpapucsba dugva lábaimat, konyhánkban mászkálok, összekunyerált könyvekbe bújok, és nagy műveltségről álmodozom.

Ó, ha egyszer könyvek halmai közé ülhetnék gondtalanul, és falhatnám a betűket megszakítás nélkül, talán nem is jajgatnék többé a szomorúságtól.

És nem gyűlölöm a borotvám. A világválság káoszában keskeny utat vagdosok vele magamnak, kifelé, valahova a mindig sötétebben ködlő kenyértelenségből.

Kimeredt szemmel keserű kétségek hangját figyelem: ugyan mit akar egy, az anyagi elesettség és a kisebbségi sors szeszélyeiben szomorúságokat firkálgató borbélylegény? Kultúrába szerelmeskedve siratni a vidéki szűkösség áthághatatlan korlátait? Minek álmodik? Miért törekszik? Maradjon békén, pusztuljon békén a süllyedő életét emelgető vidéki kontár.

(1934)

HÁROM NOVELLA

DUDÁS KAROLY

VISSZATÉRÉS

A motoros vonat kattogva befutott az állomásra, egyre lassított, majd aprókat rándulva szinte észrevétlenül megállt. A mozdony reflektorai apróra szaggatták a ritka, szitáló ködöt, s egy darabon megvilágították a kopott, tompán csillogó síneket.

A férfi lelépett az apró, szürkésfehér kavicsokra, aztán kinyújtotta a karját, s a lányt is lesegítette a magas lépcsőkről. A szerelvény máris megrándult, fokozatosan gyorsulni kezdett, majd csattogva beleveszett az áttetsző, súlytalanul lebegő ködbe. „Milyen furcsa”, mondta a lány. „Csak mi ketten szálltunk le a vonatról. Az állomáson sincs senki. Milyen furcsa.” „Említettem már, egészen kis városról van szó”, mondta a férfi. „A motoros vonat is csak azért állt meg itt, mert csatlakozása van néhány falu felé.” Elvette a lánytól a lapos, barna aktatáskát, a hóna alá szorította, szabadon maradt karjával meg átölelte a vállát. „A központ meglehetősen messze van”, mondta a férfi. „Gyalog kell mennünk, mert itt még nem járnak autóbuszok.”

Egyenes törzsű gesztenyefák sorakoztak a keramit kockákkal kirakott, keskeny út mentén. Messze előttük a két fasor összeszűkülte, egymás felé hajolt, majd beleolvadt a lassan sűrűsödő ködbe. A lány megborzongott. „Mégsem kellett volna eljönnöd velem”, mondta a férfi. „Egy óra alatt elintézem az egészet. Ha beleegyeznek a gyárunk által javasolt föltételekbe, aláírom a szerződést, megiszunk egy feketét, s máris utazhatunk vissza. Ennyi az egész.” „Mégis örülök, hogy itt lehetek veled”, mondta a lány. „Melletted még ez az idegen, barátságatlan kisváros is megszépül.”

A férfi belenézett a ködbe: a gesztenyefák már alig látszóttak. Nézett maga elé, hunyorgott, s egy pillanatig az volt az érzése, hogy megsüketült, annyira tiszta és szokatlan volt a csend. Pillantása végigsöpört a megkopott keramit kockákon, közben az járt az eszében, hogy milyen régen nem járt ebben a városban. Hat éve, gondolta. Igen, már valamivel több is, mint hat éve. Nem sokat koptak a kövek azóta, gondolta, és alig észrevehetően elmosolyodott. Lelassította lépteit, a lányról néhány percre teljesen megfeledkezett. Jó lenne, ha fölszállna a köd, most erre gondolt. Akkor láthatná a gesztenyefák megrepedezett, szürkésbarna kérgét, meg a görcsbe torzult, kopasz ágak közt tompán átfénylő, fakó eget. Érdekes, milyen tisztán és élesen emlékszik a gesztenyefák megrepedezett, szür-

késbarna kérégre. Meg az apró kopásokra a keramit kockákon. Az asszonyból, volt feleségéből, akivel annyiszor végigsétált ezen a keskeny úton, semmi sem maradt meg benne. Azt sem tudja róla biztosan, itt él-e még a városban. Érdekes, egyetlen vonását sem tudja föl idézni. Csak a gesztenyefák kergét látja tisztán meg a kopásokat a keramit köveken.

Valahol nem messze egy autó motorja élesen fölberregett. A férfi idegesen összerezte, s megérezte karja alatt a lány vállát. „Furcsa most a város”, mondta. „Ilyen sűrű ködben még sohasem láttam.” „Persze, ti éltetek itt egy évig”, mondta a lány. „A volt feleséged talán még mindig a városban lakik.” „Fogalmam sincs”, mondta a férfi. „Én hat évvel ezelőtt elmentem innen. Fogalmam sincs róla.”

A keramit kockák kifogytak a lábuk alól, vége szakadt a fasoroknak is: beértek a központba. Itt már gyakran zúgtak el mellettük gépkocsik, a motorok bántóan éles berregése apróra szaggatta a csendet. Az üzleti ügyet valóban gyorsan elintézték: alig fél óra alatt aláírták a szerződést, megittak egy konyakot meg egy kávét, s már utazhattak is haza. „A vonat csak fél ötkor indul”, mondta a lány. „Most még csak negyed három. Szeretném meglátni a volt feleségedet. Ugye, megértesz?” A férfi levette kezét a lány válláról, s szembefordult vele. „Ennek semmi értelme”, mondta. „Mi már hat éve elváltunk. Azóta nem találkoztam vele. Neki férje van, biztosan gyereke van, mi meg egyszerűen törjünk rájuk. Idegenek vagyunk. Ennek semmi de semmi értelme.” „A vonat csak fél ötkor indul”, mondta a lány. „Úgy látszik, mégsem értettél meg. Nem tudok úgy elutazni innen, hogy ne lássam azt az asszonyt.”

A férfi egy pillanatig tanácstalanul nézett maga elé, érezte, hogy a mellére ereszkedik s végigömlik rajta valami nehéz, bénító zsibbadás. A köd miatt van ez, gondolta. A köd miatt. Aztán megvonta a vállát. „Ha annyira akarod, el is mehetünk”, mondta. „Hiszen nem vesztsem össze veled. Az első két évben még üdvözlő lapokat is küldtünk egymásnak újévkor. Felölem el is mehetünk.”

A házra, ahol azelőtt éltek, gyorsan rátaláltak; az asszony otthon volt, s amikor ajtót nyitott, felhúzott szemöldökkel nézett rájuk, aztán, ahogy megismerte a férfit, mosolyogva hívta be őket. „Megvénültél, öregem”, mondta. „Alig ismertem rád. Igaz, jó sok idő telt el azóta.” „Hat év”, mondta a férfi. „Valamivel több is, mint hat év.” Az asszonyt nézte. Rövidre nyírt, tömött fekete haját, telt alakját, kissé fénylő arcát. Szép ez az asszony, gondolta. Szinte semmit sem változott. Az évek nagyon kevés kárt tettek benne. Önkéntelenül, ideges mozdulattal beletürt erősen ritkuló hajába. „Üzleti ügyben vagyunk itt a városban, s a menyasszonyom mindenáron látni akart”, mondta. Az asszony mosolyogva bólintott, s érdeklődve nézte a lányt. „Most készítem az ebédet”, mondta. „A férjem csak fél négykor jön haza, mindig ilyenkor főzök. Én már kettőkor itthon vagyok, van tehát elég időm.” Bevezette őket a szobába, leültette egymás mellé a kaucsra, aztán bocsánatot kért, s egy percre kiment a konyhába. „Nagyon szép volt a feleséged”, mondta a lány. „Nagyon szép asszony.” A férfi vállat vont, aztán átölelte a lányt, magához húzta, s erősen, hosszan megcsókolta a száját. Közben két idegesen remegő, fénylő szemhéját figyelte.

„A fiam is fél négykor lesz itthon”, mondta az asszony, amikor vissza-

jött a konyhából. „Napközben a nagybácsinál van, a férjem hozza mindig haza. Tudod, én is dolgozom, keveset lehetek vele. Pedig aranyos kölyök. Nagyon szereti az apját.”

Az asszony itallal kínálta őket: a lánynak és magának csokoládélikőrt töltött, a férfinak konyakot. „Tudom, hogy te csak ezt szereted”, mondta. „Csak a konyakot.”

Mosolyogva összekoccintották poharaikat, aztán fölhajtották, s egyszerre tették le az üvegtálcára. A férfi önkéntelenül közelebb hajolt az asztalhoz. A lány poharából alig hiányzott néhány csepp folyadék, az asszony félig itta ki, az övé meg teljesen üres volt. Váratlanul, mintha egy pillanatra megszedült volna, s a lány poharában maga előtt látta az asszonyt, a hét év előtti, az első év bolond ébrenájulós éjszakáit, meztelen testük vonagló rituálétáncát. S ahogy tovább nézte az asszonyt, kissé fanyarul állapította meg, hogy most semmi vágyat, semmi izgalmat nem érez iránta. Csak valami furcsa, nevetséges kis zavart.

„Ha itallal kínálja, mindig csak konyakot adjon neki”, mondta az asszony a lánynak. „Erre nagyon érzékeny. Mást is megiszik, de csak ezt szereti. Csak a konyakot.”

A férfi idegesen fölhajtott még egy pohárral, aztán föállt. „Akkor mi megyünk is”, mondta. „Köszönünk mindent.” „Még csak negyed négy”, mondta az asszony. „Fél négykor jön haza a férjem meg a kisfiam. Nem vagy kíváncsi a fiamra?” „A kicsit, azt szeretném látni”, mondta a férfi, s az ajtó felé lépett. „De meglehetősen messze van az állomás. A jegyet sem váltottuk meg visszafelé.” „A férjem meg a kicsi tíz perc múlva itt lesznek”, mondta az asszony. „Megnézed a kicsit, és mehettek. Még akkor is várni kell a vonatra.” „A kicsit, azt szeretném látni, de meglehetősen messze van az állomás. Megyünk.”

Az asszony egészen a kapuig kísérte őket, kezét nyújtott nekik, aztán bement a házba. Az utcán még mindig sűrű volt a köd. A férfi igyekezett lépteit a lányéhoz igazítani, de ez sokáig nem sikerült neki, s így kényelmetlen volt összeölelkezve haladni. Le akarta venni kezét a lány válláról, aztán mégsem mozdult a karja. „Miért nem akartad megvárni őket?”, kérdezte a lány. A férfi nem válaszolt. Már ráértek a megkopott keramit kövekre, s az út mentén sorakozó gesztenyefákat figyelte. Szeretett volna közelebb menni hozzájuk, hogy megnézzze, mélyebbek lettek-e törzsükön a repedések azóta, hogy utoljára itt járt. Még a fia nevét sem kérdeztem meg, gondolta. Pedig szereti a kicsit. Meg azt sem, hogy él a férjével. „Miért nem akartad megvárni őket?”, kérdezte a lány. „A kicsit, azt szerettem volna látni”, mondta a férfi. „De látod, meglehetősen messze van az állomás.” A lány válla megrándult a férfi karja alatt. Elgondolkozva, szótlanul lépkedtek egymás mellett.

Négy óra múlt, amikor az állomásra értek. A férfi megváltotta a jegyeket, aztán behúzódtak az üres váróterembe, s leültek a sarokban elnyúló fapadra. Az egyik ablak be volt törve, s a nyíláson betódult a ködporos, hideg levegő. A férfi a ködszemcséket nézte, s arra gondolt, hogy másnap már hajnalban fölébresztik az ablaka előtt eldübörgő autóbuszok meg teherkocsik. Csak hétre kell bemennie a munkahelyére, de ő már négy órakor ébren lesz, s valami könyvet olvas, mert nem tud

aludni a motorok berregésétől. Érdekes, ezen még sohasem gondolkodott, most meg így egyszerre összejött minden.

Fél öt után kattogva befutott a motoros vonat. Kinn már lassan alkonyodott, a mozdony erős lámpái végigsöpörtek a peronon. A férfi fölsegítette a lányt az egyik másodosztályú kocsiba; ő még néhány pillanatra lent maradt a lába alatt megcsikorduló sűrű kavicsokon. Végignézett a szerelvény mentén: messzire ellátott, a reflektorok megvilágították az egész pályatestet. Az állomásfőnök lámpájával a másik oldalon állt, s ő egyedül volt a ködbevesző sínek között. Megborzongott. Elnézett a központba vezető, keramit kockákkal borított út felé, de semmit sem látott: a mozdony lámpái csak az állomás környékét világították meg, a várost eltakarta előle a nehéz, egyre sűrűsödő köd.

Már mozgott a vonat, amikor föllépett a másodosztályú kocsi messze kiugró, magas lépcsőjére.

PILLANATOK

Ahogy berontott a váróterembe, riadt, feldúlt arccal széttekintett, s megérezte maga körül az ürességet, a tompa, dohos szagú csendet, már tudta, hogy hiába volt minden erőlködése, hiába volt az egész fejtelten kapkodás, a botladozó, lélegzetelállító rohanás: a vonatja elment. Néhány pillanatra tehetetlenül állt a kongón üres, kihalt terem közepén, előregörbülő vállal, mozdulatlanul; ez volt az a néhány nagyon fontos pillanat, amikor határoznia kellett: leroskad-e a homályos sarokban hosszan elnyúló, kopott deszkapadra, tenyerébe hajtja a fejét, beletörődik a megváltoztathatatlanba, vagy tovább rohan, s kilátástalan helyzete ellenére is megpróbál tenni valamit. Ez az egyetlen vonat, amely ma Cs. felé indul, gondolta. Az egyetlen vonat, amellyel elutazhatom. A feje fölött függő órára nézett. „Öt óra, harminckét másodperc”, mormogta. „Fél perce ment el a vonatom.” Fél perce, gondolta. Alig több mint fél perce. Hiszen akkor még el is érhetem. Hát persze, akkor még el is érhetem. Rohanásának lendülete, amely csak néhány pillanatra tört meg a váróterem közepén, ott a nagy óra alatt, most tovább vitte a peron irányába. Jegyről nem kellett gondoskodnia, tegnap, amikor ideutazott, visszafelé is megváltotta. Milyen jó, hogy előrelátó voltam, gondolta. Milyen jó, hogy most az egyszer előrelátó voltam.

Odakinn, a sínek között már szakadozott a sötétség: virradt. Ahogy megtorpant, ugyanaz az érzés fogta el, mint bent a váróteremben: a nyomasztó üresség szinte fizikai fájdalmat okozott neki, mellbe taszította, s azzal fenyegette, hogy rálöki a töltésre. Csak itt hiányzott a csend: apróra foszlatta valami monoton csattogás meg sustorgás. Fölnézett, s mintegy száz méterrel előtte, a második vágányon ott sötétlett a szerelvény imbolygó, lassan távolodó tömege. Ha a váltó előtt elkaphatnám, gondolta, s már rohant is tovább. Ha a váltó előtt elkaphatnám, akkor minden rendben lenne. Gőzmozdonya van, a váltóig alig dőcög. Persze, ha túljutott rajta, akkor semmi esélyem. Akkor jöhetnek vissza.

Kezdetben a talpfákon rohant előre, minden másodikra ugrott, de amikor az egyikben megbotlott, s csak végső erőfeszítéssel sikerült meg-

akadályoznia, hogy végigvágódjon a földön, kilépett a sín pár mellé, s a kavicsos töltésen futott tovább. El kell érnem, gondolta. Muszáj elérnem. Nem bírnek ki még egy napot ebben a poros, idegen faluban. Nem bírnek ki még egy napot. Aztán meg erre gondolt: Még ma vissza kell érnem Cs.-be. Ha estig nem leszek ott, minden elveszett.

Körülötte még mindig félhomály volt, de messze előtte, a fekete, bűzös füstöt köpködő mozdonyon is túl már halványan vöröslött az ég, s a forró, izzadt arcába csapó hűvös szél is azt jelezte, hogy nemsokára fölkel a nap. Gumitalpú cipője csattogva, nagy erővel vágódott a talajhoz, lába alatt bántóan csikorgott a kavics; az élesebb kődarabok szüntelenül törték érzékeny talpát. Csapzott haja a szemébe lógott, s érezte, hogy egész testén csorog az izzadság. Zihálva szedte a lélegzetet, mellkasa hőrögvé emelkedett és süllyedt, lábai remegtek, s már csak automatikusan rakta őket egymás elé; tisztában volt vele, hogy nem sokáig bírja. Főlnézett: a vonat most is ott dőcögött előtte, a távolság nem nőtt, de nem is csökkent közöttük. Míg a szeme előre meredt, lába megbicsaklott, vékony, csontos alakja ott imbolygott a sínek között, végső erőfeszítéssel próbálta egyensúlyát visszaszerezni, aztán végigzuhant az éles, szürkés-fehér kavicsokon. Amíg a távolodó vonat után bámult, ismét itt volt az a számára nagyon fontos pillanat, amikor határoznia kellett, ott marad-e felsebzett, véres tenyérrel a hideg, pihentető köveken, vagy fölugrik, s kiszakadó tüdővel folytatja a rohanást. A váltónál lassítani fog, gondolta. A váltónál lassítania kell. Akkor elkaphatom. És már futott is tovább.

Utol kell érnem, gondolta. Föltétlenül utol kell érnem. Ha estig nem leszek Cs.-ben, minden elveszett. Nem bírnek ki még egy napot ebben az unalmas, fenyegetően idegen, poros kis faluban. Nem bírnek ki még egy napot. Itt annyira üres minden; senkit sem ismerek. Cs.-ben meg várnak rám az állomáson. Ott áll majd a tehervagonok között, a szél szétzilálja s az arcába pergeti hosszú haját. Kicsit pipiskedik, a kanyart lesi, mikor jelenik már meg a vonatom. S amikor megpillantja pizkosszürke füstjét, tétován elindul felé. Estére Cs.-ben kell lennem. Föltétlenül ott kell lennem.

A mozdony a váltóhoz közeledett, gőzfelhő csapott ki belőle: szemlátomást lassított. Most, gondolta. Most kell megpróbálnom. Ez az utolsó lehetőségem. Mélyet lélegzett, összeszorította a fogát, lábait kínos erőfeszítéssel igyekezett gyorsabban egymás elé rakni. Most, gondolta. Most kell megpróbálnom.

A mozdony első kerekei már a váltón csattogtak, az egész szerelvény billegve nyikorgott. Most, gondolta, most, s úgy érezte, ordítania kellene, mert a távolság közte és a vonat között egyre fogyott, már csak tíz méter, már csak öt, már annyi sem, de torka száraz volt, nem jött ki hang belőle. A váltó után rögtön gyorsulni kezd, gondolta. Ez az utolsó lehetőségem. Fejét majd szét feszítette a forró, szárguldo vér, valami furcsa élmélyegést érzett meg bágyadtságot, aztán már azt sem. Kődös tekintete alig fél méterrel előbb fölfedezte az utolsó kocsi messze kiugró karját, keze automatikusan utánanyúlt, megmarkolta, fölhúzta magát a lépcsőre, aztán belökte az ajtót, s lerogyott a folyosó pizkos, fölszakadozott padlójára. Még hallotta, hogy a kerekek zötyögve áthaladnak a váltón, s érezte, hogy a vonat egyre nagyobb sebességre kapcsolva robot alatta.

Sikerült, gondolta jóval később. Mégiscsak sikerült. Hát ezt tényleg nem hittem volna. Aztán meg erre gondolt: Milyen hideg van itt. Nekem meg merő egy víz a testem. Csak most érezte, hogy az arcán, a fejbőrén, a nyakán meg a hátán csorog a verejték. Előkereste tiszta, szabályosan összehajtogatott zsebkendőjét, s lassan törülgetni kezdte az arcát, aztán a nyakát is az inggallér alatt.

Sikerült, gondolta, miközben végigment a kihalt folyosón. Mégiscsak sikerült. Tüdeje már nem zihált, szabályosan szedte a lélegzetet, visszatért arcának normális színe is. Mivel látta, hogy a folyosó mentén minden fülke üres, találmra bement az egyikbe, behúzta maga mögött az ajtót, aztán helyet foglalt az ablak mellett, a homályos sarokban. Így legalább nem zavar senki, gondolta. Nyugodtan pihenhettek. Most úgysem lenne kedvem a beszélgetéshez.

Kényelmesen hátradőlt az erősen megkopott, de puha, eléggé rugalmas ülésen, kissé félrehúzta a színehagyott függönyt, s kibámult az ablakon. A táj mozdulatlan volt és sivár, csak messze, a lassan világosodó háttérben rajzolódtak ki az alacsony dombok körvonalai. A nap most kelt, de a hullámos dombhát fölött még csak előrevetett, halványvörös fényei látszottak. Tehát estére mégis csak Cs.-ben leszek, gondolta. Behúzta a függönyt, fejét az ülés kellemesen lágy támlájára hajtotta, s behunyta a szemét. Elégedett volt. Nem tudom, mi történik, ha nem érem el a vonatot, gondolta. Így azonban minden rendben van. A legnagyobb rendben.

Ugy látszik, elszunnyadhatott, mert amikor a kalauz nagy zajjal félrehúzta az ajtót, s beáradt a robogó szerelvény kerekeinek vad csattogása, fölriadt, s néhány másodpercig csodálkozva meredt a félhomályba. Milyen sebesen halad, gondolta, amíg elzsibbadt ujjával a jegyet kereste. Most már hiába rohannék utána. Ott maradnék a sínek között. Elégedetlen elmosolyodott.

A kalauz, ahogy a jegyre pillantott, csodálkozva és fürkészőn nézett rá. „Uram, ez a vonat N. felé megy”, mondta. „Éppen az ellenkező irányba, mint a jegye szól. A maga vonata öt tizkor indult. Amikor eljöttünk, még be sem érkezett az állomásra.”

Rossz vonatra szálltam, gondolta, s megborzongott. Rossz vonatra. Eszébe jutott a fejetlen rohanás, bukdácsolása az éles kavicsokon, s egyszerre nagyon gyengének érezte magát. Szédült. „Sajnálom, uram, de meg kell fizetnie a különbséget”, mondta a kalauz. Távolról, mintegy üvegen keresztül hallotta rekedtes hangját. „Ez a táv ugyanis jóval hosszabb, mint amelyre a jegye szól. Hacsak le nem száll valamelyik közbeeső állomáson. Persze, ezt nem ajánlanám, mert egészen apró kis falvokról van szó, naponta csak egyszer indul vonat. Ki tudja, mikorra jutna el Cs.-be.”

Rossz vonatra szálltam, gondolta, amikor a kalauz elment. Rossz vonatra. Aztán meg erre gondolt: Ma estére Cs.-ben kell lennem. Nem holnap délben vagy este, hanem még ma. Még ma. Ott áll majd a tehervagonok közt összesűrűsödő homályban, s vár rám. A szél játékosan belekap a hajába, s ő néhány tétova lépést tesz felém, ha megpillantja a vonatomban. Én nem fogom látni a sötétben, mégis érzem majd, hogy hozzám indul. Ha meg holnap délben érkezem, vagy este, vagy holnap-

után, vagy akármikor, üres lesz az állomás, egyedül leszek, csak a csend, az a kibírhatatlan terhes némaság vesz majd körül. Feltétlenül vissza kell jutnom Cs.-be. Még ma. Még ma este. Ha nem érek oda, minden elveszett.

Tántorogva, mint egy nagybeteg, kibotorkált a fülkéből, végigment a néptelen folyosón, fölrántotta a kocsi ajtaját, s mélyen kihajolt. A vonat nagy sebességgel robogott előre, a légnyomás meg a kerekek bántón éles, közeli zakatolása mellbe taszította, a csipős, hideg szél az arcába vágott. Csak el kell engednem a kilincset, egyet lépnem, s minden megoldódott, gondolta. Ennyi az egész. Csak elengedni a kilincset. Meg egyet lépni.

Ismét határoznom kell, gondolta aztán. Mindig ez az átkozott, bizonytalan határozás. Mindig ez. Az ember sohasem tudja előre, mikor határozott jól, s mikor rosszul. Sohasem tudja. S nem lehet várni, gondolkodni, megfontolni, mert a vonat veszettül robog, s talán néhány másodperc múlva már minden későn lesz. Hirtelen eszébe jutott az a pillanat, amikor ott feküdt felsebzett tenyérrel az éles kavicsokon, s a vonat egyre távolodott tőle. Az embernek el kell számolnia minden ilyen pillanattal, gondolta. Valakinek. Önmagának. Előbb vagy utóbb, de mindig el kell számolnia.

Vállat vont, aztán erősen becsapta az ajtót, s visszament a fülkéjébe. Kényelmesen hátradőlt az ülésen, széthúzta a függönyt, és kibámult az ablakon. A nap ekkor bukott elő a dombok mögül, s élesen kirajzolta körvonalaikat. A fénysugarak átszivárogtak az üvegen, s szétömlöttek az arcán. Kimerülten lehunyta a szemét. Ez a vonat is csak megy valahova, gondolta. Ostobaság lett volna lelépni a kerekek alá. Igazán ostobaság lett volna. Kicsit fölfonta a vállát. Minden vonat megy valahova. Nem szabad ebből olyan nagy ügyet csinálni.

Egyszer talán majd Cs.-be is eljuthatok, gondolta jóval később. Fáradt volt. Érezte, hogy lassan elnyomja az álom.

A FARKAS

Hevér kilépett roskadozó viskójának keskenyre szabott ajtónyílásán, orrmóltan, letaposott kérgű bakancsával szétrugdosta a lába előtt emelkedő apró hóbuckákat, aztán lenézett a völgybe, a reggeli szürkületben idesötétlő falu irányába.

A völgyet már jócskán belepte a tömötten alápergő lágú hó, s a keményre döngölt, agyagos útból is, amely a hegyről kanyargott lefelé, már csak apró, piszkossárga foltok barnállottak elő. A szél, amely hetek óta nem mutatkozott, néhány órával ezelőtt váratlanul föltámadt, s a mélyben meglapuló falu irányába kezdte sodorni a havat. Élesen, remegősen süvöltve zúdult rá a törékeny, gyenge tetéjű épületekre, a sima, arányosan lejtő terepen nem volt semmiféle akadály, amely az útjába állva csökkentette volna erejét; Hevér omló vakolatú, szürkére mázolt vályogházát, amely az agyagos ösvény mentén, a völgy és a hegy közötti partoldalra volt ráragasztva, igazán nem lehetett ilyen akadálnak tekinteni. A szél a hegy felőli oldalát már teljesen behordta, s nem sok hiányzott,

hogy a hófűvás magassága elérje messze kiugró, alacsony eresztét, s végleg eltakarja egyetlen ablakát is.

Lenn a faluban mozgolódni kezdtek az emberek: hatalmas lapátjaikkal küszködve, erőlködve a kijáratokat igyekeztek megszabadítani a hótól. Ezeknek is befellegzett, gondolta Hevér. Megborzongott. A hóesés ellenére is hideg volt, egy szál pulóverben fázott. Visszament a viskóba, hogy kabátot vegyen. Nem gyújtott lámpát, sötétben tapogatta ki s húzta magára vízhatlan télikabátját, aztán előkereste a maga eszkábálta hólapátot is. Egyetlen helyisége volt a kunyhójának, meg aztán tizennégy éve élt már itt, nagyon jól ismert minden zugot, nem kellett sokat mászkálnia.

Elhányta a viskó körül a havat, csak az ablak alatt tornyosuló hatalmas buckákat nem bántotta: eszébe jutott, hogy ilyen sűrű hóesésben úgysem igen látna ki az ablakon. Inkább megtisztítom a faluba vezető utat, gondolta, s nekifogott. Aztán megállt a lapát a kezében. A fenébe is, gondolta, minek csinálom ezt. Úgysem megyek oda közéjük. Akkor meg mi a fenének csinálom. Dühös volt magára. Belevágta a lapátot egy sáros, összehányt hórakásba, aztán bement a viskóba, s magára húzta az ajtót. Végigfeküdt a kifakult pokróccal leterített, nyikorgó vaságyon, a kabátját sem vetette le: itt bent is hideg volt, a kályhában már elhamvadt a parázs, rakni kellett volna rá, de most nem volt kedve vesződni vele. Tiszta, puha csend vette körül, a vastag vályogfalakon csak néha szivárgott be a szél remegő, éles hangja. Hanyatt feküdt, tágra nyílt szemmel próbálta nézni a gerendákat, de semmit sem látott: tekintete beleütközött a mennyezet alatt összesűrűsödő homályba.

Hevér tizennégy éve költözött le a hegyről, először a faluban telepedett le, azt hitte, itt majd végre gyökeret ereszthet, de csak rövid időre tudott megragadni, elég jó fizetésért elfogadta a közeli erdőgazdaság felügyelői tisztségét, s ugyanúgy, mint néhány hónappal azelőtt a hegylakókat, búcsúszó nélkül hagyta ott a völgyeiket is. Ot nap alatt eszkábálta össze a partoldalon, alig kétszáz méterre a falutól, vályogból meg fából a viskóját; amíg el nem készült vele, a szabad ég alatt aludt, pedig ősz vége volt, hideg eső esett. Harmincnyolc éves volt ekkor, nagydarab, izmos férfi, semmi sem ártott neki.

A hegyről, régi életéből nem jött utána senki, s ő sem igen kíváncsított vissza, esetleg csak olyankor, ha tiszta időben idelátszottak a sziklák közt meglapuló apró hegyi házak; a faluba azonban havonta egyszer lejárt, beszerezni a legszükségesebb holmikat. Ideje volt elég, az erdő nem sok munkát adott neki. Egyszer egy nő is vele jött a völgyből, de csak három hétig maradt nála, aztán megunták egymást, s az asszony visszament az övéihez. Azóta egyedül él vályogviskójában.

Hevér még mindig a gerendák közt összesűrűsödő homályba bámult, s egyszerre éles, szűrő fájdalmat érzett a szemében, azt hitte, nyomban szét pattan a feje. A hideg miatt van ez, gondolta. A nagy hideg miatt. Aztán meg erre gondolt: Ma nem megyek az erdőbe, ebben a nagy hóban úgysem merészkedik be senki. Hallgatózott. Odakinn még mindig süvöltve, hörögve fújt a szél, néha puhán csattanva hócsomókat vágott a kunyhó oldalához. Fölkült a vaságyon, megdörzsölte zsibogó szemét, s benézett az ajtórésen beszűrődő keskeny fénysugarba. Tompa ujjával ki-

tapogatta a bakancsát, s belelépett. Ekkor dördült el az első lövés. Hevér mozdulata megtört, egy pillanatra odamerevedett a bakancsa fölé. Aztán gyorsan rángatta föl őket, s kapkodta magára gyapjúsálját meg prémsapkáját is. Izgatott volt, meg egy kicsit talán ideges is: régen nem hallott már idegen puskalövést. Saját fegyverének tompa dörrenését jól ismerte, a falubeliek meg nem szoktak erre vadászni.

Kinyitotta a pokróccal befödött faajtót, s kilépett a csípős, hideg levegőre. Lehelete gomolyogva foszlott szét előtte, egy erősebb szélzuhatag arcába csapta a havat. Ekkor dördült el a második lövés, majd rögtön utána a harmadik. Most már tisztán hallotta: a hegy felől jöttek a hangok. Megkerülte a viskót, s belenézett a sűrű, fekete hóesésbe. Semmit sem látott. Ezen az oldalon nem lapátolta el a havat, most térdig süpedt bele. Szeme újra megfájdult az erőlködéstől, ismét jelentkezett a kellemetlen szúrás. Úgy látszik, a szeme is elkészült, gondolta. Még csak ez hiányzott. Gyengének, tehetetlennek érezte magát. Egy erősebb szélroham emberi hangokat hozott felé. „Hahóóó!”, hallotta, „hahóóó!” Az egyik magasabb hófúvás mögül apró fekete pont imbolygott elő, aztán még egy. Eltévedtek, gondolta, s a térdig érő hóban elindult feléjük. Aztán a harmadik lépés után hirtelen megtorpant. Mi van velem?, gondolta. Úristen, mi van velem? Idegesen vállat vont, aztán visszament a kunyhóba, s a falon kitapogatta vadászpuskáját. Mi a fene van velem?, gondolta megint, amíg fegyverét kezében tartva a hófúvás felé indult. Emberek közelednek, én meg nem merem a puskámat a vállamra vetni.

Most nem látta sehol az imbolygó fekete pontokat. Megállt, és várokozott. Aztán balra fordult, s két alacsonyabb hóbucka között ismét megpillantotta a két bukdácsoló alakot. Most már jóval közelebb voltak, hosszú, lelógó szürke bundájukat meg hegyes prémsapkájukat is látta. Térden felül jártak a hóban, küszködve, botladozva közeledtek. „Hahóóó!”, kiáltotta Hevér, „hahóóó!” Úgy látszik, észrevehették, mert egyenesen felé tartottak. Amikor már csak néhány lépésnyire voltak, s megpillantotta a vállukra vetett puskát, karja idegesen megrándult, ujjá görcsösen a ravaszra tapadt. Mi van velem, gondolta, s megborzongott. Úristen, mi van velem?

„Eltévedtünk”, mondta zihálva az elsőnek érkező férfi, s vastag prémsapkáját levette a fejéről, a térdéhez csapkodta, úgy verte le róla a havat. Szürke, nedves csomókba ragadt ritkás haja gözölgögni kezdett. Homlokán csak úgy csorgott a verejték. Visszatette sapkáját a fejére, s karjával a láthatatlan hegy láb felé mutatott. „Arra voltunk vadászni, de ez az istentelen zivatar elkapott bennünket. Nem láttunk az orrunknál tovább. Eltévedtünk.”

A magas, csontos, fekete bajuszú férfi ötven év körüli lehetett, akadozva, zihálva beszélt, látszott rajta, hogy nagyon megviselte a széllel meg a hóval való küszködés. A másik férfi, aki csendesesen meghúzódva hátrább állt, s most akasztotta le válláról hatalmas vadásztarisznyáját, nem lehetett több tizenkilenc évesnél, vékony, csupasz arcát vörösre marta az erős szél meg a hideg. „A fiam”, mondta a szürke hajú, s mosolyogva felé intett.

„Maguk hegyiek, ugye?”, kérdezte Hevér. Megkönnyebbülés volt a hangjában, előbbi idegessége nyomtalanul elszállt belőle. „Azok va-

gyunk”, mondta az idősebb férfi, s vállat vont. Tudta, hogy a völgyben nemigen kedvelik a föntieket. „Hegyeiek vagyunk.” „Menjünk talán be”, mondta Hevér. „Odabenn mégiscsak melegebb van. Odabenn nem fúj a szél.”

A hegyiek, mielőtt beléptek volna a kunyhóba, lerázták magukról a havat, magas szárú bakancsaikat is odacsapkodták a küszöbhez. Bent sötét volt, az ablakot eltakarta a hófúvás, az idősebb nekiment egy széknak, majdnem átesett rajta. „Mindjárt lámpát gyújtok”, mondta Hevér, s puskáját a sarokba támasztotta. „Azt hiszem, van még egy kis petróleum benne. Nekem nemigen van rá szükségem.”

Mikor a helyiséget előntötte a tompa, erőtlen fény, a jövevények a fal mellé rakták a puskákat, bundáikat meg a vaságyra dobták. Hevér apró gallyakat meg száraz fadarabokat keresett elő, s fölszította a tüzet. A hegyiek az ócska kályha mellett, az ágyon foglaltak helyet, ő távolabb, egy székre ült le: nem fázott, magán hagyta vastag télikabátját. A jövevények kifűzték bakancsaikat, kirázták belőlük a havat, aztán vizsgálódva néztek szét maguk körül. A viskó belseje meglehetősen sivár volt: a vaságyon meg a rozsdás kályhán kívül csak egy repedezett tetejű asztalt, két rokkant széket, meg egy hatalmas faládát tudtak fölfedezni; a falnak támasztott és a gerendákra aggatott holmik homályban maradtak, nem ért el hozzájuk a lámpa halvány, beteges fényköre.

„A beszédük miatt gondoltam, hogy hegyiek”, mondta Hevér. „A völgyben egészen másképp beszélnek. Azért tudom, mert én is a hegyről költöztem ide.” A jövevények szemében meglepetéssel kevert örömtől látott fölesillanni. A kályhához ment, megpiszkálta a tüzet, dobott még rá néhány fadarabot, aztán a polcra egy lapos üveget keresett elő, s az asztalra tette. „Pálinka”, mondta. „A faluból hoztam, még a múlt hónapban. Jót tesz a hideg ellen. Poharam az nincs, egyedül élek, nekem jó az üveg is.” Az idősebb férfi jó néhányat kortyolt az erős italból, aztán odanyújtotta a fiának. „Mikor jött le a hegyről?”, kérdezte. „Tizennégy éve”, mondta Hevér. „Valamivel több is, mint tizennégy éve.”

Az üveg körbejárt, szó nélkül ittak mindhárman. Hallgatták a szél zúgását meg a tompa csattanásokat, amelyeket a kunyhó falának sodort hó okozott. Az idősebb férfi hirtelen fülelni kezdett. A másik is némán, mozdulatlanul hallgatózott. Távoli, de tisztán kivehető farkasüvöltést hozott be közéjük a szél. „A farkasunk!”, mondta a fiatalabb férfi, s fölugrott az ágyról. „Miatta tévedtünk el, ő csalt le bennünket a hegyről. Elszakítottuk a csordától, már hajnal óta üldözzük. Úgy látszik, itt van valahol a közelben. Még majd sikerül elkapnunk.” A bundája felé nyúlt, föl akarta venni. „Várjanak egy kicsit”, mondta Hevér, s megfogta az idősebb férfi karját. „Melegedjenek meg, szárítsák meg a holmijukat, az a dög megvárja magukat. Akkorra talán a szél és a hóesés is alábbhagy: könnyebben tájékozódhatnak. Istenkísértés lenne ilyenkor nekivágni, még majd újra eltévednének. Inkább keressék valami füstölنیvalót. Én nem élek vele, de azért mindig van a háznál.”

A fiú az apjára nézett, s amikor az bólintott, visszaült az ágyra. Hevér dohányzacskót meg fölszeletelt cigarettapapírt tett az asztalra; a hegyiek tempósan, szertartásosan gyújtottak rá. „Látja, ilyen a mi életünk”, mondta az idősebb férfi, s nevetve fújta ki a füstöt. „Egyszer csak ránk

jön valami, ott hagyjuk a családunkat, a házunkat, s rohanunk, hogy puskavégre kapjuk ezt a dögöt. Megéri?, kérdezzük. Nem éri meg, de azért csak megyünk utána. S mi lesz a vége? Láthatja, eltévedtünk. Fél óra múlva azonban újra kezdenék az egészet. „Néha még farkasra sincs szüksége az embernek”, mondta Hevér. Akadozott, kicsit dadogott is, állandóan keresnie kellett a szavakat: régen nem beszélt emberekkel. „Sokszor farkas nélkül is nekivágunk a hóésésnek. Aztán persze hogy eltévedünk.”

Ittak. Az üvegben már csak egy jó ujjnyi pálinka volt. A kunyhóban kellemes melegség áradt szét, s ez szemmel láthatóan elbágyasztotta őket: mozdulataik kimértebbek, lassúbbak lettek. Odakinn a szél zúgása mintha lecsendesedett volna, most már csak a vaskályhából kiszűrődő pattogó hangokat lehetett hallani. A hegyiek hátradőltek az ágyon, szemüket lehunyták: fáradtak voltak. Hevér nekivette vállát a szék kemény támlájának, s hosszan, mereven belebámult a lámpa imbolgó, fakó fényébe. „Szép fia van”, mondta valamivel később a szürke hajúnak. „Szép, egészséges gyerek.” A szürke hajú rögtön fölélénkült, derűs arccal hajolt közelebb hozzá. „Látná, hogy kezeli a puskát”, mondta. „Ami egyszer a célzójába kerül, az nehezen szokik ki onnan. A múlt héten három rókát kapott el egyetlen délelőtt.” A fiú alig észrevehetően elmosolyodott, de nem nyitotta ki a szemét, ott maradt fáradtan hátradőlve az ágyon.

Sokáig ültek némán, mozdulatlanul, a tűz sistergő, pattogó hangjai mellett talán el is szunnyadtak. A farkasüvöltés most megint fölhangzott, ezúttal azonban jóval tisztábbnak és közelebbinek tűnt, mint az előbb. A hegyiek idegesen összereztek, aztán szimatolva előre hajoltak. „Most már tényleg nem várhatunk vele”, mondta a fiú, s az apjára nézett. „Itt köröz a partoldalon.” Az idősebb férfi fölállt, s hosszan nyújtózkodott. „A holmink már megszáradt, a szél is alábbhagyott, igazán mehetünk”. mondta. „Köszönünk mindent.” „Nincs mit”, mondta Hevér. „Igazán nincs mit.” Tartóztatni szeretne volna még őket, de ahogy meglátta, milyen gyorsan veszik magukra bundáikat, nem szólt, tudta, úgysem maradnának. „Mondja, sohasem gondolt arra, hogy visszajön a hegyre?”, kérdezte az idősebb férfi, miközben vastag gyapjúsálját csavargatta a nyaka köré. „Nagyon messze van az már nekem”, mondta Hevér. „Nyáron is négy-öt óra gyalogszerrel, hát még ilyenkor. Látja, már a falu felé sem tisztítottam meg az ösvényt. Minek.” „A hegyen nincs senkije?” Hevér idegesen megvonta a vállát. „Azt hiszem, van”, mondta. „De az is lehet, hogy már nincs. Hát nem mindegy?” „Értem”, mondta a szürke hajú, s vállára dobva a puskát, kinyitotta a kunyhó ajtaját. Hideg, ritka levegő csapta meg őket. A szél még fújt, de a hóésés megcsendesedett. Hevér a hegyiekkal ment néhány lépést, hogy megmutassa nekik a szitáló hóban ködösen idesötéllő erdőt. „Onnan már könnyen visszatálunk”, mondta a szürke hajú. „Csak előbb megpróbáljuk elkapni azt a dögöt.”

Hevér kezelt velük: először az apával, aztán a fiával. „Ha mégis meggondolná magát, s feljönne a hegyre, csak Bagóékat keresse”, mondta az idősebb férfi. „Nincs messze, mindjárt az első kis házsor, ezen az oldalon.” Hevér halkán nevetett, és nemet intett. „Jó utat”, mondta. „Azt

hiszem, most már nem lesz nehéz rátalálni az ösvényre. Ott mégiscsak könnyebb a járás.”

A hegyiek intettek Hevér felé, aztán nekivágtak a végtelen fehérségnek. Térden felül jártak a hóban, csak ügyel-bajjal tudtak előrejutni, nagyokat botlottak, gyakran megálltak pihenni, majd újra nekiindultak. Hevér nézett utánuk hosszan, mozdulatlanul. Ha most elkapná őket a csorda, fél perc alatt készek lennének, gondolta. Még jó, hogy van pus-kájuk. Az mindig jó, ha az embernek van puskája. Főleg, ha gyengül a karja.

A hegyiek már messze jártak, csak két imbolygó sötét folt maradt belőlük, majd az is eltűnt a hófúvás mögött. Szép fia van, gondolta Hevér. Szép, egészséges gyerek. Elgondolkozva indult vissza a kunyhója felé. A repedezett, viharvert ajtó előtt megállt, s szemügyre vette. Ezt is meg kellene szögezni, gondolta. Eddig minden ősszel javított valamit a viskón, az idén azonban nem volt kedve hozzá. Elő kellett volna keresnie valamelyik homályos, pókhálós sarokból a kalapácsot meg a szögeket, gerendák közt kellett volna bujkálnia, neki meg fájt a dereka, hagyta hát inkább, hogy az ajtó repedésein behordja a szél a havat.

Széttekintett maga körül: süllyedő és emelkedő fehérséget látott. A hegyiek már rég elmentek, csak a mély, távolba vesző sötét csapás maradt ott utánuk. A viskóban ott hagyták meleg, dohányos leheletüket, gondolta. A szemében megint jelentkezett a szúró, éles fájdalom. Úgy lát-szik, végképp elkészültem, gondolta. Lehunyta a szemét. A csendbe most újra beleüvöltött a farkas, fájdalmas hangja meglehetősen távolról jött, de tisztán és erősen szárnyalt át a félig betemetett kunyhó fölött. A csordát hívja, gondolta Hevér. Mozdulatlanul állt a fehér, végtelen mezőben, nem nyitotta ki a szemét, de hosszan, feszülten figyelt. Észre sem vette, hogy közben elállt a hóesés, és a szél is megcsendesedett.

Hideg, átható némaság vette körül.

KÉT NOVELLA

BRASNYÓ ISTVÁN

A KÜRTÖS, VAGYIS APÁNK

Már hetek óta fújt az éles déli szél, pontosan hat hete volt már akkor, és amikor ez a szél, talán tizenöt évenként vagy még ritkábban végigsöpört a mi kopár vidékünkön, tél végén, megzörgeti az ablakot, mint egy langyos sóhaj, amely alatt a fagy nem enged fel, a tél tart tovább, és a háztetőre meg a boglyák oldalába odarakja a vörös sivatagi homokot, mindig könnyű érzés jár át bennünket és a büszkeség, részben azért, hogy itt élünk, és jó forró széllel vitorlázunk át a napokat, másrészt, mert jó év lesz, ami jön, a tökök hatalmasra nőnek a kertben, felfutnak a fákra — nem tudom, tapasztalták-e már? —, és mint nagy, arany gyümölcsök himbálózhatnak odafenn; tehát így kitapasztaltuk mi az időt, és a répavermet is fel kellett törni, már arra került a sor a szegénységben és a hozzánk ellátogató rokonok után: nem volt mit adni a jószágnak, nem volt mit enni magunknak — ha arra gondolok, most már vénülő fejjel, hogy akkor mindenki, rajtunk kívül, jól járt, előnt a keserűség, és nagyon sajnálom anyánkat, mert apánk, a királyi lovasság kürtöse, a csatateret járta, fújta a rengeteg lovasrohamot, takarodót, ébresztőt, sok dicsőséget szerezvén így a hazának és az ezrede zászlajának, már nem emlékszem pontosan, melyik ezredben szolgált, mert soha szóvá nem tette ezt később, sebeit nem mutogatta, szemérmesen élt utóbb egy rongyos katonaköpeny belsejében, mint csiga a házában.

Péter, a mi emberünk, nagyszerű, ragaszkodó, jóságos, aki, míg apánk odajárt, védelmezett bennünket, és tisztább óráiban könyvet olvasott, idegen nyelven dűnnyögött hozzá, vagy a kocsmába járt, bejárt anyánk falujába, ott vitatkozott, veszekedett az állandó vendégekkel, vagyis a kocsmatöltelékkel, mint futóvendég nagyon hátrányos helyzetben, felindultságában őrjöngött, ivott, itatta a falut, a földet, a régi népek szokása szerint; ilyenkor csak másnap jött vissza, vagyis került elő, leokádott kabáthajtókával és kézelővel, fetrengett a tehének közt, ordította a maga nyelvén, bizonyára nagy fájdalmai voltak, vagy csak a haláltól félt, kiáltozására felröppentek a galambok és menekültek a kutyák, talán a vércsék, vagy épp a sasok nyelvét beszélte, a nagy réti sasokét, amelyek ott éltek lenn a vízen, a nád közt — így múltak a napjaink, aztán Péter végezte a dolgát, nem volt hadköteles, számára nem léteztek háborúk, kivéve a kocsmában vívott összecsapásait, amelyek éppúgy megviselték, mint az igazi ütközetek.

És amikor Péter feltörte a répavermet — én és a két öcsém ott láb-lankodtunk, a fagyos rögök, ezek az éles szilánkok arcunkba csaptak, ahogy ő a csákánnyal lesújtott és káromkodott, mert nem engedett a föld, szilajul kalapálta a verem tetejét, de csak nem vetődött fel a szalma, amivel a répa le volt takarva, már türelmét vesztve és izzadva dolgozott, mintha verejtékével akarná feloldani a fagyot, de nem ment semmire: jött anyánk, kiöltözve, csinosan; felkészülve, ahogy ezt felénk mondják — fiatal volt, csodálatos, nem ilyenek ismertük. Péter ügyet sem vetett rá, őt az asszonyi dolgok nem érdekelték, egyszerűen kizárt magából mindent, ami hívságos és mulandó, nők, szépség, és a nehézség tudja, még mit.

Így jött haza apánk.

Egy darab selyem volt a köpenye zsebében, zászlóselyem, amit a saját kezével zsákmányolt, és aztán rejtegette, de sikerült megőriznie, megmutatnia, színevesztett volt, fakó, mint ő maga, de tiszta, áttetsző, és nem tudni, miért hozta magával, ő, a kürtös, az idegen, vagy talán a saját zászlót, dicsekedni-e, vagy talán azért, mert szerette anyánkat, és hogy az varrjon belőle magának valamit, amit szeretne vagy éppen tud. Apánk a fagy szagával jött, tisztán, tisztán, tisztán — oly sokszor kellene ezt mondani —, és agyonéhezve, a katona, tépett ruhában, mert vége volt mindennek, talán a háborúnak is, mindennek...

Úgy járt le-fel odahaza, mintha idegenben lenne, de találób, ha azt mondom: hadifogságban. Péterrel nem zördült össze, Péter mondta: adj' Isten, adj' Isten, mondta apánk, Péter dolgozott tovább, apánk meg róta az udvart, a környéket, nem túrt meg maga mellett senkit, szívta a pipáját, s ha kiszívta, tenyerébe verte a hamut, aztán a szélbe dobta. és róta tovább szótlán útjait, ügyet sem igen vetve ránk, gyerekekre, akik szerettünk volna vele menni, hogy el ne tévelygjünk a környéken, épp ezért nem volt szabad egyedül mennünk, de vele sem mehettünk, nem vállalt bennünket, tehát minden maradt a régiben. Péter nem szólt, apánk nem szólt, anyánk nem szólt, csak este, ha összejöttünk a vacsoránál. ütötte fel fejét igazából a nagy szótlanság, már kellemetlenül, sőt olykor egyenest rosszul éreztük magunkat, pedig azelőtt, apánk jövetele előtt mindig akadt valami érdekes, kacagtató, vagy Péternek egy félbolond ötlete, úgy, madárnyelven, mint rendszeren.

Most viszont szégyelltük magunkat egy kiszolgált katona előtt, anyánk a zászlóval bajlódott, varrta, felfejtette, szabta, nyirbálta, ami mindegy volt nekünk. A dombon a tanító tárogatózott —, tárogató: ezt a szót nem mertük a szánkon kiejteni, esténként pedig kint állt az öreg tanító. elnyújtott, furcsa melódiákat küldözgetett lefelé, mintha csak azért, hogy kihívja apánkat, versenyre hívja ki ezt a fiatal embert, vagy csak gyötörje, kínozza azt, ami maradt belőle, a maga hangszerével, egy öreg tanító módján, gyakran és hosszan játszott. esténként szívesen hallgattuk azelőtt is, de most apánk néma volt, mi is ültünk, ettünk. csöndben. Aztán apánk felkelt az asztaltól, elment, nem is emlékszem, mikor járt haza. minden aludt már, mi is, nem volt vérünkben az éjszakázás, anyánk talán sírt, de nem mondta, mi pedig nem kaptuk rajta; így ment ez sokáig, nem is vettük figyelembe.

Minket, gyerekeket nem nagyon érdekelt, hogyan bánnak velünk, Pé-

ter azt említette, hogy máshol a kutyáknak jobban megy, és úgy lúnt, gyűlöli apánkat, el-elmaradt a közös vacsorákról, a mécs vékony fénye mellett az istállóban olvasott, vagy mit tudom én, mit csinált, sokáig, vagy ült az istálló előtt, a fagyos földön, és nézte a holdat, egy kéve szalmát tett maga alá, gondosan fonta a szalmakötelet, aztán meg eltűnt, anyám azt mondta, a faluba ment, de este már nem bíbelődött selyemkacatokkal, mi, gyerekek, észrevettük, ült, ölbe tett kézzel, és várt, apánk még ezt sem vette észre, és Péter nem jött másnap sem, ahogyan szokott, ahogy megszoktuk, míg apánk nem volt otthon, csak harmadnap este jött meg, csomaggal, neki kellett holtfáradtan ellátni a jószágot, apánk az ujját sem mozdította, hacsak nem a bajuszát akarta megpödröni.

A vacsoráról elkésett, mert az más időhöz volt ütemezve, nem a külsőhöz, a munkához, hanem egy külön, belső idő élt anyánk szemében, ő ahhoz igazodott. De nem vacsorázott, csak beszólt: Gazda, egy pillanatra — apánk pedig csak nézett, kezében a kanállal, mit jelenthet ez, őt megzavarni, mi sem értettük, de Péter csak állt a nyitott ajtóban, már-már éreztük, hogy apánk kifakad, keserűen és durván, ahogyan ott megszokta, hogy menekülnünk kell nagy indulata elöl, Péter állt az ajtóban, kezében volt a csomagja is, amit az este hozott, komolyan, nem hebe-hurgyán állt ott, mintha komoly veszéllyel nézne szembe, apánkkal; anyánk is meglepődött, de ő tudta, elég volt ránézni, és mindjárt lát-szott, hogy tudja, hogy mindent tud, mert hol a zászló, ami apánk zsebéből került elő, amikor megjött, és Péter sem a szokásos vitapartnereivel volt, nem volt mocskos a kabátja, és egy napnál tovább maradt; akkor bontani kezdte a csomagot, a régi, elsárgult papírt kezdte tépni, apánk csak nézte, anyánk meg ijedten mosolygott, úgy, mintha a következő pillanatban sínni kezdene — Péter váratlanul abbahagyta a papír tépdésését, a csomagot apánk kezébe nyomta hirtelen, és kiment, óvatosan húzva maga után az ajtót, míg csak be nem csukódott, de nem hallottam a lépteit, hogy elment volna, kívül állt ő, az ajtó előtt, nem mert volna elmenni onnan, most már tudom.

Apánk feltépte a papírt, elvágta késével a zsineget, ott volt a kürt, feküdt szépen az asztalon, halvány fénnel csillogott is, hihetetlen volt, meglepő.

Apánk csendben felkelt, ahogy szokott az utóbbi időben, csak most a vacsoráját sem ette meg, hanem a kürtöt vitte, ment ki az ajtó elé, és szép halkán megfújta, majd erősebben, egyre erősebben, hogy már zengett a ház, talán a kútban is megcsobbant a víz, fújta, hogy majd a szívünk hasadt bele, és az asztalra borulva bámultunk kifelé, a hold-sütésbe, a szélbe, ott állt az ajtó előtt apánk áttetsző, kékes árnyéka, meg nem rezdült, szája elé emelve a kürtöt, felelgetett a tárogatónak.

URUNK MEGTÉRÉSE

Nem volt mitől tartani tovább, egyszeriben minden elhanyagolható lett, a fontos munkákat el lehetett odázni, dolguk egyszerre kevesebb lett, mint valaha, és ez volt a nehéz, ácsorogni a házak előtt naphosszat, és bevágott a forráság is, megrekedt a levegő az épületek között; min-

denki sugdolózott, mintha tiltva lenne a hangos szó — Ferdinándról suttogtak ezek az emberek, kitalált mesékkal jöttek elő, amit egymástól hallottak, szürke, földszínű mesékkal, mint a júliusi ég, amit porral hányt be a forgószelel, a láthatatlan szájak mondták a különösebbnél különösebb történeteket, szájak a falon, a földön, a lomb közt a fákon, szájak, és az emberek szája, sovány, beesett arcok küszködtek a szavakkal és a szóbeszéddel, ami éppoly hihetetlen volt, amilyen hihetetlen volt az, hogy Ferdinánd három napja kártyázik egy idegennel, akit a környéken nem is láttak eddig, most sem látták, mert Ferdinánd, az urunk, a súlyos tölgyfa asztallal a falhoz szorította, hogy kipréselje belőle az adósságát, amit már nem tudott kifizetni, és akkor sem volt hajlandó kifizetni, amikor az asztal lapja úgyszólván kettévágta, amikor ott vergődött a fal és az asztal éles pereme között, mint egy nagy hernyó — mondják —, de Ferdinánd, az urunk nem engedi el, addig nem, amíg nem fizet, közben keményen játszanak tovább, képzeletbeli nagy összegekre, és az urunknak már annyi a pénze, hogy nem tudja hová tenni, persze ki kell várni, míg az idegen meggondolja magát, és hajlandó lesz a fizetésre. Urunk, Ferdinánd, feltett szándéka, hogy addig nem engedi el, amíg a pénzt nem látja, ezekből az idegenekből nehéz a pénzt kiszedni, de urunk érti a módját, urunk, aki báró Haraszty származéka, akit nem rettent semmi, most besötétített ablakok mögött a sötét szobában elkeseredett csatát vív valakivel, a pénzéért, ami jog szerint jár neki, a dupla csövű vadászfegyver az ölében fekszik, csöve a szék karfáján és az ajtónak szegezve, senki be nem teheti a lábát a sötét szobába, amely részben a parkra néz, részben a mezőkre, és az ablaka most valóban sötét, éjjel és nappal, nem látni át a nehéz függönyökön.

A park, amely a téli hidegek és havak ellen lett telepítve, a nyolcszáz éves elején telepítették a báró Harasztynak, vagy a szenttamási szerb nemesek, nem ismervén el maguk felett hatalmat, így a tél hatalmát sem, megvetették az időt, az időjárást és a címeket, potyán éltek ebben a világban és oly csendesen, hogy az már kétségbeejtő volt, kifolyt a kezükből és a talpuk alól minden, ők egymásnak adták a kilincset az udvarházakban, de a park maradt, park, különös fákkal, giz-gazzal, somcserjével és semfüvel benőve, kusza, rémséges erdőség odakinn Kutason, nem nagy, parasztjaik évről évre rohamozták az ekével, irtották, ágasfának, vendégoldalnak vitték a keleti, fagyálló különlegességeket, amelyeknek erzetlen volt a levele, de ott nőtt mellette a köris és a koronafa is, ugyanarról a töről, sehogyan sem tudtak felülkerekedni a más világból való fák, de a végsőkéig kitartottak, minden erejük abban merült ki, hogy burjánzottak, ebben nem ismertek akadályt Ferdinánd ablakai alatt. Ferdinánd, a mi urunk, nehéz vasrácsokkal kerítettte körül, mintha ide akarná zárni a törvényt, amely errefelé érvényes, Ferdinánd, akit most már felvet a pénz, és el fogja taposni idegen vetélytársát, kéjesen és nagy elégtételt szerezve magának, és az emberek odakinn, a házak és az istállók között várják hősiessége eredményét, a csizmás és vadászfegyveres úr diadalát, amely nemcsak a vidékre, hanem világraszóló lesz, Ferdinánd, mondják majd, aki kártyában legyőzte az eleven ördögöt, a mi urunk, aki ujjat mer húzni minden hatalommal, aki a sarokba szorít akárkit, hogy érvényesüljön az általa feltételezett igazság, amit köröm-

szakadtáig véd most már, és ki fog tartani, már napok óta tartja magát, az ellenfele a falhoz szorítva, már lyukat áztatott testének a falba, tépi és rágja a falat, már ide jutott, ide süllyedt, csak a két keze van ki a falból, azzal matat a törmelék és a kártyalapok között, miközben épp azt tanulja, hogyan kell kesztyűbe dudálni.

„Há!”, kiáltja az idegen a falból kifelé, és kivágja a lapját, akkora csattanással, mint a mennydörgés, csak hogy nem villan, de az asztalról pereg a fényezés, és a törmelékek görögnek a padlón, nagy porfelhőt kavarr a hang, és visszhangzik, hogy megmozdulnak a bútorok a fal mellett, és lecsapódik a felnyitott vasláda teteje, ahol urunk, Ferdinánd az iratait őrzi.

„Há!”, kiáltja most Ferdinánd, mint aki szaván fogta ellenfelét, ami már egyáltalán nem nehéz, annyira hátrányos helyzetben van, mozdulni sem tud, most felemeli maga előtt keresztbe fektetett puskáját, és döfködni kezdi a sötét lyukat a falban, csövével előre tartja a puskát, és kotor a nyílásban, oly nagy fölénnyel, hogy belé borsózna az ember háta, de sötét van itt, csak az idegen két fehér keze világít, meg urunk szeme és verejtekben úszó arca, a kimerültség határán.

Ferdinánd maga elé söpri a két lapot, amit nem is látna más, és oda teszi a többi tetejére.

Az idegen, a falban, halkán sóhajt, mintha huzat futna keresztül a helyiségen, nem hangosabban, és tudja, hogy minden mozdulatát ellenőrzi Ferdinánd, aki már várja a következő ütést, és biztos benne, hogy nagy fölénnyel fogja elhárítani. Az idegen gondolkodik, és ujja hegyén, mint a megolvadt gyertya, lefolyik az izzadság, kerek kis pecsétet hagy az asztal lapján. Aztán a törmelékbe csap öklével, benne a következő lap, nagy kihívás, a legerősebb lap, és urunk, Ferdinánd, felkacag, nevet, hánykolódik a székben, mint akinek elment az esze jókedvében. Kívülről csak a hangokat hallani, már harmadik napja, három éjjel villóznak már a kis tüzes hangok odabenn, és mindegyikre egy fölényes kacagás a válasz, kacagásra kacagás: és odakinn az emberek, akik nem is mutatkoznak az udvaron, hanem a falak mellett osonnak, vagy a jószágitató körül dugják össze a fejüket.

Vártuk már, hogy megtörjön a jég, legalábbis odabenn, mert kinn a földhöz csapott bennünket a nap, árnyékban is remegett a levegő, a hideg rázta az embereket a napon, valamennyien belebetegedtünk a nagy várakozásba, gyötört bennünket az álmatlanság, de kitartottunk, nem hagyhattuk cserben urunkat, Ferdinándot, aki élete talán legsúlyosabb pillanatait élte át, amikor markában van már a szerencse, és el nem engedti — vártunk, mit tud kihozni magából az idegen, akit urunk kezei között elhagyott a szerencse; mintha valaki is ismerte volna a szerencsét, annyi szó esett róla, és mindez csak azért, mert érezni lehetett a levegőben, a maga súlyos végtelenségében a szerencsét, amivel urunk, Ferdinánd, birkózott, magányosan, egy sötét szobába zárkózva, amelynek ablakát egy pillanatra sem nyitotta ki, még csak szellőztetni sem, és odabenn vastagon ültetett már a szivarfüst, azoknak a vaskos szivaroknak a füstje, amelyekkel jókedvében az embereket, kocsisokat és kanászokat traktálta, akik nem merték elfogadni, talán tudta is, épp azért tette, akik valami veszélyes, túlérzékeny robbanóanyagként vélték a dinamitrúdnyi,

sötét színű tekerceket, amely, ha tüzet fog, lekaszabolja az ember fejét: ilyen szivarokat szívott és hordott magánál a mi urunk, Ferdinánd, nagy, cifra dobozokban hozta havonként a szállítója, mindenféle kacattal együtt, ami jórészt nekünk jutott, vagyis az embereknek, mert nekünk való volt, illett hozzánk, ahogy urunkhoz a szivarok illettek, ahogy urunkhoz illett a szerencse is.

Bentről nem hallatszott más, csak a kotorászás a falban, mintha bagoly fészkelne benne, meg azok a rövid kiáltások, ahogy a két akarat egymással szembeszegült, nekifeszült egymásnak, és ez a mi világunk volt itt fölényben, a mi urunkkal, Ferdinánddal, akit kiválasztott, és vele együtt minket is, mert hozzája tartoztunk, senki sem tagadhatta le, hogy hozzája tartozunk, ő is az emberek közül való volt, de egy volt, és más anyag.

És akkor, amikor a türelmünk már a végét járta, amikor ereinkben már csak jég szaiadgált, és az emberekben a szív is jéggé fagyott, nem csodálkoztam ezen senki, ennyi várakozás után mindenkit a félelem kerített hatalmába, és már volt, aki be akarta törni a helyiség ajtaját, ahol oly különös dolgok játszódtak le az utóbbi napokban, a saját felelősségükre fel akarták feszíteni az ajtót, ahol urunk, Ferdinánd, tartózkodott, persze csak a puska, amit urunk oly megfontoltan tartott magánál egész idő alatt, csak az tartotta vissza őket, hogy türelmetlenségükben meg gondolatlan tettekre vetemedjenek — vártunk még keveset, hisz urunk étlen-szomjan volt benn, szélnek eresztette a cselédet, a fekete cigánylányt, aki az ő meglett kora ellenére a szeretője volt, bár gyereket nem szült tőle, de mégis, állították, a szeretője; nem beszélve az idegenről, aki végső szorongatottságában már mindenre hajlandó lett volna, hogy az esetleges jogtalan sérelmekért utólag per útján követeljen magának elégtételt urunk részéről — mi vártunk, tudtuk, nem sok van már hátra, a két ember a sötét szobában nemsokára elintézi még függőben levő közös ügyeit — egyik sikeresen, a másik sikertelenül... akkor nyílt az ajtó, a bejárati vaspántos tölgyfa ajtó, nagyon vigyázva, előbb csak félig, kifelé nyílt, hogy ne lehessen betörni, az egyik szárny előbb, aztán mindkettő kivágódott hirtelen, láttuk egy pillanatra urunk csizmájának talpát, amely most vörös volt, a vértől vagy mitől — sohasem sikerült megtudni —, kinyílt a tölgyfa ajtó, urunk megállt a legfelső lépcsőfokon, maga előtt keresztben tartva a vadászpuskát, gyűrötten és átizzadva, mintha összevizezte volna magát, állt ott, borostás arcát felénk fordítva, csapzott hajjal, a szeme meg lángolt, a dühtől, a kimerültségtől vagy a fájdalomtól, ki tudja, és méregetett bennünket az idős úr, ő volt az, a mi urunk, Ferdinánd, aki közülünk való, de az emberek egy része kételkedett, hogy nem ő az, inkább az a másik, az idegen, nem volt benne biztos senki, hogy valójában ő-e az, mert nem ismerhettük oly közléről, vagy az idegen-e talán, de azt sem látták előbb a környéken, nem volt ember, aki ezt eldönthette volna, maradtak továbbra is, akik kételkedtek, kanászok és kocsisok, mások viszont levették a kalapjukat, ahogy mindig is tették, ha látták, és most ő is fedetlen fővel állt a legfelső lépcsőn, amely fehér mészkőből volt simára csiszolva, egyetlen tömbből, és biztos volt, hogy a legtovább az a lépcső fog megmaradni az egész házból, ha már urunk elhagyott bennünket, vagy épp visszatért, ez volt

az egyetlen dolog, amit fontolóra kellett vennünk, hogy kettejük közül ki diadalmaskodott?

Ő pedig lefutott a lépcsőn, talán egy árnyalatnyival könnyebben mozgott, mint előbb, de lehet, csak azért, mert leadott néhány kilót a nagy hasából, ez is ok volt arra, hogy azt mondják, *rá* azt mondják, hogy nem ő az. Ellépett előttünk, egyenest a raktár felé tartott, majd egy pillanattal később szokásos szivarjából nagy füstfelhőket eregetve, hóna alatt apró szivaros dobozzal tért vissza, hogy lehordja a tiszteletleneket, akik nem emeltek neki kalapot — szivarjának füstje a forró levegőben szinte mozdulatlanul állt ott, amerre elhaladt.

ZÜLDELLNEK A HEGYEK, ERDŐM SÖTÉTLIK

NUSRET IDRIZOVIC

Egyeseknek az utazás öröm, másoknak meg kötelesség és élet — így válaszoltam gyakran édesapámnak azokra a csipkelődéseire, melyeket áthatott a kívánság, hogy hazatérjek szülőföldemre és ott lecsillapodjam. Noha sem váltóór, sem forgalmista nem voltam, mindig vonzottak a messzibe nyúló pályák, mondjuk így, s én mindig fenntartás nélkül átengedtem magam nekik. Akárhogy is volt, nem jutott időm álmodozásra. Az igazság kedvéért meg kell mondanom, sohasem voltam tudatában, hogy az álmodozás hiányzik nekem. Ha súlyosan meg nem betegszem s az orvos le nem veszi rólam a kezét, valószínűleg most sem jöttem volna tudatára, hogy az álmodozás olyannyira értékes dolog.

Ott feküdtem a félig sötét szobában, így akarta ezt az orvos, s a betegszobából már jó előre eltávolítottak minden fölösleges holmit. A csusz-pasz falakra voltam utalva, melyeken furcsa árnyékok mászkáltak: ezek voltak a városaim, hidaim, folyóim, hegységeim, országaim és tengereim. S rajtuk, mindenekelőtt, gyermekkorom képeit találtam meg. És mindig hallatlan erővel fellelkesedtem, s éreztem, hogy visszatér az erőm. A baj abban volt, hogy elfelejtettem: a gyermekkor egyáltalán létezik.

Nem féltem a haláltól, távol legyen tőlem, gondolom, a haláltól csak azok a jómódú polgárok félnek, akiknek elfoglaltsága egybeszövődik álmaikkal, ugyanúgy, mint ahogy az álmok éjszakánként egybeszövődnek a mindennapi kötelességekkel, velem azonban úgy volt, de még mennyire, hogy amúgy heverészve, s magamra hagyva, magam elé álmodtam mindazt, amit átéltem és át nem éltem s mindazt, aminek valami kapcsolata volt vagy lehetett volna velem.

Megkaptam édesapám hívását. Azt akarja, azonnal utazzam haza. Azt mondja, egészségemmel rossz tapasztalatai voltak már születésem óta. Majd szépen elküld a barátjához, mondotta, már mindent elintézett, tehát éppúgy, mint ahogy ezt gyermekkoromban is tette, s ezért azt szeretné, hogy tüstént, zokszó nélkül utazzam vidéki üdülésre.

Látogatók jönnek, eperrel, tejjöllel, csutorákkal megrakodva, felköszöntenek, nekem azonban nem szabad innom, csak lehorgasztom a fejem, esik az eső, a tágas szobába nyirkosságot hoznak be és kíváncsiságot: megöregedtem-e vajon, sem öreg, sem fiatal nem vagyok, csak éppen beteg, szeretnék, ha messzi vidékekről mesélnék nekik, a házigazda igyekszik mentetetni, hogy beteg vagyok, máskor meg: van idő, én meg csak elnézegetem ezeket a szikár hegylakókat, akikkel valaha falujuk mezőin játszadoztam, s ugyanakkor töröm a fejem, hogy a nevük

eszembe jusson, vagy pajtáskodásunk egy-egy képét visszaidézzem, mondjuk, a cseresznyeszedést vagy a dióverést — de semmi, semmi sem jut az eszembe, mintha hamu lepte volna be az emlékezetem. A cseresznyeszedést vagy a dióverést ki kell fejtenem az álmok mögül. Nincs segítség, az álomnak s nekem össze kell barátkoznunk.

Egyszer csak belépett Mira. (Elpirultam vajon?) Halkan, szinte félénken jött be, s ott maradt az ajtóban, a falnak támaszkodva. (Vajon felismert?) Szótlatlanul, révetegen nézett rám, mintegy álmos szemekkel. (Úristen, őt is elfeledtem!) Minden bizonnyal elmosta az eső őket, ha már nem emlékezünk az emberekre. Halvány, mint az árnyék. Csak a szemei élnek.

Mira!

Akkor történt, amikor a nyarat apám barátjánál, falun töltöttem. Mira és én szerettük a patak csobogását, szerelmesek voltunk a rétekbe, melyeken elegendő fű van — a juhok legelésztek, mi pedig elbújtunk a selymes fűben. Már megvoltak közös kis titkaink, melyekről csupán a kristálytisztá égbolt tudott valamicskét.

Ő akkor lépett hajadonkorba. Egy verőfényes délután, amikor a juhok hús árnyékba húzódtak, Mira átölelt a fű rejtett, mély zöldjében. Ha jól emlékszem, én azt hajtogattam, hogy félek, ő azonban azt felelte, hogy ránk a sasok vigyáznak. Akkor nem tudtam, hogy ezeknek a gyűlöletes nagy madaraknak annyi érzékük van a titkunk megőrzésére. Ujjongva vijjognak a magasban, s némelyeken segíteni tudnak.

Mira bizonyos dolgokat igyekezett elmagyarázni, a parasztok pedig a mezőn dolgoztak. A falu dimbes-dombos, és mindenki mindenkit lát, azt akarom mondani: minden termőföldet emlőiről ismerünk. Nem volt érzék bennem a lánytest iránt, s Mira igyekezett megmagyarázni, hogyan jön létre az ember. Semmi eredmény. Szegény lány, többféleképp is meg kellett mutatnia nekem. Megint semmi. Magával ragadott a sas szárnyalása, az pedig úgy úszott a levegőégben, mint a magasságok igazi ura. Szerettem volna sas lenni s nem ember. Sokat is törődöm vele, hogyan jön létre az ember! Mira meghökkent, szeme kerekre táglult, keze felforrosodott, keményen fogott, nehogy kereket oldjak. Talán azt gondolta, meghódít és visszatart, ha mezítelen testét megmutatja. Levetközött, s ezt bizonyos büszkeséggel tette. A sas szállt, a parasztok énekeltek, aztán a sas eltűnt, a dal elnémult. Egész falu nézte, hogyan hatolok be a tudás titkaiba. „Nem szabad félned”, mondta a lány. Mikor felfedte emlőit, azt gondolta, elragadtatást támaszt bennem. Sokat is törődöm én az emlőivel, láttam én már ezt a nővéremnél. Erre azt mondta, hozzá is nyúlhatok az emlőjéhez. Megfogta a kezem, odahúzta és rajta hagyta. A kéz magától visszahúzódott. Mira erre az egész testét elem tárta. Sajnáltam, hogy nincsenek sas szárnyaim. Tényleg, akkor rettenetesen szerettem volna sas lenni. Mikor a parasztok kiabálni kezdtek, arra gondoltam, talán a sas elragadott egy tyúkot. Nemsokára a templom harangja is megszólalt, és fontos hírt jelentett. Nem tudtam, miről van szó. Nem, ez nem nyugodt harangszó. Mira levetköztetett, Mira fölemelt — úgy tette ezt, mintha szalmaszálát emelne föl —, s egyszer csak rajta voltam, a harangszó és a parasztok kiáltásai egyetlen hangba olvadtak. Embereket láttam, amint felénk szaladnak. Úgy futottak, mintha tűz felé igyekeznék.

nek. Minden bizonnyal a napfény konokul elárasztotta a testünket. Mira anyaszült meztelen volt, olyannyira meztelen és forró, hogy a napra emlékeztetett. Voltaképpen Mira akkor csupán egy meztelen pásztorlány volt, én pedig egy beteges külsejű, leghétköznapibb kisfiú, később azonban a gimnáziumban stílusfigurákat kellett tanulnom, és egy órán tudatára ébredtem annak, hogy Mira olyan meztelen volt, akár a nap. Az egyetlen templom harangja meglehetősen rániénós volt, sőt mi több, eléggé szokatlan, ahogy a veszélyt jelezte. Ha a parasztlak nem felém cs Mira felé szaladnak, tán azt hihettem volna, hogy a falu hadba lépett.

Némelyeket a katonaság meg a rendőrség üldöz, másokat meg — a harangszó. A harang az oka valamennyi megtántorodásunknak és el-esésünknek, nektek pedig ezt nem muszáj elhinnetek. Ti minden bizonnyal azt válaszoljátok erre, hogy jólesik, ha a templomi harangok álmos hangja felébreszt benneteket. Rendben van, ezt elfogadhatom, és pedig baráti okokból, de még ma is, ha harangszót hallok — első pillanatban arra gondolok, hogy parasztlak szaladnak felém, meg Mira felé, s hogy ugyancsak el fognak páholni. Oszintén bevallom, a templomi harangokkal rossz tapasztalataim vannak. Ha harang nincs, a parasztlak nem indultak volna olyan tébolyultan felém meg Mira felé azzal a szándékkal, hogy elpusztítsanak bennünket. Meglehetősen későn értettem meg annak a harangnak a szavát s láttam be, hogy üldöznek minket, azzal azonban tisztában voltam, hogy egy izmos és ifjú pásztorlány markába kerültem. Mindenfélől parasztlak és parasztasszonyok rohantak ránk, közeledtek hozzánk, soraik megháromszorozódtak, felénk futottak, és embertelen rikoltásaikkal szinte lenyeltek bennünket. Noha sem testen, sem lelkem nem kívánta Mirát, igyekeztem férfiasan viselkedni, és csak egyszer kiáltottam el magam: „Fussunk, ezek minket keresnek!” — „Nem tudunk elmenekülni, már együtt vagyunk!” — felelte Mira. Nagy erővel szorított, mindenáron velem akarta eltakarni teste fehérségét, én pedig olyan kicsiny voltam — még a keblét sem tudtam befedni tisztességesen, hogy egyéb testrészeiről ne is szóljak, és már tudtam, hogy legalábbis, ami asszonyiságát illeti, használhatatlan leszek, mégis igyekeztem bátorítani. Biztatgattam, amennyire tudtam s képességemből tellett, tekintetemmel azonban a sast kerestem. A sas a férfierő jelképe volt, s én átadtam magam neki, sóvárogtam a megjelenésére, egész gyermeki lelkeimből átengedtem magam, vágyakozó pillantásokkal fürkésztem. Mira azt mondogatta, hogy meghalunk, én nem tudtam, mit válaszoljak, a harang ellenséges kongatását hallgattam, s csak néztem, hogy jutnak hozzánk egyre közelebb és közelebb a parasztlak. Hirtelen szárnyakat pillantottam meg, a szárnyak feketék voltak, megörvendtem, hogy a sast látom, ugyanakkor azonban nyugtalanított a felismerés, hogy ez nem sas, hanem a falu lelkésze. A parasztlak élén haladt, azok meg fütykőst szorongattak kérges kezükben. Úgy rohantak felénk, mint dühödt felkelők, mintha ellenségük volnánk, a harang panaszosan és böszülten visított, a pap is előbukkant, s mögötte a — parasztlak és parasztasszonyok. Az volt az érzésem, hogy még a fák is felénk szaladnak. Eget-földet felkavart az üldözés heve.

Mindjárt a pap mögött asszonyok csapata érkezett, élükön az édesanyámmal. Isten szolgája magasra emelte a korbácsot, hogy lesújtson

az ülepemre, de a korbács megállt a levegőben: anyám megállította. Egyedül neki volt bátorsága arra, hogy azt mondja a papnak: állj! Édesanyám magasztos gesztusát minden bizonnyal a falu is elfogadta, más-ként nem torpant volna meg forró hevében. Mira védtelen leányzó volt, de a pap előtt nem akart ijedséget mutatni. Mezítelen combját és keblét elengedte, megadta magát az anyaföldnek. Sajnos, a föld nem merészkedett magához fogadni. Hiszen a közelünkben ott volt isten kegyeltje. Édesanyám rárohant Mirára meg reám, ezt így szokás mondani, ruzfavesszeje azonban először is a lányra talált, alattam. Mira csak megrándult. Isten képviselőjének korbácsa is őt érte. A lány felsikoltott. Sikolyát minden bizonnyal meghallotta a nap, mert vihart küldött a földre. A vihar nekilátott, hogy elpusztítsa a vetést, Isten kegyeltje és parasztjai erre minden bizonnyal elfeledkeztek első megleckéztetésemről. Futásnak eredtek a templom irányába. Megint megszólalt a harang, de most — másként. Anyám kénytelen volt felöltöztetni engem. Meglehetősen izgatott volt, én pedig azt kérdeztem magamban — miért? Mögötte szaladtam, az ég áldása vert bennünket, visszamaradtam, anyám karon ragadt, becipelt nagyapám házába, és verni kezdett. Azt hiszem, nem anyám vesszője fájt, hiszen már hozzászórtam, de dühített a tudat, hogy anyám vesszője isten emberének utasítását fejezi ki. Kezemmel belekapaszkodtam az ablakvasba, és egyre a rétet kerestem, amelyen Mirával hevertem, a virágokat, melyeken Mira feküdt, Mirát kerestem, és mint a sas, rikoroltam, a környék pedig hallgatott, a kurta vihar süvített fölöttem, csak a harangszót lehetett hallani. Anyám a vesszővel vert, én pedig kérleltem, s fogadkoztam, hogy gyorsan felnövök és megeszek mindent, amit csak mond, s hogy sohasem kívánok meg egyetlen lányt sem. Nem fogom a lányokat csipkedni az iskolában. Nem huzigálom a szoknyájukat, nem leszek többé pajkos szél. Sohasem fogom más mezejét arra használni, hogy odaplántáljam a kedvesemet; nem fogok az istennel civakodni. Nem szeretek bele az úristen feleségébe, nehogy a falu féltékenységét póre testemre vonjam. Nem leszek férfi. Sem ember. Nem fogok élni.

Anyám alaposan elvert, aztán belefáradt az ütlegelésbe, és elment. Főzéshez kellett látnia. Amúgy megvesszőzve az ablak mellé álltam, és a rétet nézegettem. Lassacskán leszállt az éj. Fogságban voltam. A másik szobából nagy zajt, lármás hangokat hallottam. Megértettem, hogy a parasztok meg fognak lincselni, mert rövid, de heves vihart támasztottam. A vihar kiragadta kezükből a termést. Követelték anyámtól, nyissa ki annak a szobának ajtaját, amelyben meghúzódtam. Anyám, persze, elvesztette a kulcsot. A férje tekintélyére hivatkozott, még meg is fenyegette őket, azt bizonygatta, hogy az a zabolátlan parasztlány csak ráhúzott a testére, a parasztok zsémbelődtek, s én reszkettem fogságomban, főleg pedig Mira sorsáért remegtem, hiszen az a szegény lány teljesen védtelen. Életemben akkor fogtam fel először, hogy a gyűlölet az ember mindennapi kenyeré. Később a kedvesem sikoltozását hallottam. Verték. Az ablakhoz rohantam. Ő az! Ott volt, kékre-zöldre verten, megtépve, rongyosan. Alaposan eltángálták, és kikergették a faluból. Én tehát szobafogságban vagyok. Az ökörtülköt, amely minden bizonnyal a tűzhely fölött függött, Mira megtöltötte tejjel, s az italt elhozta nekem

azzal az óhajjal, hogy életben maradjak s minél előbb felnőjek. Azt mondták neki, hogy el kell hagynia a falut, ő ezt megértette, erről beszélt egy kissé a szavaival, egy kissé a szemével, s én valami, most ismeretlen gyermeki kétségbeeséssel keseregtem, azok a durva alakok be akarták törni az ajtót, hogy meglincseljenek, anyám egyre figyelmeztette a faragatlan frátereket, hogy én a fia vagyok, megígérte, hogy mielőbb visszavisz a városba, nehogy értelmetlen cselekedeteimmel jégverést idézjek elő, mire elmentek, Mira pedig ott állt az ablak alatt, én megkísérreltem, hogy besegítsem a szobába, de az ablakot vasrácsok zárták el. Odaszóltam neki az ablakból, kerítsen valahonnan fejszét vagy más effélet, mire egy vasrúddal tért vissza, azzal aztán együttes erővel ütöttük ki helyéből a korhadt ablakkeretet, s együtt rettegtünk, nehogy bejőjön édesanyám. Mira a hidegre panaszkodott. Ráadtam anyám egyik hosszú köntösét. Mira összekuporodott, s elcsendesedett anyám fekhelye meg az enyém között. Azt mondotta, soha többé nem fogom őt látni, elmondta keserű tapasztalatait a parasztokkal, sirdogált, s eközben védelmet kérte, én pedig állhatatosan bizonygattam neki, hogy magam is dutyiban vagyok, s hogy anyám a meztelen fenekemet verte, Mira anyám köntösében van, ő most az én édesanyám, csak éppen más az évjárata, olyasféle ő, amit nem merek emlegetni. Nem az én kedvemért és miattam szeret engem, hanem a maga kedvéért. Lehet, hogy így valamiféle asszonyi bánatát vagy mit szeretne csillapítani.

Elegem volt már a falusi durva fráterekből is, anyámból is, meg a papból, nagyapámból, meg a jégesőből is. Miráról levettem anyám köntösét, mire ismét pőrén maradt. Összezsugorodott női büszkeségében. Amikor anyám köntösét elvettem tőle, megértettem, hogy ezzel minden vérrokonság megszűnt köztünk, és fellelegeztem. Mira fázott, odajött és hozzám simult, s én ismét a kemény lánytest forróságát éreztem, habár tudtam, hogy sem neki nem lesz könnyű, sem nekem — elhatároztam, hogy ott marasztalom a szobámban. Mindegy volt számomra, mi lesz velem. Együtt megyünk a vesztőhelyre, ha másként semmiképp sem tudjuk lemosni magunkról a ránk nem bizonyított vétkeket.

Kidöntöttük az ablakot, és egész éjjel úton voltunk, míg a városba értünk. Apám megértő volt Mira iránt, s nyomban munkát szerzett neki egy boltban. Növérérem makacsul törekedett arra, hogy megtudja, miféle kapocs fűz össze Mirával, apám mindent tudott, de hallgatott.

Mira!

Ki tudja, mi mindent kellett megérnie; idegen szemmel néz rám. Most egészen tönkrement, teljesen elintézték, és semmi ereje sincs már, hogy rám nézzen. Úgy lépett be, mint akármelyik szerencsétlen lány. Minden szegény lánynak ajtó mögött a helye.

Pedig szép lány volt, juhokat őrzött, s én érett férfi voltam a szemében. Mira meg én csak a patak csobogását szerettük, szerelmesek voltunk a rétekbe, amelyeken legendő fű terem — a juhok akkor legeltek, és mi elbújtunk. Akkor már megvoltak közös titkaink, melyekről csak a kristálytisztá égbolt tudott egyet-mást.

Istenem, mi is lehet Mirából, egy ilyen istenadta szegény lányból!

II.

Lehetnek házak és tengerek, jachtok, gépkocsik és projektilek lehetnek a birtokokban, az egész föld a tiétek lehet — ha éppen a gyarmatosító szellem hatalmában vagytok —, de Mirátokat nem egykönnyen láthatjátok. Mira jön és megy, Mirának sohasem könnyű, neki bujkálnia kell, fizetnie kell régi vétkeiért. Mirának soha senki sem léphet a nyomába. Mira — az én gyermekkorom. Első szerelmem. Első élményem. Első veszedelmem.

Vendégeink tudják, hogy Mira, ha éppen úgy akarja, pusztá kézzel az eget is összeroppantathja. Ha Mira akarná, hogy az eső elálljon, így is történék. Értett hozzá, hogy úgy közeledjék a virágporos pillangóhoz, mint az emberhez, a kormos kéményhez éppúgy, mint a hófehér nyoszolyához. Mira ismert volt arról, hogy határozottan kikerülte az unalmas színmezét, éppúgy, akár az áttörhetetlen hasábfákat. Nem akarta, hogy valamilyen „cserepes” ember kívánja meg — ez pedig az ő zsargonjában azt jelenti: tekintélyes, jelentős férfiú, ilyenkor máris visszahúzódik, félrevonul, mint megszégyenült róka, amelyik sikertelen útról tért vissza, s akár hiszik, akár nem, tüstént valami vörösesbarnát kíván meg, valami olyasfélét, ami, mint ő mondaná, fekete festékekkel van bevonva. Fehér vagy mit tudom én miféle dolgot befeketteteni, ez volt az ő specialitása. Lehet, hogy ezért kapta másik nevét is, bogárszeműnek hívták. Mira szerette a fekete szeműeket, a fekete bajszosokat, a fekete kezűeket, a rőt képűekre pedig azt mondta, hogy illetlenek, hogy nem is hasonlítanak emberi fajtára, s hogy gyilokkal kell őket elkergetni. A vörös képűek, ahogyan ő mondaná: ro varevők. Egytől egyig pörsenésesek. Olyasféle, mint a lőre: sem étel, sem ital. Az efféle embert meg kell buktatni a vízben, s mint minden tökkelütöttet, le kell szorítani a víz fenekére.

Mindaddig, amíg Mira fel nem bukkant, az egyenkénti és általános győzelmekről beszéltek, a szerencsétlenségekről, az éhezésekről, mindarról, ami még ma is hatalmában tart egyes embereket, de aztán hirtelen elhallgattak, elszégyellték magukat, mint ahogy ezt rendszerint minden magasztos lény előtt cselekedni szokták. És így a vendégek hallgatnak. Mira kitartóan ott áll azon a helyen, amelyet már kétezer esztendeje a megalázottak számára jelöltek ki. Igaz, a házigazda bugyellárisa nem a legkövérebb, de a vérben rejlő szokás azt mondja, hogy a vendégek számára italról kell gondoskodni. Odakünn, amint ezt tudjuk, esik. A vendégeknek nem szabad parancsolni. Ugyan ki rázná jól meg az izgágákat, s ki kergetné el őket, hogy a gyalogbodzát gázolják, a kis kutakat kerüljessék s elfeledkezzenek bujtogatásukról. Hisz ilyet nem szabad mondani az efféle fűtykösforgatóknak. Az ismert bajkeverő izgágán arra hívna fel bennünket, hogy akasszuk vele össze a löcsöt, mi pedig csak szunnyadoznánk, s megsértenénk egy jótét lelket, nem tudva, hogy kis-király terem benne, esetleg még céhmester is. Barátunk azt mondaná, hogy nem szabad cigánykodni vele s hogy viselkedésünk voltaképpen nem más, mint közönséges cigányság, s végül pirulnunk kellene, amint ez rendjén van, s amint ez ükapáinkról ránk maradt. Az, hogy jó hírün-

ket egyetlen üveg pálinkáért elveszítjük, méltatlan mindazokhoz, akik a múltból a legillendőbb módon képesek visítani.

A házigazda fölemeli botját, szeme egyik arcról a másikra sétál, arcot nem talál, szeme megállapodik Mirán, Mirának italért kell mennie, s a lány ezt vele született jóindulattal és engedelmességgel meg is teszi; kimegy az esőbe.

Gondolom, az ember gyermekkorra örökké uralkodik. Csak az első szerelmet kell megérezni, hogy az öregemberben is a gyermeket lássuk.

Próbáljátok csak meg, hogy a vénasszonyban a kislányt lássátok! És megérsétek!

Mira italért ment, és ez mindenki előtt világos. Azok előtt is, akik sóvár szemmel nézték, s azok előtt is, akik nem tudtak közeledni hozzá. Mira a gyermekkor, a zsenge ifjúság, a menekülés, talán a telhetetlenség is, de mindenesetre — ígéret.

Nos hát, Mira elment, hogy italt hozzon. Én, természetesen, fekszem. Olvasok. Voltaképpen csak szemem előtt tartom a könyvet. A könyv az én kerítésem. Így ugyanis nyugodtan töprenghetek Mirán.

•

Nyár volt. Szüleim a falura küldtek, hogy jó levegőt szívjak. Mivel nem tudtam olyan barátokra szert tenni, aki magányom hű szövetségese lehessen, természetes, hogy időmet a folyón töltöttem. Olykor-olykor halásztam vagy kifeküdtem a fővényre, s az üres égboltra bámultam, néha meg a velem egyivásúakkal labda után futottam.

A falu, amelyben nyaraltam, futballmérkőzést tartott a szomszéd faluval. Rám esett a legfőbb feladat, nekem kellett a gólokat rúgnom.

Kezünk és lábunk szabadon fickándozott, fiatalok voltunk, a nap égett fölöttünk, s mi futottunk a labda után. A labda nagy diagonálisokat írt le, tekintetem a folyó tükrén úszott, megálltam, abban a pillanatban volt ez, amikor a mi kis falunk kikapott a folyón túli nagy falutól, hozzám jöttek, és megráztak, mint hársfát eső után, szemem a fővényre meg a vízre tapadt, ott pedig Mira volt. Mira gázolt a homokban egy sötét bőrű férfival — csak később tudtam meg, hogy egy katona fogta karon —, s társaim nem tudhatták, hogy mélyen meg vagyok sértve, s valami megrendült bennem, hiszen Mira még mindig álmaim fehér szárnyú madara volt, az én sápkórom, halványkék verőfényes égboltom, s nem tudtam, hogy abban a pillanatban, bánatomra, a legközönségesebb nyápic vagyok, márpedig tőlem hőstetteket vártak. Egyszerűen lelassítottam lépéseimet, a legegyszerűbben megálltam, néztem, csak néztem Mirát meg a sötét bőrű ifjút; a fővényen ölelkeztek, olyan kihívó módon és szemérmetlenül ölelkeztek, hogy felrikoltottam, mint a sólyom, amely a középkori porondon szégyent vallott. Faképnél hagytam a gyepet, behúzódtam a nyíresbe, társaim követtek, s a labda egymagában maradt. Fejemet a szilcserjésbe dugtam, hogy ne lássanak, ők pedig, Mira meg a barna bőrű szeretkeztek, egymást keresték a feledésben, engem elfogott a düh meg a telhetetlenség is, a szégyen rettentő lavínája zúdult rám a vereség miatt — hiszen Mira első szerelmem volt. Mintha egyedüli élőlények volnának kerek e világon, úgy ölelkeztek, szégyentelenül, társaim meg

én ott reszkettünk az élősövények és fatörzsek mögött, a nap oly hevesen tűzött a szemembe, hogy azt gondoltam — menthetetlenül elégek, a szemeim féltettem, nem tudtam, mihez kezdjek velük, minden de minden fájdalmat keltett bennem: a homoktól kezdve, amilyen Mira a barna bőrűvel szeretkezett, még fel nem ébredt gerincem utolsó csigolyájáig. Szerettem volna, ha a folyó megárad, ha őket is elönti, a sötét bőrűt és Mirát, s az én tekintetemet. Mira lányos kacagása egészen hozzánk ér. Közeledem feléjük, amúgy kuporogva, s felfedezek bizonyos dolgokat. Igen, Mira megtestesedett, megizmosodott, felszabadult. Tudja, hogy nézem, de ügyet se vet rá, nem fontos neki. De hát kinck vagyunk fontosak, ilyen nyápic évekkkel? Mira keze átsiklik a katona bozontos mellén, kacag, a kéz felkapaszkodik az arcra, onnan a vállra, s megáll a háta mögött, mi égünk, lángolunk, gerjedelmeinkkel együtt, összenézünk, az izzó déli szomjúság, a homokfövény telides-teli van Mira karjával és lábával. minden egybevegyül, a szél pillanatnyi lehetete sincs, hogy egymásból feloldja őket. A féktelen szeretkezés a nyílt strandon olyannyira megkőtyagosította a két futballcsapatot, hogy egészen megfeledkeztünk magunkról: mi is a simára csiszolt téren vagyunk, s immár mi sem szégyenkezünk, ugyanúgy közeledünk egymáshoz, mint ahogy ellenséges katona az ellenséges katonához közeledik, mintha védelmezni akarnánk egy lány becsületét. Egész komolyan mondom: meg akartunk bolondulni valamitől. Reszkettünk. A katona és Mira egy testté vált. Ez megijesztett minket, és újra elfoglaltuk rejtekhelyünket. Éreztem, hogy gyűlölöm azt a katonát, sajnáltam, hogy nem az enyém az ő ereje, meg voltam alázva, Mira olyan szemérmetlenül kacagott. valahányszor a katona megszorította, sikoltozott örömeiben, én pedig úgy éreztem, hogy durva kéz ragadja meg a nyitott sebet. A folyó csillogott a nap alatt, mi reszkettünk, csapatom vezetője nem bírta tovább — láttam parázsló szemeit —, leugrott, és jobb kezével gatyájához nyúlt. Ugyanazt a vágyat éreztem, mint ő, azt szerettem volna — mint példájára a többi is —, de nvomórúságosan megalázónak éreztem, hogy az első támadást magam ellen az én Mirám és katonája közvetítésével hajtsam végre. Nem tudtam nézni a velem egyívású fiúkat ebben a fura helyzetben, úgy festettek. mint minden ájtatoskodó, aki a nap előtt hajlong, én pedig kegyes képpel néztem a falut, amely a folyón túl szendergett, néztem az erdőt, amely ott folytatódik a túlsó parton, valami mart és gyötört odabenn, valami mély megindultság ősrégi hívását hallottam, s először éreztem az ifjú fájdalom kivételes jelentőségét. S noha küszködtem az ellen, hogy kortársaimat utánozzam, jobb kezemet mégis a hasamon találtam. A kéz keresett valamit, valamit, amit egyenjogúságnak is lehetne nevezni, arcomról veríték patakozott. egyszerre szörnyű félelmet éreztem. Mira pedig meg a katona a homokban henteregték, Mira olyan meztelen, akár a folyó vize, melyet csak a nap főd be meztelen testével, a túlsó parton fehér kis pontok bukkannak elő, a fehér pontok fehér kacsákká nőnek, a kacsák bemennek a vízbe, fehér lányok követik őket, a lányok belehullanak a víz kékségébe, a tető füstlyukából gomoly tör elő, egyenesen a kékségbe, a lomb megdermedt, akár a kezem, a rekkenő hőség behúzódik az erdőbe, kortársaim sivalkodnak, mint a kiskutyák, én már a valószerűtlen és valóságos pillanat hatalmában vagyok, nem tudom a ke-

zem visszatartani, a kéz és én együtt megyünk valamibe, s ez a valami üdvösség, megmenekülés, kinyilatkoztatás.

Felbukkant a fekete madár. A fekete madár odavonta az alkonyt. Sötétség borult mindenre: Mirára, a katonára, a folyóra, a túloldali falura, a kacsákra. Ó, milyen gyászos az első halódás. Bágyadtság fog el, fokozatosan növekszik félelmed, nagy veszélyt és szégyent érzel, szemed sírni szeretne, jobb kezed szégyenkezik, mint minden ártatlan gonosztevő, azt sem tudod, mit kezdjél vele, s ő sem tudja, mit kezdjen veled, összevesztetek, de együtt kell maradnotok! S még kölcsönösen vádoljátok egymást! Pirongatod a kezed, hogy szemérmetlen játékra csábított a testeddel. Ő pedig bizonyos követelményekkel mentegetőzik, s véleménye szerint az egész ügyben semmi szokatlan sincs: így kezdte ugyanis az életét Buddha is, Krisztus is, Mohamed is és Aquinói Tamás, Luther is, Napóleon is, Hitler is, mind a nagyok és hatalmasok kénytelenek olykor érezni a kiadós napfényel elárasztott borongós delet.

Megszégyenülten fekszem a fák mögött. Szívem vijjogva ujjong, mint a népmesék sólyommadara. A borongós nap lassanként felderül. Mira és a katona a fővényen pihen. Most annyira csendesek, elégedettek, erősek. Társaim is elcsendesedtek, úgy hevernek, mint tulajdon erejük tudatában élő, immár érett egyéniségek, irigylem békességüket. Én sírni, lázadozni szeretnék — nemcsak a katona ellen, aki jelenlétemben elvette a kedvesem —, tornyokat és városokat rombolnék, és szebb találkozásokat építenék az első jelentőségteljes élményekkel. Általában elhivatottnak érzem magam a világ megformálására. Ami pedig az érettséget illeti, az itt van: a jobb kezemben, áldozatában, a mellemben, az egyszerre megáradt biztosságban.

S mialatt kerekre tágult szemmel nézem, hogyan pihen Mira meg a katona a fővényen, eszembe jut a pillanat, amikor Mira meg én feküdtünk a vastag fatörzs lombja alatt. Mira lehúzta rólam a ruhát, én elbámultam a sas szárnyait, szerettem volna, ha sas lehetnék, s akkor a parasztok bűnben találtak bennünket, anyám lehúzta rólam a kisgatyát, s vesszővel verte a meztelen ülepem, én ünnepélyesen megígértem, hogy soha többé nem közeledem asszonyi teremtshez. Anyám azt mondta, ha még egyszer megkísérlem, hogy bármelyik lányon is találjam magam, meghalok. Megígértem édesanyámnak, hogy soha többé nem nézek oda, ha egy fehérszemély vetkezik, nem fogom kérdezni, hogyan jön a gyerek a világra, s nem csúfolom ki a velem egykorú kislányokat, ha minden semmiségért sírva fakadnak. „A fehérszemély, fiam, erőtelen, s ne sértsd meg soha, elég baj az neki, hogy nő” — mondotta anyám, mondotta és ütött, én pedig fogadkoztam, hogy úgy fogok menekülni a szoknyától, akár az ördögtől.

S lám, most megszegem ígéretem. S egész tudatosan teszem. Gondolom, elég érett vagyok arra, hogy a gyerekkoromban tett fogadalmat megszegjem. Nézem, hogyan pihen Mira, miután a katonával szeretkezett, megszegem egykori eskümet, s ez anyám életébe kerülhet, s teljesen biztos vagyok abban, hogy anyám meghal, ha semmi másért, hát azért, mert én olyannyira kíváncsian szemlélem ezt a két erőteljes és meztelen emberi teremtsét.

Amikor a katona már elég gyönyört lelt Mirában s mikor kissé ki-

fújta magát, fészkelődni kezdett a homokon. Úgy viselkedett, mint az istenkáromló, akít a hajdani egyházak faluról falura űztek. Egyébként az is lehetett, hogy a kaszárnýája hívását hallotta. A fiúk tekintetéből ítélve, ők is alig várták, hogy a katona elhordja az irháját. Mira ott akart maradni a fővényen. Hallottam beszélgetésük töredékeit, s ebből arra következtettem, hogy a két csupasz személy még össze is vezett egymással. Nem tudtam, hogy szeretkezés után ez következik. Emképesztett a felismerés, hogy a velem egyívásúak nem úgy fordulnak hozzám, mint néhány pillanattal ezelőtt, hiszen már mi sem értjük egymást. Úgy rémlik, hogy most mindannyian érzéketlen lények vagyunk. Soká eltűnődtem volna ezen, ha még egy helyzet nem okoz meglepetést: miután Mira nem akart vele menni, a katona fogta magát és a karjába kapta a lányt. Aztán elindult vele a víz felé. Úgy festett, mint egy szatír, aki meztelen nimfát visz a karján. A katona viszi a lányt, s a katona a lány száiát keresi, az pedig ellenszegül, a férfi pedig — az összevissza haradált és összevissza nyalt-falt férfi —, a maga módián énekel meg elnűtt varázsát. Én összerenzenek nyugtalanságomban, Mira pedig menekülni igyekszik az ölelésből. eléggé ügyesen, de lanyhán teszi ezt, arra gondolok, hogy kilépek reitkehelyemből, hogy a lányt megvédjem — hiszen már levizsgáztam férfiasságából —, de alighogv előbűjtam s alighogv örült futásra csaptam, a katona Mirát, a régi neműsöt, belehajtotta a mélybe. Érdekes, a lány után ő is eltűnt. Amint később megtudtam, a katona közismert szemérmetlen férfi volt, és zavartalanul foglalkozhatott a folyóban szeretkezéssel, a folyó pedig eddig nem szokott hozzá a szerelem nyilvános ömlengéseéhez: ő ezt eddig titokban cselekedte, éjszaka, amikor, amikor megduzzadt és a síkföldi falut kiöntéssel fenyegette — ilvenkor anám barátja azt mondogatta, hogy az ő folyója nászvonaglásban leledzik.

A katona fölmerült a vízből. Veszettül handonászott, azt várva, hogy Mira feje is előbukkan, de Mira feje sehol sem volt. Belegázolok a vízbe, szinte eszemet veszve úszom, társaim gúnyosan hívogatnak, látom, hogy Mira feje semmiképp sem bukkan fel, s visszatérek a partra, most a homokon ülök, s látom a katonát, amint egyedül kúszik felfelé a kurta szurdokban.

A fiúk folytatták a játékot. A katona eltűnt a szemhatárról. Mira sehol sincsen. Megpróbálom, hátha tekintetemmel mégis felkutatom. De semmi. Csak a folyó mélye, más semmi. Minden egyes lány mélység, hát nem? A mélység titok. A titok elragadta Mirát. Nem tudok megbékélni a lány olyannyira ártatlan halálával, így hát a folyóba vetem magam, alámerülök, keresgélek. Semmi. A víz a mélyben érzéketlen. Nem hallatszik a hívás, nem érződik a vágyakozás. Visszatérek a partra, megint leülök. Bevallom, teljesen le vagyok sújtva. S egészen célt tévesztett vagyok. És hajlamos arra, hogy Mira eltűnését kapcsolatba hozzam a felismeréssel, hogy voltaképpen nincs is semmiféle szerencsém az életben. Bármihez is kezdjek, nem megy. Körös-körül — sivár pusztaság. A pusztaságot, voltaképpen csak nekem teremtették. Azt hiszem, a katona csak azért fojtotta vízbe Mirát, mert én szerettem, a szomszédunk kizárólag azért vágta ki a szilvafát, mert néha-néha, titokban szilvát loptam, s apám azért járt meglehetősen gyakran részegen haza, mert én létezem,

s hogy egyes szegény pajtásaim rendszerint azért éhesek, mert nekem túl nagy az étvágyam. Mindazonáltal megértem, hogy valamennyi ember nem lehet testvér. Az ember nem közönséges jószág, amelyiknek elég az, hogy megszimatolja egymást s máris megbarátkozzék. Megbékülök a gondolattal, hogy az életben holmi sötét bőrű katonának is kell lennie, akinek, megszökvén a kaszárnyai szájjáratások elöl, élnie kellett az én Mirámmal. Az a leány amúgy is olyan ingatag. Csak éppen mért engedte meg, hogy holmi lüke baka fojtsa a folyóba, holmi tekergő, aki holnap ki tudja, az ország melyik sarkába vagy melyik idegen országba vetődik?

Eleredt a könnyem. Kortársaim folytatták a férfias játékot, amit labdarúgásnak hívnak, én pedig sírtam, miközben talán épp azon a homokon üldögéltem, amelyen a katona az én Mirámat ölelgette. Körülbelül éppúgy sírtam, mint ahogy egy korombéli fiú akkor sír, ha az édesanyja meghal. Mégis, azért is sírtam, mert azt hittem, hogy Mirába édesapám is szerelmes. (Ha véletlenül a nevét említette, azt pedig valószínűleg azért tette, hogy velem tréfálkozzék, édesanyám tüstént haragra lobbant, miközben sértő szavakkal illette a világ minden férfinépét.) Gondolom, valamennyi ismert és ismeretlen férfi helyett is sírtam, akik ilyen vagy olyan módon szerették Mirát, ezt a legrendkívülibb lányt, noha teljesen védtelen asszonyi bánatát büszkén és szabadon hordozta a világban. Ha Mira megkívánt egy férfit, azt feltétlenül meg kellett kapnia. Mirát olyan asszonyként jelölték meg, akiről a polgári ebéd folyamán nem szabad mesélni, akivel a helyi hatóságoknak nem szabad számolniuk, s akinek senki sem adhat kitüntetést. A mi házunkban gyakran emlegették Mira nevét. A beszélgetés róla olykor-olykor civakodássá fajult. Apám néha különféle éhenkórászokról kezdett mesélni, s ilyenkor az én Mirámat is megemlítette, anyám pedig erre nagy ordítózást csapott, vádakkal illette a lányt, s csak úgy mellékesen megemlítette, hogy Mira közönséges hárpia és tekergő, közismert szemérmetlen nőszemély, aki még szolid és rendes családapákat is elosábít, s aki, mint ismert istentagadó, még nagy bajt zúdit a környékre. Az én Mirám — szálla anyám szemében. Amennyire észrevettem, Mirát mindenki szerette. Lopva vagy nyíltan, minden férfi kész volt a segítségére sietni. Ő persze, túl öntudatos volt ahhoz, semhogy ezt a sok hamis szolgálatkészséget elfogadja. Az én városomban, vagy barátunk falujában, mindegy, büszke léptekkel járkált. Ha egyik vagy másik nyiszlett fickó bizonyos vágyait juttatta kifejezésre, Mira kereken elutasította, anélkül, hogy ez sértő lett volna. Általában értett hozzá, hogy jó barát legyen. Tréfásan elmesélte, hogy egy „téma nélküli férfi” közeledett hozzá — köznapi nyelvre fordítva: unalmas fickó —, mire ő sértés nélkül eltávolította, de azzal a biztos garanciával, hogy soha többé nem fog hozzá közeledni. Egyáltalán, Mira értett hozzá, hogyan lépkedjen az utcán. Értett hozzá, hogy minden utcának ő legyen a fénye.

Mira sajátos napfényt ragyogtatott magáról, s ez az, ami belőlem mindig hiányzott, s ami egész életemben hiányozni fog. Ezért is sírok. Sírok, mint az a száraz és meddő asszony, akivel a kórházban közölték, hogy sohasem zsarnokoskodhatik majd a gyermeke fölött. Könnyek nélkül, láthatatlanul sírok, egy kissé kacérkodva, mert nem tudom, mihez kezd-

jek a testemmel, ha eljön az egészség, aminthogy azt sem tudtam, hogy mihez kezdjek a testemmel, ha elkövetkezik a betegség.

Emlékszem, később is sírtam, valahányszor az egek, a folyók, a hegyek énekét és az elégedetlenkedő szív dobbanását hallottam. Feltételeztem, hogy Mira hiányzik nekik.

•

De lám, Mira mégis él. Itt van. Italt hozott. Kínálgatják, ő fölényesen elhárítja az üveget, én, mondjuk így, könyvet olvasok, érzem, hogy Mira szeme rajtam nyugszik, nincs segítség: nem tudok hozzá szólni, nem tudom, mért van ez így, de meglehetősen biztat az, hogy házigazdám az én Mirám tiszteletére ünnepélyesen felemeli ünnepi botját és Mira egészségére iszik. A vendégek azt gondolják, hogy a házigazda részeg, s ügyet sem vetnek tapintatlanságára. Mira pedig révetegen néz, minden biztonnyal a kínok kínját szenved, mert nem tudja, hol is fog hálni, a férfi vendégeknek pedig csak úgy ragyog a szemük, persze az italtól, ez világos, mert hiszem, hogy Mira soha senkit nem hoz már izgalomba. Rossz ruhában, tán éhesen is, egyik faluból a másikba kóborol, aztán a városba megy, a házakból elkergetik, mert sokat jár a katonákkal, megint visszatér, bejárja a folyó jobb és bal partját — sehol sincs többé egyetlen katona a fiatalságából, valamelyik szénakazalban vagy istállóban hál meg, aztán tovább megy, fedél és hajlék nélkül, később találkozza régi szerelmeivel, s eközben minden evilági kaland rossz ízét hordozza magán, mindazért, ami oly gyors változásnak és feledésnek van alávetve.

Nem tudom, vajon felismert-e. Mindenesetre azt hiszem, többé nem vagyok fontos számára. Miután a házigazdának pálinkát hozott s ezzel feledhetetlen szolgálatot tett, elment az esőbe, szinte megvetéssel.

S őt immár semmiféle hívás ide nem szólíthatja. Mira vándorol. Én pedig, íme, fekszem. Megkísérlem, hogy visszatérjek az álmok világába.

Csuka Zoltán fordítása

KÉT VERS

BOGDAN CIPLIC

DUDA

Látnivaló alig van rajta:
 birkabőrből a tömlője,
 hosszú pálca a fújtatója,
 és az egykori állat egyik lába helyére
 nádszálcsovét szúrtak,
 ez a fúvókája, sípszárnak is hívják,
 a dallamsípba torkoll, azon lyukak vannak,
 maga a síp nagy furulyához hasonló —
 a dudás a dallamot rajta cifrázza,
 de hangja furulyaszónál erősebb,
 mert öblös nyílás tátong a legvégén,
 s a legény — mint apró perselybe —
 ezüstallérjait abba csúsztatja,
 vallahányszor dudaszó kíséri végig a nagyutcán,
 a tömlő meg lelket szít a fújtatóba,
 a dudás a vállán tartja,
 gyönyörűséggel ékítették tarkabankára —
 a nótát a fújtató kíséri,
 két-három hangja mély és erőteljes,
 és a dudás háta mögött zeng szakadatlan.
 Van, ki lenézi ezt az egyszerű hangszert,
 muzsikáját ügyefogyott gajdolásnak véli,
 kedvére valóbb a harmonikának harsány dallása,
 vagy egész tamburahadnak zöngedezését inti füléhez,
 és ez is szép: űsidők óta miénk e hangszer,
 ám a dudát mégse becsmérelném,
 mert a dudanóta kukoricásban szél dudorászása,
 füstlyukon járó léghuzat süvítése,
 ereszsatornákon eső ömlése,
 nádtetőről jégcsap csöppögése,
 mezőháton csikósok lovának dobogása,
 kapu előtt hazatért gulya bőgése,
 rőt szín tisztalábú ludak csevegése,
 pacséri vásáron szilaj csikók nyerítése,
 anyjától elszakított kikeleti bárány bégetése,
 falu s mező fölött ég dörgése,
 távoli jegenyét sújtó millám csattanása,
 árokban gátromboló dagadó ár zuborgása,

repedezett szikkadt úton szekér dőcögése,
 türelmes fonó rokkáján orsó pörgése,
 réthez közelítő méhraj zümmögése,
 szélfeszítette malomvitorla nyikordulása,
 arany gabonában haragos rigó rikkantása.
 Jó násznagy a mennyegzői mulatságba más muzsikát hogyan is kívánna,
 tamburaszó, hegedű vagy harmonika nem is illik oda,
 násznagyuramnak csak a dudás fújja naphosszat,
 az ősrégi dalt, azt a királyi éneket halkán fújdogálja,
 úkapa dalát a bánáti mezőkről,
 a ladikot a Tisza bal partjától Bácska felé taszító szélről,
 a bácskai boltokat foszlogató legényről,
 aki szégyenében magát a Tiszába ölte, szép Jelárról,
 hol dühödt csajkások gyilkolták egymást, a véres határról,
 csondát itató szegényember-sanjárról,
 sirámos az ének, mi feltör a jó öreg dudából,
 mély sóhajtása két-három hangot ismétél,
 s öregesen dúdol, mint a mocsári özvegy béka.
 Néha hallani vágyom a hangját,
 amikor életemből éppen e hang hiányzik,
 és Tucakov Dinát, a kicsiny dudást is látni vágyom,
 néhai Dina dudást, aki mindeniknél szebben fújta,
 mindeniknél, kiket valaha ismertem, pedig húsnál is többen voltak.
 Ha jut eszembe Bánát és Bácska,
 én nemcsak rónát és Tiszát látok,
 Dina muzsikája is fülemben szöklek, tisztán hallom,
 mint zokog a parti füzesben,
 a széles, végtelen, szép bánáti sorokon jajgatva jár-kei,
 és dédapa szíve táncra perdül bennem,
 és szépapa alföldi szíve is ropja idebenn —
 és mint Pétervárad kövér sok fala, oly hatalmas kötőmb
 az iszonyú bú, mely feldereng és máris felém tódul.
 Ó, ha olyankor figyelő fülem valóban megütné
 való igaz hangja a dudának,
 még ha nem is Dina zenélése volna, a sarkunkról messze hangzó,
 ó, hogy eltűnne a tengernyi bánát,
 hangjára, ó, hogy enyhülne gondom!
 Ám a dudások mind kevesebben vannak,
 a bánátbelieket ujjaimon számlálom,
 Dina apó keze nyugszik a sírban, híres dudája már régen néma,
 de jól ismert hangja ide-oda szálldos a légtérben,
 lebben a pitypangos, sík fűszőnyeg fölébe,
 szólal magányos, pusztá szívemben.

HÓLYAGSÍP

Ez hát a hólyagsíp, ez a semmi!
 Disznóhólyag s közönséges nádszál.
 Nádberékben megfáradott kondás kése faragta,
 tudatlanság nyomora és mincstelenség és sötétség duzzasztotta,
 tőzegmocsár fölött tétován csapkodó szárnnyak

fényvágynak csodája és derengő kívánások erői,
 puraszílek keserves sóhajtása,
 mely szívet burkoló, megkövült jég alól tör fel,
 döröpte, szikesre boruló télből.

Ah, hólyagsíp, mellkas, mit messzeség mérge
 és szünke képzelet útján elfulladt gondolat telített,
 lefojezett, perzselte és vak fűszálak fölött jár-kel,
 ahol a gyökerek és magvak agyagos földben tengődnek,
 fehér és sárga sárban, agyagban és sovány földben,
 hűsvétalan böjtnapokon böjtöltetett földben,
 mély szakadékkal tönkrebárdált földben.

O, hólyagsíp, nyomorúságosabb a dudánál, csak nádszálla
 [tűzött hólyag,

énekében elbujdokol a pásztorbot
 s a szamarak s juhászkutyák testén koptatott bunkósbot,
 mely a lusta bojtár hátán is csattan — durva játék —,
 vagy verekedésben leányokért sújt le — a faluban kacarásznak,
 dagadó tehéntőgyet fejnek.

Ah, hólyagsíp, ah, ősapáink lelkén ősrégi sötétség,
 ah, ősi siratódal, el nem mondott kínok,
 agyonsebzett mosdatlan testek szenvedése, egyeilen díszük az erő volt,
 lemészárolt lelkek kíneserve, sebeikből vér patakzik.

Félelmetes hangot bíztak e zombéki hangszerre,
 önmagától életre sarjadt hangot, mely nőttön nőtt a végtagokban
 [és felserkent,

sertéshólyag, göbék és kandisznók hólyagja,
 őszövétségbeli nádszálsípra húzták,
 nádifurulyára,

nyílásain oly könnyedén táncolnak a különben hajlíthatatlan ujjak,
 a nádberekben és réti kóró közt bárd és nyesökés sebzette ujjak;
 csak két sikolyból álló a legszönyűbb panaszos kiáltás,
 két sikolyból, mindig ugyanabból, mindig ugyanazon sajtó sebből,
 békanyálas alvó mocsár tonkából fakadt sóhajtásból,
 óceányi gödrök, lápok, ingoványok és holtvizek sóhajából,
 vulkányomorban fortyogó tűz s elfojtott gejzír sóhajából;
 a vajúdó és halódó föld üvölt így,
 a sötét süllyedések és hült szürke láva szülőanyja,
 a síkság nyúló testén szétszóródott tűzokádta láva szülője.

O, mezők, ó, fűvek, ingoványok és zombékok és holtvizek,
 fősodrások, mellékágak, kutak, árkok, lápok, gödrök,
 gémeskutak és itatók, hullámok és erdők mélye, parti fűzesek,

[cserjések;

ó, nyájak, kondák, csordák és madárrajok, gulyák, ménesek és rétek,
 juhok, marhák, göbék, bikák, csődörök és kancák,
 farkasok és rókák, puszták urai, hiúzok,
 kardfogú komondorok, a nyakukon szöges láncok —
 síksági vérengző vadtól védők;

ó, pofák és orrok, szárnyak és taréjok, sarkantyúk és karmok,
 szemfogak és metszőfogak, lépőfogak és zápfogak,

ó, kerek égbe szúrt ég, ó, vonuló danusereg,

ó, legelőn felhasított tejestömlők, felhők,

ó, gémelek, faldok, nyugtalan szárnyak vadvilága,

kibicék, búvármadarak, sási sirályok és gólyák, partifecskék,
 nádberekben bölömbika sárkányüvöltése;

ó, Tisza menti tundra, sívóhomok, hordalékföld, iszapzátóny,
 [homokbánya!
 És ő, kinek báránybőr és ványolt posztó az öltözéke, bocskora cserzett,
 mellényben és bolgárszűrben rejtező szőrös ordas, vámpír,
 fekete vérc kering a daróc, bekecs, suba alatt,
 térdig süppedt a szittyóba, kecskefübe, gyékényesbe, ingoványba,
 övig ragadt a sártenger föld alatti üregébe,
 nyakig nőtt a vízmosásba, iszapba és folyóágba —
 ki a hólyagsípót fújja, vízözönök, örvények feltámasztója,
 a hólyagban és nádszálban halálról, feltámadásról, sírokról kotyog,
 szőrös karma a bánatot és örömet kitapintja,
 és kíséri két sikollyal, csak két mérhetetlen, végtelen hanggal,
 füttyel, üvöltéssel, jajjal, rikoltással,
 kacagással, visítással, nevetéssel, csikorgással, mennyel és pokollal —
 hólyagsípót fúj az ösünk, öregapa és szépapa, a pásztor és harcos,
 gyilkos, részeg s hájas gazda és éhes komondor,
 kő és sár és kard és pálca, kalpagok és kucsmák,
 sertéshólyagot ölelget, kinfájdalmat abba liheg,
 sötét saskarmot tapaszt a vékony nádpálcához,
 hogy hangszerén azt az ősi, nagyon nehéz énekét elfújja,
 előcsalja rég megkövült csordák bögését.

Vasagyi Mária fordításai

A TENYÉRJÓS GAZTETTE

FULOP GÁBOR

giliszták

a trágyadomb kövér gilisztái
 már önmaguktól vonaglanak
 késem alá
 valaki megmondta nekik
 hogy
 minél több darabra
 vagdosom szét őket
 annál többen lesznek
 és ha így mind többen
 újra sorba állnak
 a késemre várva
 mind többen és többen

duna-part

szájba tett lanttal
 ezerszer megénekelt téma
 hídról ablakból templomudvarból
 gyomorból és propeller mögül
 ezért én most kitaláltam
 valami egészen eredetit:

Egy gyönyörű verőfényes délelőtt,
 amíg habkönnyű
 bárányszellők kúsznak a kék égen,
 ülök egy fapadon a Duna mellett,
 nézem a sirályokat
 és a lágyan csillámló vizet,
 mely mintha velőmben csobogna szüntelen;
 a nap süt,
 a víz nedves,
 a tűszúrás fáj,
 az ég puha és szép,
 mint egy villanymelegítő.

a tenyérjós gazlette

nem foghatják rám hogy babonás vagyok
 a pikáns vicceken is diszkrétén mosolygok
 a selyemfiúk pedig hiába
 bontogatják nekem dauerolt hajukat
 azért még nem fogok rántottát enni ebédre
 ez a hely

FOGLALT

TERHES SZÜZEK

RÉSZÉRE

a villamoson meg éppenséggel
 kétszer olyan kuncsalul is nézhetnek rám
 azért sem adom át a helyem
 a puffedt ajkú kalauznak

KORCSOLYAPÁLYA JOBBRA

mondom babonás nem vagyok
 akármit is mond rám a harcsabajuszú
 fuvaros

nem vagyok babonás nem vagyok

SPORTSZELET

fogy. ár: 1,20 Ft

MAGYAR ÉDESIPAR

hiszen a fényreklámok korszakában élünk
 az almáspiték cintányérok
 katonazenekarok stopperórák vizigőték
 korszakában

PORTÓ

2 Ft + 2 Ft

MAGYAR POSTA

a nemzeti öntudat korszakában élünk
 babonás nem vagyok
 de azért úgy érzem be kell vallanom
 hogy egy kicsit kellemetlenül érzem magam
 amióta a tenyérjós
 inkább visszaadta a pénzem

tubákosszelence és mauzóleumbékák

talán valami ünnepegről
 jöttünk a jegenyefákkal szegélyezett úton
 gondtalanul
 vagy csak a moziból
 ficánkoltunk hazafelé
 amikor döbbenetes hatást keltve
 derékig érő szakállával
 az út menti árokból kilépett
 a görögdinnyeárus

szívdobogva összenéztünk
és ordítva kaptunk eldobott
szivarja után
hálha mauzóleumbékát találunk benne
(akkor éppen mauzóleumbékák után kutattunk
a főpecsétőr megrendelésére)
míg a tubákosszelence porban lebegett
nem láthattam nem látnattam
a mauzóleumbékák szennyes lábikráit
és egy szerencsés véletlen folytán
észrevettem hogy a görögdinnyeárus
mosolyog rajtunk

ugratni akart bennünket
hiszen azért metszett horogkeresztet is
szepiős füllkagyilójára
persze
hogy ugratni akart különben
nem húzta volna fel
fordítva érdekes cipőjét
meg a HERBERT eset sem volt
éppenséggel kutya
persze persze
erről még nem is meséltem önöknek
a nagy lótas-futásban

az volt csak a muri
amikor lábunk közé dugott fejfel
vinnyogva kapkodtunk szelencéje felé
ő pedig röhögve orditozott:
GORÖGDINNYÉT VEGYENEK!

na de nem bírta sokáig szusszal
magunkhoz tértünk
felmetszettük ajkaink
kárörvendően rugdostuk torkát
rátapostunk kihullott szemgolyójára
fogunkkal hasába martunk
kiszívtuk agyvelejét
és tört döftünk hímvevesszőjébe
hadd hörögjön egy kicsit
a görögdinnyeárus is

három és fél vers meg egy utóirat

Ladik Katalinnak,
költészetéért

kávéskana

kávéskana a szívem drágám
58° alatti szüresölj belőle kérlek
a papírsebkendődet addig óvatosan
helyezd az asztal alá
és asztmulj a falnak

a kedvesem és én

egy permetezőgép kellett csak
meg egy tányér kompót
és elszívtuk a békepuszit kedvesemmel
ülünk a zongorán
ülünk a zongorán

tormás virsli

az asztalon vizes fejboy
kukorékol toporzékol
fényességes Ephraim bey
szép legyenek turbékol

A
2

ut.

körmünket körömszakadtáig
védelmeznünk kell kisapám
mert különben a fenekünkbe
dudál ez a vacak légiriadó

(egy bűvár emlékkönyvébe)

VERSEK

SIMAI MIHÁLY

RÓZSAFÜZÉR

három imát mondanék
a levágott hajadért

három imát mondanék
lassuló járásodért

három imát mondanék
tűnő karcsúságodért

harminchármat
babaarcú hasadért

ÉVSZAKOK

KÖLYÖKKOR siró kacagó
virágba gyümölcsbe harapó
mesés rügyekkel szólaló
fény csupaüveg földgolyó
játék-cikcakkban futkosó
vadmadár-szárnyal csapdosó
szertelen megátalkodó
álmodó álmodó álmodó

IFJÚSÁG szikrás kalapács
kötőpörölycsapás
kérlelő ököl késvirág
pehelykönnyű zsákok csodák
fehér láng szerelemkereszt
ifjúság táncos tündöklő
gyönyörű
sóváran bolyongó csillagszemű
eleven parázs homlokig
örömmel eltkormosodik
de fénix vagy fellángoló
magát új tűzbe álmodó

FÉRFLIKOR szigorú
olajágvesztő hétszuronyú
békebontás torló háború
sebekben nekikeseredő
vérehulló világ-erejű
mindennap-hamuban is szikrahitű
késhegyiglen reménykedő
romokból is tornyokat rakó
férfikor teremteni-való
robbantáshoz gyújtózsínór
vas-erő törvénytevő szigor
éber mindenség-álmodó
támadó támadó támadó

ÖREGSÉG testet zsiibasztó
léleknek emléksíkkasztó
ágyéknak gyomornak húshagyó
fonnyadtan lehulló-kezü
hamuzú kininkeserű
sehová-út mincstelen idő
semmivé üvegesedő
álmodtál bármít most megkapod
halálveretű rézgarasod

ZIVATAR

Porbárány pásztora
hova
hova

Két fekete felleged
út egymással kosfejet
Mennydörög az égi mező
Az égálnak gyökere nő
Félrevert hajjal harangoz
kondul
száll a záporosó

Sárbárány pásztora
hova
hova

A MICKIEWICZRŐL, AHOGY ÉN MONDOM

MIRON BIALOSZEWSKI

(A lengyel költők és kritikusok évről évre összegyűlnek a sziléziái Klodzkóban, hogy az ún. „Költői Tavasz” keretében megvitatassák a költészet egy-egy aktuális témakörét. Egy ízben a mai költő és a hagyomány kapcsolatáról folyt a vita; a program legérdekesebb pontja Miron Białoszewski előadása volt. Białoszewski költészete nyelvi elevenségében a lehető legközvetlenebbül kapcsolódik a mai beszélt városi nyelvhez, gyökereit azonban a klasszikus hagyományokba ereszti; híres színházának (melyben 8 éven át harmadmagával önállóan valósította meg művészi elgondolásait) ún. klasszikus programjában Shakespeare-, Mickiewicz-, Słowacki- stb. részleteket mutatott be újszerű interpretálásban. Białoszewski klodzki előadását, melynek szövegét itt kisebb rövidítésekkel közöljük, magnószalaggal átkészítette.)

(Ford. jegyz.)

— Félreértés a strófák körül?

— Ezt alighanem énekelték, alighanem biztosan

akkor régen, és jó sokáig, mert azokban az ősidőkben azonmód, ahogy kialakult a vers, rögtön emlékezetből, vagyis följegyezgetés nélkül, viszont hangosan, vagyis a fülnek szánva (nem a szemnek)

és azután ugyanúgy még egyszer, másvalaki előtt. A másvalaki elénekelte további másvalakiknek. És így ment. Mínt éneklet. Mint beszéd-éneklet. Ki-kiugratva, tegyük fel, a sorkezdő szó elejét, s a továbbiak kissé szerteszáltak a szélben, tehát előlről való rímelés. Tánckísérettel. Közben „Ó-ó!”-felkiáltások röpködtek, refrének, hasonló kezdő-szótagok. Ezek a szótag-hasonlóságok, ismétlések, fordulók, mozgás-nyomatékok megkönnyítették az emlékezetbe vésődést. Egyébként állítólag pompás emlékezőtehetségük volt. Nyilván. De hiszen elferdítették. El akarták? Egyesek igen, mások nem. Biztosan rosszul is hallották, félreértették néha. Mellesleg szólva: érdekes, hány akaratlan félrehallás és ferdítés csinálhatott felfordulást a szavak történetében.

Nem akarok én itt holmi kutatásokba bocsátkozni, sem tudományosságot tettetni, ezek csak afféle futó gondolatok, a mások meg a saját munkám tapasztalatai alapján.

Mert hát mi kutatnivaló van itt, kérdezhetjük olykor. Miféle barlanglakók? Miféle ősök? Hol vannak azok az anyagok? A kulcs ahhoz, amiről nemigen tudni, micsoda, hol van, s mekkora a hatásköre?

A rímelést említettem az imént. Azt mondják, a középkor előtt nem rímelték.

A gyerekek szeretnek rímelni. Alighanem mindig is szerettek. A vénék is szeretnek. Például az, hogy „nec Hercules contra plures” — micsoda, ha nem rím?

Egyébként a dallamok, a frázisok, vagyis dalolt mondatok rímelték, mert párosan jártak, vagy keresztbe, s hellyel-közzel ki kellett valamit domborítani, fülbemászóvá tenni.

S mivelhogy az úgynevezett énekekben (s általában a klasszikus és a régi zenében) a frázisok mintegy rímelnék egymásra, párosan és keresztbe, önként kínálkozott, hogy a szimmetrikus vagy másképp összefonódó hangsúlyok helyén a szavak közt is legyen hangzásbeli rokonság.

Az énekekben, a kimondottan éneklésre szánt vagy énekformán előadott énekekben, a kisebb szimmetriák nagyobb szimmetriákba álltak össze. S minthogy valamilyen nagyszabású heccről volt bennük szó, nyúltak-sorakoztak a strófák egymás után, a végtelenségig. A muzsika (dallam) így, mindegyre ismétlődve, elunta volna magát, de a fabula megmentette a helyzetet.

Amikor kikopott alóla a muzsika, a „szárazon való” olvasás már sokkal kevésbé volt hatásos. A pompás előadás sem segített mindig. Hosszabb távon. Megkezdődött a csendes olvasás. Tehát alighanem félreértés. Az ilyen olvasás. És egyáltalán, az ilyen írás. A mi türelmetlen szemszögünkön nézve. Legalábbis.

A muzsika elment a maga útjaira. A saját heccei, absztrakciói, célzásai, sejtetései felé.

A szó megszabadult ballasztjától. Látszólag. Azért, hogy gyorsabban közölhessen. Már nem annyira a fülnek. A nyomtatás segített. Kialakítani bennünk a vizuális emlékezetet. Hogy magunkban olvassunk, és gyorsan. Ágyban. Kamarajellel. A külön utakon járó szó és muzsika egyberagasztása — az operában — harmadrendű dologgá vált. A regény negyedrendűvé. De a regény, a krónika, a prózában való beszéd mindig is létezett. S a gótikus énekek szövegét nem lehetett mindig tisztán érteni. Ahogy az opera cselekményét is jobb ismerni, mielőtt elkezdődik: a passiókkal, liturgiákkal is szakasztott így volt. Ismerték őket. Legalábbis nagyjából. Vagyis: talán mégse változott meg annyira minden?

Az ember szeretne megjavítani valamit. Megjavítja. Akkor meg fáj a szíve a javítatlan után, mert valami odaveszett. A jelen nem levő dolgok ízének törvénye. A metafora titkainak egyike. Vagyis a dolgok összetevése azzal, ami nem az, nem most.

Sok mai színházi, kabaré- és esztrád-tőrekvés is ezt bizonyítja. Visszavisszatérés a hagyományhoz. Az együtt-hallgatáshoz. Hangosan-mondáshoz. És az efféle íráshoz: hogy el lehessen hangosan mondani. Még dallamokban is belefuttatni. Világos rímek és szimmetriák helyett az ilyen másféle egyensúly hajhászása, megint a fülnek szánt összerakósi.

Rímek és világos szimmetriák használata tréfaképpen, idézőjelben, a poentírozás, fülhasogatás, külvárosiasság, zsánerszerűség ürügyén. Tehát olyan kibúvóféle. Mert vágyódik az ember az után a régi megindultság után. Visszatérés az énekhez, a versdalolás, a kántálás divatja.

Éneklés. Versmondás. Igen. Meg aztán: mi a különbség köztük? Lát-szólag nyilvánvaló. De hol húzódik köztük a határ? Vajon a nőmenk-latúra a döntő? Vagy a szótagok (sőt, a hangok) megnyújtása? Vagy a magasság-különbségek? Vagy a ritmikusság? Vagy talán a hang rezge-tése? Nyújtással?

Ez nem okozott különösebb gondot, amikor a színházunkat csináltam, Ludwik Heringgel és Ludmila Murawskával. Ennek a megszabása. Hisz egyike volt ez a színházunk veleszületett jegyeinek. Számolni — ahogy a láthatóságukkal, külső megjelenésükkel — éppúgy minden egyes darab hallhatóságával is, minden egyes pontján. Az inszcenálás, a scenográfia és a tényleges szöveg sajátosságai eleve nehezen elkülöníthetők. S nehe-zen dönthető el, mit rögzítsünk le ritmus-jelzéssel, partituraszerűen. Mit rögzítsünk le azért, hogy mások is eljátszhassák ugyanezt másutt. De nem tudni, mit adjon meg nekik az ember, a szöveg kánonján kívül, zárójeles megjegyzésként. Mit írjunk elő állandó követelményül. Mit vessünk fel javaslatként. Mint ami könnyítés, de változtatható. Mit szab-junk meg pontosan (és hogyan szabjunk meg) ritmusban és hangban? Eléggé sokféle speciális mondás-mód volt nálunk (pontosan kiszámított dallamú, de még a beszéd kategóriájába tartozó mondás-módok), kimon-dottan éneklések és éneklő-mondások, arról a határterületről, mely még eléggé tágnak bizonyult, mert kiderült, hogy rengeteg fajtája van az ilyen majdnem-éneklésnek, kántálós beszédnek, monotónia-szakaszolás-nak, meg a fordítottjának is: a ritmikus réteghalmozásnak, mely azután akaratlanul muzsikává válik.

Ezért nem lett volna értelme idegen, külső, önmagáért való muzsikát belegyömöszölni, a maguk szerepét játszó tárgyak, vagy a járás (pl. döngő koturnusokon való járás) ritmusának akusztikáján kívül.

Az én Gusztávomról, „Az ősök” negyedik részéből* (mert azt is meg-csináltam), Stawar** azt mondta, hogy úgy érzi, ez felel meg a legjobban a szerző (Mickiewicz) intenciójának. Hogy ilyen operát csináltam belőle.

— Operát? — csodálkoztam, s leguggoltam a szekrény-lábazat elé, melyen Stawar ült.

— Operát. Igen. Mickiewicz operát akart írni. De mivel Vilnában élt, vidéken, és ott nem volt opera akkoriban, ilyennek képzelte.

Akár igaza volt Stawarnak, akár nem: én, amikor Gusztávot csinál-tam, meg voltam győződve arról, hogy így kell.

Egyébként felettébb csodálkoztam azon, amit Stawar mondott. Én egyáltalán nem énekeltem Gusztávot. Csupán meghatározott hangmagas-ságban, kötött hang- és ritmuskülönbségekkel mondtam. De éppen ez vagy ilyesféle lehetett Mickiewicz véleménye szerint az opera. Stawar véleménye szerint.

*

* Az „Ösök” — Adam Mickiewicz (1798—1855) nagy romantikus dráma alkotása. Magyarul is megjelent (Európa, 1963, Pákozdy F. ford.).

** Stawar, Andrzej (1900—1961) lengyel irodalmi kritikus és műfordító.

Világéletemben nagy hatással volt rám a vecsernye-ügy. Szándékosan használtam a vecsernye szót „Kochanowski”^{*} helyett. Mert akkor még nem tudtam. Rendkívüli benyomást tett rám maga a szöveg. No és a dallam is. Látszólag olyan szegényes, szolgálói, és mégis olyan megindító a maga ismétlődéseivel, s oly monumentálisan hordozza a históriákkal összefonódó látomásokat. Csak azon csodálkoztam:

hogy került a Katolikus Egyházba annyi Sion, meg mindenféle zsidó dolgok, a mindennapi életből, a gabonáról, az ellenséggel a kapuban szólásról, a munkásról, aki házat épít (illetve a munkás dolgozik, s maga az Úr épít). Az éber őrségről, mely a falakat körüljárja (az Úr fentről vigyázza). Az aggastyánokról. Ott a pitvarban.

Később kiderült. Hogy a Dávid zsoltárai.

S azután rögtön, hogy Kochanowski. Nyomban látni az aggokon, akik

a pitvarban megtelepesznek
...és a nép birái lesznek

Vagy

a szegényt ő a ganajból kihozza
s fejedelmekkel ülteti egy polcra.

Jeruzsálem. De az a Lengyelországon átszűrűt.

Még később tudtam meg, hogy az, amit az úrnapi körmenet induláskor énekel: „Ki a Fölséges...”^{**}, ugyancsak a 150 zsoltár egyike. Igen. Ez igazán éneklésre szánt írás volt. Félreértés nélkül. S teljesült a költő legmerészebb kívánsága. A Dávidé. Meg a Kochanowskié is. Hogy annyi ember annyi éven át annyi helyen énekelte és éneкли, mint valami ősi lengyel dalt.

Vagyis a szerző a névtelen szerepébe süllyedt.

Ha a zsuptetők alá, hát a zsuptetők alá.^{***}

Fennforog ez a veszély.

De jó is így.

Vagyis: mindegy. Fő, hogy menjen. Hogy fölkapják. Hasson. Éljen. S hogy a szerzőről tud-e valaki valamit — a nevét, néhány apróságot, vagy semmit —, az pár száz év után, háromezer év, annyi össze-vissza-fordítgatás után úgyis egyremegy. Ha ezt tudja az ember, azzal hízeleg-het magának, hogy azoknak a gótikus művészeknek, a katedrálisok meg a miniatúrák alkotóinak nincs is miért hencegniök. Hogy névtelenek. Ha a fennmaradt név is csak annyit ér, mint a névtelenség. S ráadásul nem is olyan biztos, hogy csakugyan annyira nem törődtek a nevükkel. Egyesek mégiscsak aláírták. A kolostori nevüket. Az olyanok, mint: János barát, fra Angelico, vagy nagy A betűs névtelen, vagy egy bizonyos kép ismeretlen festője, mint az ilyen meg ilyen kép N-je — miért

* Kochanowski, Jan (1530—1584) lengyel reneszánsz költő; többek közt a Zsoltárok Könyvét is lefordította—átköltötte.

** A 90. zsoltár Kochanowski-féle változata az egyik legnépszerűbb lengyel egyházi ének.

*** Célzás Mickiewicz óhajára: hogy műveit a zsuptetők alatt olvassák.

volnának kevésbé hiteles szerzők, mint a Salamon énekeinek a költője, aki állítólag még csak nem is Salamon volt?

Letértem a vágányról. Bocsánat az elkalandozásért. Azt a Kochanowski-féle Dávidot, az egykori lengyel dallamával (hogy a vecseryék lengyel dallama alighanem Mikołaj Gomułkától származik, csak ebben az évben tudtam meg) Leszek Solińskival magnószalagra énekeltük, két szólamban, kántáló stílusban, éjszakai lendületünkben; ő a hajdani żarnowieci vecseryék megindító hangulatát idézte emlékezetébe — mert ott született, abban a Konopnicka-féle* Żarnowiecban, majdnem közvetlenül „mellette”, az ő udvarháza mellett — én az 1936. évi emlékeimet, a Nowolipki utcai templomot, azokból az időkből, amikor az a Muranów még nagyobb volt és igazibb zsidó szempontból akár az egykori Jeruzsáleemnél is.**

S ha már a szöveg funkcionális voltánál tartunk, az alkalmazhatóságnál s az egész mai fecsegésünk címénél: be kell vallanom, hogy néha különös módon találkozhatnak egymással a költők. Bocsássák meg, hogy folyton magamhoz méregetek mindent. De már a téma is ilyen. Tehát a mai lengyel költő, vagyis én, különleges kapcsolatba került a hagyománnyal, épp az imént idézett „Ki a Fölséges...” kezdetű, Kochanowski-féle zoltárszöveg hallgatójaként, amit egy bizonyos köpenyes asszony-ság adott elő a teljes csendben, nem énekelve, hanem monoton hangon. 1944. augusztus 23-án egy Halász sori betonpincében, a pillérek alatt, egy karbidlámpa fényében, a mi házrészünkre hulló első bomba süvítése és a fölöttünk levő födémek ránk omlása közt. És épp a mondás, nem pedig az éneklés, volt az egyetlen, legalkalmasabb előadási mód abban a pillanatban.

Az, hogy egy személy mondta. Aki tudta mondani. És akarta. Soha nem hatolt el hozzám az a szöveg pontosabban és teljesebben. Addig a helyig jutott el, hogy:

Ki oltalmazra angyalokat rendelt,
kezüik hordozzon

s ami azután következett: a második emelet lezuhant az elsőre, a kettő együtt a földszintre... a robaj, az izgalom

és a meglepetés, hogy nem lapított bennünket agyon... micsoda happy end... úgyhogy nemigen tudok távlatból, az évszázadok elkülönítő válaszfalán át nézni Kochanowskira, sőt még Dávidra sem.

hogy utádon járva
bele ne üssed éles kőbe lábad

itt szakadt félbe akkor.

Azért hát, amikor vagy három évvel ezelőtt Piasecki babakiállítás

* Konopnicka, Maria (1842—1910) lengyel költő és prózaíró, a XIX. század utolsó harmadában divatos népiesség képviselője.

** Muranów Varsónak túlnyomórészt zsidó lakosságú kerülete volt, itt volt a gettó a hitlerista megszállás évében.

volt a Łazienki-park Diana-szentélyében, s én leültem az egyik szentély előtti oroszlánra, és Bogucki úr így szólt:

— Hogy is van? *Félelmetlen ülsz a zord oroszlánra* —

nem fogadhattam a szöveg folytatásának annyi év után, másvalaki által, a Łazienkiben, a napsütésben való hozzátoldását megindultság nélkül.

•

Kochanowski. És Wujek.* Belénk véste, mindnyájunkba Lengyelországban, a Bibliát. S moccanni sem lehet nélküle. Mickiewiczen át. A maiakon át. És tovább is, később is. A Biblia, mint nyelv, szavak, idézetek, bölcsességek, rövidítések, ritmusok, stilizálás, jelképek, kész metafora-láncok — elég egy szemnek hozzányúlni, s megmozdul az egész, megindít —, mindennapos használatra, oly nyilvánvaló, mint az oldalba bökés.

Meg a krisztusi slágerek, melyek mindegyre szolgálnak:

„ne vessétek a gyöngyöt
sertések elé”
„aki kardot fog,
kard által vész el”
„senki sem próféta
saját hazájában”

•

S az ellenpólus?

Veranda. A verandán ott ül Konopnicka, s ujjain számolja a szótagokat. Talán csak pletyka? Én így hallottam.

Vagy csak az ellenőrzés, a pontosság kedvéért? Amiben tökéletes volt. Vegyük például ezt:

„míg-a-ki-rály-had-ba-in-dult”

vagy a híres népiességét, az övét meg a többiekét, a Polokét, Lenartowiczokét**, azt a zongorán billegetőt (pedig állítólag a furulyaszó ihlette őket). Konopnickánál a furulyaszó néha ilyen szimmetriában nyilvánul meg (képzeljük megint hozzá a szótagszámolást): a középmetszettől balra ugyanúgy, mint jobbra, akár a madár két szárnya. Téglalap. Ha a-b a-b a rímképlet.

A furulyán kívül a nagyobb költőktől is akad itt egy s más. Girlandok, rózsák, szívárványok, modorosságok és csüngvények, no meg a hárfa.

A hangok, akár a gyöngyszemek. Hamis gyöngyök. Hazafiság. De hasznosság is. Javító hajlam. Sokkal kisebb próféták. A nyugalom állóvizébe pottyantak. S a feltalálások robbanásai. Belehabarodtak a haladásba. Hogy javul az emberiség.

* Wujek, Jakub jezsuita híszónok és író, a Biblia első lengyel fordítója.

** Pol, Wincenty (1807—1872) és Lenartowicz, Teofil (1822—1893) lengyel népies költők.

Megkezdődött a strófák darálása. Ritmusok, siklások, akár a korcsolyán. Nemzeti korcsolyán. Bölcsőtalpon. Strófa-verklik. Csödöt mondott a hallás, a képzelet, a felelősség a szóért, a mondatért, egész beszédszakaszokért. Repülnek egymás után. Rím-képek szárnyán. Melyek a rossz festészetből származnak. Norwid észreemvételeiből. Valamilyen gyanús metafizikából. Dagályos leírások. Az intellektuális fejlődés visszamaradottságának termékei. Hazafias trófeák. A kitömött sasok, sziklák, a szimbólumok egész garnitúrái, melyek már rég nem jelentenek semmit. Egyezményes jelszerűségük ellenére, melynek megindultságot kellene keltenie.

Itt bizonyára félreértés történt.

*

Wyspiański.* A ritmusaira gondolok. Egyesek (a „Lakodalom”-ból) alighanem a „Salomea ezüst álmá”-ból, a „Marek pap”-ból erednek.** Bár nemcsak. A „Lakodalom” rásiklott a mazurra is, az obertásra, a polkára. Meg a Chopin mazurkáira, az elenyésző hangsorokkal.

Slowackinál megtörnek a ritmusok, tépik egymást, kitérnek...

Slowacki érdekel a leginkább, még csak nem is a „Kordian”-ja, akit („eresszetek oda be engem, a cárgyilkost”) folyosószerűen leszűkített térben csináltam meg, szembefénnyel, körberakott festőállványok közt, vagy az élére állított szekrény-lábazat mögött, mely mintegy a perspektíva rostélyául szolgált. Ugyanaz a lábazat volt ez, amin valaha Stawar ült vagy Ludmila később, de mint Ofélia, a színpadon.

Jobban vonzanak a „Beniowskik”, a „Király-Lelkek” vagy a „Samuel Zborowski”.

Gondoltunk a Slowacki-féle „Ősök” monológjára is. Monológ? Afféle magában-beszélés. Egy pásztorlány beszéde. Az együgyű Zośkáé. Ihletben (megszállta). És bolond-ütemben. Olyasvalami, mint a varrógép, néka egy-egy kis közelrerobogással, ágyudurrogással, mert dörgésnek is kell lenni. Apokalipszis. Szerelmi. Halottak napján. Azokban a „Király-Lélek” — és „Beniowski”-kombinációkban pedig — hol hangsúly-alákövezés, hol uszályos ritmusok, hol meg hármasok, galopp-ütemben, soronkint négy. Alighanem még négyszer négy is van. Olyan páros. Ütögetett. Szinte páros-patás.

Ezek az igazi aduk. Színpadi aduk. Szinte mozgásra kényszerítő. Gyakran megesik, hogy hirtelen kevésbé színpadszerűnek mutatkozik olyasmi, ami műfajánál fogva dráma. A túlságosan kiépített látomások akadályozzák a szereplőket, ha össze akarnak futni. Másrészt meg ott a pletyka a Mickiewicz-féle „Ősök” színpadszerűtlenségéről. Miért volna?

* Wispiański, Stanisław (1869—1907), költő, festő, drámaíró, a „Fiatal Lengyelország” mozgalom legjelesebb képviselője. Legismertebb színpadi műve a „Lakodalom” (Wesele).

** A „Salomea ezüst álma”, a „Marek pap” Juliusz Slowacki (1809—1849) romantikus költő drámai alkotásával; az ő drámája a „Kordian”, a „Samuel Zborowski”, költeményei a „Beniowski”, a „Király-Lélek” stb.

A Nagy Improvizáció miatt? Hát a Hamlet talán nem beszél sokáig: „lenni vagy nem lenni?”

Közbeszédi folyékonyság. Visszatérve a „Lakodalom”-hoz. Más, mint az elődöké. Épp azért remek. Igazi. S voltaképp ránk tukmálja a ritmust. Patakokban árad.

Meg... aztán

a nyolcasokba-ütemeződés.
tatatatatatata

Csakhogy, amikor tanulni kezdi az ember a szöveget (mert a „Lakodalom”-ból is megcsináltunk egy részletet, egy Ráchel-jelenetet), léptenyomon kiderül:

ez itt nem nyolcas

ez sem

ez som itt

inkább perecfoma

vagy polkára megy, lendületből, meghajlással, kukorító kakasként (a ritmus, a ritmus kakasára gondolok, mint Mozartnál) — s

„az úrnő is táncraferdül köztünk”

Meg azok a rövid

„igen, igen”-ek.

*

A láncszemeket át — ugyanazokon visszafelé — beleugrom Mickiewiczbe. Ő a forma-hangzás-kombinációk korábbi forrása. Vagy talán épp a tartalom-hangzás-kombinációké?

Például a Gusztáv—Remete jelenetben, az Ősök negyedik részében*: az egyenlő hosszúságok (illetve inkább rövidek) összefűzése gyorsítással, majd lassítással. Vagy**: a hosszabb lábak alátámasztása, három helyen. Háromlábú vers. Lábacskái vannak. Hogy egyensúlyban álljon. Itt már az én előadásomról beszélek, melyben meggyőződésem szerint ugyanúgy állt meg, mint a Mickiewicznek.

* Słyszysz, jaki szturm na dworze,
czy widzisz lyskanie gromu,
błogosławione życie
w małym własnym domu

Kto miłości nie zna,
ten żyje szczęśliwy,
i noc ma spokojna,
i dzień nietyśkliwy
w cichym własnym domu”

** „zdziwiona zgraja
od stołu powstała
przepląja (do mnie) zdrowiem,
prosza mnie siedzieć,
ja stoje jak skala
ani (słowa) nie odpowiem...”

Szabályozás a hosszabb sorok felgyorsításával. A szavak egymástól távolabbra állítása a rövidekben. Hogy a fülekben közös nevezőre juszanak.

Egyébként az egyenlő hosszúságok gyakran nem is olyan egyenlők. A nyelvtani hangsúly eltolja a lábakat. Másieléségek alakulnak ki. Akár foxtrott az obertásból.

De a latszatra ideális szillabotikus* mértékben is van mindig egy kis önszabályozás (ez már nemcsak Mickiewiczre és rám vonatkozik). Az egyik szótag olyan hosszú, mint a másik. És nem olyan. A mássalhangzoknak is megvan a maguk időtartama. S itt újabb színészi lehetőség adódik. Expresszió-dikciós lehetőség. Vagy talán zenei-mozgási. De ezzel már az elmélekedések újabb kásahegyébe harapnánk.

•

De nehogy azt higgyék, hogy engem csak ezek a dolgok érdekelnek: a hangzások, harmóniák, rímek, lüktetések. Hogy csak ezért volt olyan élvezet eljátszani a színházunkban (Gusztáv már 30 év óta választott kedvencem). A Gusztáv—Remete mindig is izgatott, valahányszor felmerült emlékezetemben. S mi az ami felmerült:

- a gally vonszolása (én sétabotot vonszoltam magam után gallyként)
- két kert: vagyis egy kert és valami az anyjával, aki meghalt — és a lelkesedés az ablakon át, ugyancsak a kertből, az O lakodalmakor
- no és a három gyertya három órája, a kés önszivébe-döfködésével, tehát hullá-e vagy nem hullá, bűnügyi história-e vagy nem bűnügyi história?

Hirtelen jött rám. Hogy utána nézzek. Kiutaztam Otwockba... Mert ott biztos voltam. Hogy talállok példányt. Találtam is. Micsoda öröm. És már a villanyvasút kocsjában, este tizenegykor, tehát teljes pusztaság — nyomban megkezdtam a montázst, vagyis a bejelöléseket, kihúzásokat (több mint a felét kihúztam) s egyúttal méregetni, próbálgatni kezdtem, ami megmarad. A hangomra. Megengedhettem magamnak. A vonat ritmusa (plusz a latyakos idő) jó háttérrel és nyugalmat ad hozzá. Először azzal áltattam magam, hogy az olvasásnak (a fennhangon-olvasásnak) ez a módja csak ideiglenes, első kísérlet. De amikor rögtön jól ment, mert nemcsak hogy nem csalatkoztam, hanem felülmúlta várakozásomat az egész, akkor — éreztem, hogy így marad. És maradt is. Akár az eljátszandó saját szövegeimnél: tudom, hogyan mondjam, mit kiabáljak, hol csapjak át énekbe, hol milyen a ritmus. Ugyanúgy itt is. Volt szimatom.

Rádásul ez igazán Mickiewicz volt, első kézből. Véleményem szerint nem adhattam volna el jobban a költőt. Mert úgy adtam el, mint saját magamat.

Bocsássák meg a bizalmas hangot. Egy bizonyos puławyi fellépésem bátorít fel rá. A teremben vagy 300 ember. Másfél vagy két órát kellett kitöltenem. Színpad volt, függönnyel. És én egyedül voltam. S ez köte-

* Lengyel verstani műszó: költőt szótagszámú és ritmusú vers.

lezett. Játszottam, amire emlékeztem. A „Viviszekció” című, 10 ujra és tárgyakra irt monodramámat, meg a „14 enek székre és hangra” címűt, Luumila helyett is, az ő szárait is, meg az enyémet is. No es az „Osök”-et. A közönséget részben úgy hajtották fel. Inkább kíváncsiskodo volt. Bámész. S alignanem tájékozatlan. Anogy néztem. Nem tudtam, nem fütyülnek-e ki bennünket. Vagyis Mickiewiczet. Es engem. Helyette is drukkoltam. De nem fütyültek ki. Még tapsoltak is. Wenyan. Es a többiek? Mit tudom én.

Említettem, hogy kihúztam a felét, vagy talán még többet is. Kihúztam a Pap szavainak túlnyomó részét. Gusztáv szóloosan kellett nekem. Mentsegemre szolgáljon, hogy senkire sem hallgat. Tanácsot kér. De nem ligyel oda. Szerelmes. Türelmetlen. Hisztérikus. Szíven szurja magát kessel. Es él. Megöli magát. Es tovább beszél. Mint hulla? O maga olyastélélet mond. De ő a kedveséről is azt mondja, hogy meghalt. Pedig él. Es ő is él. Ugy igazában nem is akar megválni az elettől. Tehát nem hulla. Es nem bunügyi história. A lányt sem négyeli fel. Elég elgondolni, elképzelni valamit, már az is kielégíti az embert. Minek rögtön szó szerint megvalósítani? Hiszen az ember maga is tudja, hogy nem teszi meg. De gondolatban kimondja azt a szót. A kétségbeesés szavát. Meg a ti-gyelmeztetését. Gusztáv eloltja a gyertyákat. Végigcelebrálja a maga szertartását. Panaszkodik. Könyörög. Fenyegét. Es kitergeti. A legszemelyesebb ügyeit. A leginkább szégyellnivalókat. A látomasait. Abrandjait. Mindenféle hátborzongatást. Temetésről képzeleg. A saját temetéséről. Onmagával rémisztget, kísért. Azért szúrja magát szíven. A gyertyakban is ilyesvalami van. Gusztáv útnak indul, hogy megbosszulja magát. Emlékeztessen. Mert az a legnagyobb baj, hogy ő, a kedves, ott a tarsasagban, még csak nem is emlékszik rá túlságosan, s ha most nem is, később biztosan elfelejti („berozsdállik benne az érzés”).

Tehát megáll előtte. Rábámul. Mi akar ez lenni? Egy kis zsarolás? Elérzékenyülést akar kelteni? Inkább ő érzékenyül el önmagán. Nem támad rá a lányra. Elfordul. Félrelép a táncban, kifordul a laba. Butaságot mond. Igen. Faux pas. Aztán megint a gyertya. Mintha örült volna. Felig. Vagy talán egyáltalán nem is. A mennybe készül. Hogy találkozzon Vele. Mert annyi gyötrelém után az alignanem csakugyan mennyország. De — még mielőtt a mennyország — nincs más segítség, csak a türelem, mindvégig.

Az a gyertyahistória is, vajon nem játék, legalább negyedrészen? Valószínűleg az. De mégiscsak egy kicsit könnyebb így.

Naiv ez az egész Gusztáv. Látszólag. Iskolás modra beszél. Felnőtt ember nem vall be magáról ilyen bolondságokat. Nem illik. Rossz néven veszik az ilyesmit jó társaságban. Nem színvonalas dolog. Ráadásul nem tudni, hogyan viselkedjen, aki hallja.

Sőt, amikor mondtam valakinek, hogy így szokott lenni, ha az ember igazán szeret: így gyötörődik, panaszkodik, érez, szeretné szíven szúrni magát és nem képes rá — akkor:

- neem
- de valld csak be, no ugye
- eh... neem

Végül kompromisszumot ajánlok:

— no, saját magad előtt

— eh!

— elalvás előtt, félálomban.

— hát... talán(?)

És próbálj beszélni az ilyenekkel.

Márpedig én csak azt tudom, hogy szívesen írnék ilyesvalamit erről az érzésről. De ugyanúgy kellene megírnom, ahogy Mickiewicz tette. Ő az ideálom. S minthogy az ideál megvan, nem írok még egy olyat. Egyébként megeshet, hogy nem is sikerül írnom. Így viszont sikerült. És megvan. Neki sikerült. És megvan. S méghozzá milyen.

*

Ennyit az előadott Mickiewiczről. A színházamból. Most a lejátszott-ról. Ahogy magamnak csináltam. Szalagra. Magnófelvételle. A „Konrad Wallenrod”-ot.*

A „Konrad Wallenrod”-ban annyi a sláger — ezúttal „az emlékek nemzeti templomából” valókra gondolok —, hogy nemegyszer fölemeli, magával ragadja, megindítja az embert. S ez megkönnyíti az előadást. Mert ezek nagyszerű poének. Szinte kikényszerítik a kántálást, a dallamosítást, negyed-, majd felerészben, s végül egészen, vecsernyésen, regös módra.

Ez illik ahhoz — s abból is ered —, amiről a „Konrad” szól s amit a hősei szívükön hordanak. A férfi meg a nő. És az öreg is. Rendkívüli pillanat, amikor Aldona ráébred — először —, hogy Litvánia véget ér valahol. S nincs mód menekülni. Itt a szerelem. Az öreg rábeszéli a hőst. Az belemegy. Fialat. A hosszú távú bosszúba. Belép a lovagrendbe. Színel. S a nő is eljut oda, befalazza magát. Hát a türelem? Talán még lenne is elég. Múlnak az évek. Elmúltak. Megtették a magukét. Megsemmisítették az ellenségeket.

Azért mégse várt az ember úgy egészen türelmesen mindenre. Kora ifjúkorában, még első rabságában ki tudott Konrad suttyomban surranni a komtur térdéről — beront a szobába, bumm: összeszabdálja a szőnyegeket.

Most pedig: alighanem az ivásban éli ki magát, túl sokat iszik. Egyre többet. Végül elrészegeskedik. Eljár a torony alá, s nemegyszer ahelyett, hogy szerelmeskedne a kedvesével (a feleségével) (a toronnyal), patáliát csap neki.

Ráadásul lehallgatják. A belső felderítés. Működik. Talán nem akadna nyomukra. De így: ezek ketten már nem azok a régi kovnoiak, akik zöldnek látták a pirosat, ha egymásra gondoltak. Elszalasztják az alkalmat a menekésre. Nem kell nekik. Előbb Aldona. A toronyból szól Konradhoz. Nem, ő bizony most, 15—20 év után nem kíván a kedves szeme elé kerülni.

* Konrad Wallenrod: Mickiewicz történeli eposza.

— Egyébként — mondja — megvallom neked, hogy én se szeretnék téged most látni.

Tehát? Fiaskó. Kiderül, hogy nem érte meg az egész hecc.

S körülbelül ennyi is volna. Az én előadásom. Ahogy kapásból kezdem, úgy is fejezem be, se füle, se farka.

Kerényi Grácia fordítása

SZERBHORVÁT—MAGYAR SZÓTÁRUNK

KOSSA JÁNOS

Majd másfél évtizedes munka után, 1968 végén megjelent Szerbhorvát—Magyar Szótárunk első kötete.

A szótárírás gondolata mindjárt a felszabadulás után megszületett, de megvalósítását sürgősebb feladatok majdnem egy évtizedig hátráltatták. Amikor tizenhat esztendővel ezelőtt — 1953 őszén — az első konkrét előterjesztést tettem megalkotására, sokan kételkedtek a vállalkozás realizálásában. Attól tartottak, hogy túlhaladja erőnket, lehetőségeinket. Inkább fokozatosan bővítendő és javítandó kisebb szótár kiadása mellett voltak, egyrészt a nagy szükség és sürgősség, másrészt a megfelelő káder és anyagi eszközök hiánya miatt. Jó szerencse, hogy néhai B. Szabó György rögtön szívvel-lélekkel magáévá tette a tervet, vállalta az ügy mozgatását az illetékeseknél, és sikerült is meggyőznie őket arról, hogy káder is, tapasztalatok is, anyagiak is a munka menetében fognak előállni és bővülni, csak neki kell vágni. Sok átvitatkozott éjszaka után kidolgoztuk az alapelveket, s megalakult előbb az ideiglenes szótárbizottság, aztán a szerkesztő bizottság, majd 1954-ben — ha lassan, vontatottan is — megindult a munka.

Igazunk lett, Gyurka, s milyen kíméletlen a sors, hogy most nem tarthatod Te is a kezekben sok fáradozásod beért, de tőled meg nem ért gyümölcsét! Ma, amikor ezt az ismertetést írom, újra átélem az átbeszélgetett, átvitatkozott, lelkes tervezgetésben eltöltött éjszakákat — mind benne vannak ebben a kötetben —, s úgy érzem, veled együtt teszem mérlegre szótárunkat.

Tizenhat esztendeig, szótárunk első kötetének megjelenéséig a konkrét munkában kisebb-nagyobb megszakításokkal, de a szerkesztés gondjaiban szakadatlanul részt vettem, nem is tudnám hát művünket kívülállóként, hideg szemlélőként boncolgatni. Sok dolgot, köztük talán lényegesebbeket is, bizonyára nem veszek észre benne, ehhez olyan szem kell, amely nem együtt fejlődött magával a szótárral. Igyekszem bemutatni értékeit, nem túlbecsülve, rámutatni fogyatékoságaira, amiket meglátok, nem túlozva el őket.

* * *

Szótárunk előzményeivel, a szerbhorvát—magyar szótárírás történetével nem foglalkozom, hiszen jószerével még fel sem kutattuk az összes eddig megjelent kiadványokat. Ez is egyik, nem is jelentéktelen feladata lehet a Hungarológiai Intézet kutatómunkájának.

A felszabadulás óta nálunk csak két zsebszótár jelent meg: egy egészen kis terjedelmű, Herceg Jánosé, 1945-ben, egy bővebb, Dr. Kovács Kálmáné 1957-ben, Magyarországon pedig Hadrovics László kisszótára (Szerbhorvát—magyar szótár, Budapest 1957), majd tíz évvel később Levasics Elemér—Surrányi Magda kézisztára (Budapest 1967).

Mindenképpen úttörő munkára vállalkozunk tehát szótárunk szerkesztésével. Nemcsak szerbhorvát—magyar viszonylatban, hanem általában a szerbhorvát vezérnyelvű szótárak tekintetében is. Hiszen a mienk — mintegy százhuszezer címszavával — a legnagyobb terjedelmű szerbhorvát kétnyelvű szótárnak ígérkezik. Olyan gyűjtőmunkát is kellett tehát végeznünk, amelyhez hiányzott a kellő alap. Ennek nehézségeit szemléltetik az alábbi adatok.

Vuk Karadžić mintegy 47 000 szavas szótára a XIX. század elejének szóanyagát tartalmazza, Iveković—Broz 52 000 címszavas horvát szótára főképp Vukéra támaszkodik, némi kiegészítéssel. A zágrábi akadémiai nagyszótár (Rečnik hrvatskoga ili srpskoga jezika, Zágráb 1880), amely körülbelül 280 000 szót tartalmaz, még ma sem teljesen kész, címszóanyagánál, forrásműveinél és szerkesztési elveinél fogva ma már inkább nyelvtörténeli szótárnak tekintendő, erre tehát csak részben, utolsó betűire pedig egyáltalában nem támaszkodhattunk. Az egyetlen XX. századi teljes szerbhorvát értelmező szótár (Lujó Bakotić: Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika, Belgrád 1936) mintegy 50 000 címszavával, amely egyébként úgyszólván teljesen Ristić és Kangrga alább említett szerbhorvát—német szótárára támaszkodik, ma már meglehetősen elavult. A legnagyobb terjedelmű kétnyelvű szótár — Ristić—Kangrga: Rečnik srpskohrvatskog i nemačkog jezika, Belgrád 1928 — mintegy 70 000 címszavával szintén erősen kiegészítésre szorul, hiszen több mint negyvenéves úrt kell pótolnunk. A többi kétnyelvű szótár — kivéve Dayre—Deanović—Maixner kitzünd szerbhorvát—francia szótárát — nem jelentős, s már terjedelménél fogva sem nyújthatott nagy segítséget.

A szerb akadémiai szótárnak (Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika, I. kötet, Belgrád, 1959), amely 300—400 000 címszót fog tartalmazni, még csak öt kötete jelent meg (a zaključiti címszóig). A két Matica szótára pedig (Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika, I—II. kötet Újvidék—Belgrád 1967), amelynek címszóanyagát mintegy 150 000-re tervezik, első két kötetében a k betű végéig jutott el. E két utóbbi szótárt is csak részben használhatjuk fel, noha kéziratos szövege a címszóanyagban és értelmezésben is tagadhatatlanul nagy segítséget nyújtott.

EGY KIS ÖSSZEHASONLÍTÁS

Talán érdekes lesz egy kis összehasonlítás az említett szótárak címszóanyaga és terjedelme tekintetében. A legnagyobb eddigi szerb—magyar szótár (Brancsits Blagoje és Dr. Derra György, Újvidék 1894) a betűje alatt 297 címszót találunk, Levasics—Surányi kézisztótárában 608-at, Bakotićóban 770-et, Ristić—Kangrga szerbhorvát—német szótárában 1012-t, a mi szótárunkban pedig 1647-et (a Matica szótárában 2681-et, a szerb akadémiai szótárban 5084-et). Ezek szerint szótárunkban mintegy 5,5-ször annyi szó van, mint Brancsits—Derrában, 2,7-szer annyi, mint Levasics—Surányiában, 2,1-szer annyi, mint Bakotićóban, 1,6-szor annyi, mint Ristić—Kangrgáiban (ezzel szemben a Matica szótárában 1,6-szor, a szerb akadémiai szótárban pedig több mint háromszor annyi, mint a mienkben).

Ez természetesen csak a címszóanyag mennyiségéről ad képet, nem az értelmezésről is egyúttal, holott ennek terjedelme is hasonlíthatatlanul nagyobb szótárunkban, mint a felsoroltakban. Számszerűen ezt nehéz kimutatni, sokkal célravezetőbb egy példával szemléltetni.

Az alábbiakban bemutatjuk a baviti (se) ige értelmezését az említett szótárakban.

Brancsits—Derra: baviti se vñ (gde) tartózkodik, időzik; (öme) foglalatoskodik, foglalkozik (vel).

Levasics—Surányi: **baviti se** 1. időzik; 2. *čime* foglalkozik vmivel.

Bakotić: **baviti se** -vím se *impf. neprel.* 1. ostati negde neko vreme; 2. — ne-
 čim: zanimati se nečim, raditi nešto.

Ristić—Kangrga: **baviti se** -im se 1. welen intr (*h*) verweilen, sich aufhalten.
 2. — se *čime* sich beschäftigen, sich befassen (mit etwas), mit etwas umgehen;
bavim se i **tim** ich gebe mich auch damit ab.

A mi szótárunk: **baviti bavi** (*vi, ppp*) *bavljen*. I. (*tr obs*) 1. (*provoditi*)
 (el)tölt, átél ~ *život* eltölti életét 2. (*zadržavati*) visszatart, feltart 3. (*nabav-*
ljati) szerez II. (*intr obs*) (*boraviti*) tartózkodik, eltölti az időt vhol III. ~ se
 (*refl*) 1. (*nalaziti se*) van vhol; tartózkodik vhol; időzik vhol *gde se on sada*
bavi? hol tartózkodik most? 2. (*o čemu: brinuti se*) törődik vmivel *svak*
se bavi o svom mindenki a maga dolgával/bajával törődik *nek se bavi o*
svojoj žalosti törődjek a maga bánatával 3. (*čime: zanimati se*) foglalkozik
 vmivel; művel *vmít ~ se politikom* politikával foglalkozik ~ *se naukom*
 tudománnyal foglalkozik ~ *se znanostima* a tudományokat műveli *ne bavim*
se sportom nem foglalkozom sporttal, nem sportolok.

Szótárunk tehát az ige jelen idő egyes szám harmadik személyének alakján
 kívül megjelöli, hogy folyamatos ige, s megadja múlt idejű melléknévi ige-
 nevét is. Az értelmezésben egy régies tárgyias alakját közli három jelentéssel
 és egy példával. Ezután egy régies tárgyatlan alakját értelmezi, majd III.
 alatt visszaható alakját három jelentéssel és hét szókapcsolattal, illetőleg
 példával.

Hogy teljesebbé tegyük az összehasonlítást, s egyúttal bemutassuk olva-
 sóinknak a Matica szótárának és a szerb akadémiai szótárak a feldolgozását,
 ezeket is közöljük (a zágrábi akadémiai szótárét terjedelmessége miatt nem).
 Bizonyára érdekes lesz azoknak, akiknek nincs alkalmuk ezeket a szótárakat
 forgatni. Egyúttal némi betekintést szereznek szótárunk szerkesztési elveibe
 és gyakorlatába, nem kevésbé abba is, hogy szótárunk hogyan használta fel
 a forrásműveket.

A Matica szótára:

baviti, -im nesvrš. 1. (na čemu, u čemu) v. **baviti se** (2). — Proklet, da
 bogda!... što je [knjigu] ne učih! Al', opet, na njoj da sam bavio, ko bi se
 dugom puškom slavio? *Jakš. Đ.* U poslu tako bavi svakidanjem naš Bruno.
Mark F. 2. **nabavljati** — Imaš li brašna u kući? ... Nemam... — Treba baviti
 što nemaš! Ves.

— se 1. biti (*negde*), *zadržati se*, *nalaziti se*, *provoditi vreme*, *prebivati*. —
 Govorili su o pruskom kralju koji se još bavi u Emsu. *Nen. Lj.* Bavio se...
 u Beču, u Italiji i u Parizu. *Beg.* 2. (čim, o čemu, oko čega) a. *zanimati se*,
biti zauzet, *brinuti se*, *biti obuzet*. — Baveći se... novinarstvom bijah i kao
 novinar prije svega literat. *Matoš.* On je čovek koji se više politikom bavi
 nego školom i prosvetom. *Jakš. Đ.* Naš otac se s nama nikada nije bavio.
Maž. F. Bavio se mišlju da sruši staru kuću. *Kozarč. b. proučavati* (što), *tre-*
tirati (što), *imati za predmet*. — Imao sam u poslednje vreme više da se bavim
 našim pesnicima. *Pop. B.* Do Branka naša umetnička poezija... bavila se uz-
 višenim problemima. *Prod.*

A szerb akadémiai szótár:

baviti, -im nesvr. I (u ređoj upotrebi) 1.a. *provoditi*. — Lud si, Regoću...
 što ovdje živiš i život svoj baviš brojeći pusto legensko kamenje (*Brl. 1, 38*)
 b. *neprel. boraviti, živeti*. — On u Sirovcu bavi već dvadeset godina (*CG,*
Stanić Mil.).

2. *zadržavati*. — Bog.../Tvoračko oko već na njoj bavi. Pregleda ljudski
 dela žig (*Radiš. V., DSN 6842, 5*). Hajde, brže govori i kazuj što ćeš, nemoj
 da me baviš (*Svrljig i Piroć, okr., Vadilj.*). Nemo me baviti (*KM, El. G. 3*).

3. *nabavljati; dobavljati.* — Već ti bavi orahovu lađu, /I nabavi trideset majstora (NP, Vila 1866, 425). „Imaš ti brašna u kući?“... — „Nemam baš mnogo... A što?“ — „Treba baviti što nemaš.“ (Vesel. 12, 482).

II — se 1. *nalaziti se, boraviti, zadržavati se.* — Gde se bavi on sad? (Vuk, Rj). Na književnosti je radio i Karadžić dok se bavio u Kragujevcu (Pavlović M., KS 1927, 312). Evo, već dva mjeseca bavi se u nas (Goran 1, 56). Da ga čiek pošlje po smrt, mogao bi se nazivljati. (Kad koji polako ide, ili se dugo bavi, kad se kuda pošlje) (NPosl Vuk). Nemoj se bavit tamo (KM, El. G. 3).

2. (*nečim, o nečemu, oko nečega*) *zanimati se, raditi.* — Narod... se bavi stokom i imanjem (Dan. D. 12, 647). „Gospodične se bave knjigami“, — bijaše sudčeva rieč... — Vrazove pjesme čitamo (Kovačić 1, 136). Da, tetko! Psa [kupite]. Ja ću se njime baviti (Nazor 5, 93). I ostade divan glas: /Da se s njime pesma bavi (Kač. V. 1, 45). I uvek se po jedan iz porodice bavio lekovima i lekarstvom (Andrić 5, 243). Sve se, sve se o njoj bavi (Radič. 1, 275). U Javoriku se više bave o voću nego o stoci (Led. J. 3, 375). Ka je da je, o njemu se bavim (Njeg. 7, 191). Ako ti je udovica majka, /Nek se bavi o svojoj žalosti (NP, Vila 1867, 398). Imamo [je] dosta kućne čeljadi, koja se mogla baviti oko stoke (Jov. K. 1, 352).

Ha mármnost a szemléltetésül közölt *baviti (se)* szócikkünket összehasonlítjuk a Matica szótárának és a szerb akadémiai szótárnak a feldolgozásával, láthatjuk, hogy a mienk három régi jelentéssel többet vett fel, mint a Maticáé, ezzel szemben hiányzik belőle a Matica szótárában első helyen feltüntetett (két irodalmi idézettel szemléltetett) *na čemu, u čemu* állandó határozóval használt jelentése (amit egyébként sem a zágrábi, sem a szerb akadémiai szótár nem közöl), továbbá a *baviti se* čime jelentés egy árnyalata: *proučavati, tretirati, imati za predmet* (ami szintén hiányzik a két nagyszótárból).

A szerb akadémiai szótárból átvettük mind a három tárgyas és egy tárgyatlan cselekvő alakot, a visszaható alaknak két jelentését (*boraviti, zanimati se*), ez utóbbit pedig két aljelentésre osztottuk (*brinuti se o čemu, zanimati se čime*).

Egy szó feldolgozásából természetesen semmilyen lényegesebb következtetéseket nem lehet levonni, bizonyos dolgokat mégis megláthatunk belőle: szótárunk általában több régi jelentést vesz fel, mint a Maticáé, s helyenként kevésbé árnyalt a modern jelentés bemutatásában. Hát persze a Matica szótára jóval nagyobb is, mint a mienk, s fő érdekltsége a mai irodalmi nyelv. A Matica irodalmi példáival szemben viszont a mienkben valamivel több a közönséges szókapcsolat az élő nyelvből, amelyre a Matica forrásműveiben történetesen nincs adat. Mind a két nagy szerbhorvát értelmező szótár ugyanis főképp irodalmi forrásokra támaszkodik (szerkesztőségi példát pedig ritkán közöl).

Amint látjuk, szótárunk igen bő értelmezést ad. E szócikk feldolgozásához természetesen rendelkezésünkre állt már a szerb akadémiai szótár is, a Maticáé is, ez tehát sokban megkönnyítette munkánkat. Sajnos, a későbbiek folyamán ez már nem lehetséges, különösen második kötetünkben, amelyre ez a két szótár nem adhat közvetlenül támpontot (csak kéziratban), tehát bizonyos aránytalanság elkerülhetetlen. A zágrábi akadémiai szótárt azonban felhasználhatjuk a t betűig, a v, z, ž betűket pedig már feldolgozta a Matica első két (cirill ábécés) kötete (részben a szerb akadémiai szótár is), úgyhogy lényegesebb különbség nemigen lesz.

A CÍMSZÓANYAG

Nézzük meg most szótárunk címszóanyagát.

A források fel vannak sorolva a bevezető részben, az egyéni gyűjtés forrásainak megnevezése nélkül, jóllehet ez igen jelentős, s a szerkesztők hosszú éveken át tartó, nagy, szorgos és lelkiismeretes munkáját dicséri.

Ami a közölt forrásműveket illeti, a két szerbhorvát értelmező szótár ezekből nem használta fel Hadrovicsén kívül Ivanović—Petranović orosz—szerbhorvát, Jurančić szerbhorvát—szlovén és Ristić—Simić—Popović angol—szerbhorvát szótárát, részben kisebb terjedelmük és jelentőségük, részben amiatt, hogy az idegen vezérnyelvű szótárak általában kevésbé felhasználhatók a szókészlet szempontjából. Ristić—Simić—Popović szótára például értelmező szóanyagában igen sok semmilyen forrásban nem található szót, egyéni szóképzést is alkalmaz, amelyek a maguk helyén — értelmezésül — szükségből elfogadhatók, de nem élő részei a szerbhorvát szókincsnek. Mert ha a szerb akadémiai szótár majd másfél évszázadot felülemelő forrásműveiben, sok millió céduláján nem fordul elő valamely szó (kivéve természetesen az egészen új keletűeket), akkor valószínű, hogy vagy egyszeri, egyéni szóhasználat, vagy mesterségesen képzett, nem használatos, úgynevezett szótári szó, amely csupán terheli a szótárát. Ezt azért állapítjuk meg, mert a mi szótárunkban Ristić—Simić—Popović szótára nyomán nem egy ilyen szó is található. Egyébként a szerb akadémiai szótár és a Maticáé például Bakotić, Benešić, sőt Ristić—Kangra szótárának szóanyagát is megszüri, nem vesz fel belőlük mindent, s ha nincs rá más adata, feltünteti, hogy onnan vette (bizonyos fokig elhatárolva magát). Később erre a kérdésre még visszatérünk.

Nem vesz fel a szótárunk, hacsak különös ok nincs rá, az igéből szabályosan képzett főneveket (*badavadžisanje, deklamiranje, gliibanje*), a melléknévek határozóragos alakját (*administrativno, cicljaški, ispravno* stb.), a melléknévekből *-ost* toldalékkal képzett főneveket (*blesavost, hrapavost, jednomernost* stb.), ha csak nincs több értelme vagy több fordítási módja, vagy nem szerepel valamilyen ismert kapcsolatban (habár szükségtelen is akad: *aperceptivnost, kiseljastost* stb.).

Szótárunk sokkal nagyobb mértékben vesz fel szakszavakat, műszavakat, mint az eddigi kétnyelvű szótárak. Több mint ötven szaknyelvi megjelölés van benne, ami magában véve is mutatja sokoldalúságát. A szakszavak közül nagy számukkal és bő értelmezésükkel kiemelkednek a botanikai kifejezések, s elég nagy számban vannak zoológiai és orvosi kifejezések. A többi szakterület már jóval kevésbé van képviselve. Az említettekhez persze több gyűjtemény és kézikönyv is van, s könnyebb az azonosítás is a latin terminusok révén.

Idegen szavakból is jóval többet vett fel szótárunk minden eddigi kétnyelvű szótárnál, sőt bizonyos tekintetben a két szerbhorvát értelmező szótárnál is. Ez némiképp megokolt is, hiszen a szótárhasználók egy része nem is tudja, hogy a keresett szó idegen. Még így is hiányolhat a szótárhasználó nem egy nemzetközi szót. Nem is könnyű dolog a következetesség e szavak felvételében. Hogy csak néhány példát említsünk erre vonatkozólag: *enciklopedija* nincs meg a szótárunkban (holott ezt még Hadrovics kisszótára is fölveszi), *enciklopedijski* megvan. Ezzel szemben *leksikon* is, *leksikonski* is benne van, noha ez a *-ski* magától értődik. *Literarni* van, *literatura* nincs, jóllehet éppen elég ok (a hangsúlyon kívül) az, hogy magyarban egészen régies, tudós kifejezés, a szerbhorvátban pedig közkeletű, ezenkívül ott 'bibliográfia' jelene is van, ami nálunk nincs. Az alábbiakban erre még visszatérünk.

Valamennyi helynevet és belőlük képzett lakosnevet is vesz fel szótárunk, de elég szórványosan, holott különösen a vajdasági helységneveknek a hagyó-

mányos magyar nevükkel való azonosítása igen fontos lenne, mert ezt sohol másutt együtt meg nem találja az érdeklődő. A személynevekkel hasonló a helyzet, inkább csak mutatóba van itt-ott. Sem helységnevtárat, sem naptárat persze nem lehet csinálni a szótárból, de a jelentősebbeket mégis közölni kellett volna, mert így a szótárhasználót lépten-nyomon csalódás éri.

Hogy csak néhány példát említsünk a helységnevekre vonatkozólag: olyan nagy magyar lakosságú helyek nevét, mint Bačko Gradište—Bácsföldvár, Bačko Petrovo Selo—Péterréve, Bogojevo—Gombos, Mol—Mohol, hogy a kisebbeket ne is említsük, hiába keresi szótárunkban az érdeklődő. Jugoszláviai helységnevekből képzett lakosnév több van, de ha olyan alig ismerteket, mint Jadranin, Grbljanin, fölvettünk, méltán hiányolhatjuk, mondjuk, Brčak-ot (brčkói lakos), Mladenovčanin-t (mladenovaoi) stb., nem is szólva a vajdaság:akról, Bács, Kula, Csóka stb. lakosainak nevéről.

Személynevek is meglehetősen gyéren és véletlenszerűen kerültek szótárunkba. Agneza, Andrija, Anđelka, Biserka, Franjo, Irena, Ivana, Margareta stb., amelyeknek van magyar megfelelőjük, hiányzanak, noha olyanokat is közöl szótárunk, amelyeknek egyáltalában nincs (Borislav, Borislava). A becenevek közül benne van Mila (Milosava és Milica), Grgo (Grgur), de hogy Boško a Božidar, Jakša a Jakov, Mišo a Miodrag becző alakja stb., ezt már nem tudjuk meg a szótárból. Egy százhuszezer szavas szótárban egészen nyugodtan benne lehetne a magyarlakta vajdasági helységeknek a neve és a legközelebbi személynevek, ez egy-kétszáz címszóval több, de akkor nem okozunk csalódást a szótárhasználónak, ha tudja, hogy ilyeneket is fölvesz a szótár. Egyébként külön jegyzéket is lehetett volna készíteni róluk.

Külföldi földrajzi nevek elég szép számban vannak szótárunkban, lakók neve nem kevésbé (Budimac, Feničanin, Harkovljanin, Krimljanin stb.), történelmi nevek (Herod, Homer, Keops), a mitológiai nevek közül az ismertebbek (Apolon, Junona stb.). Igen hasznos dolog, hogy betűszavakat és mozaikszavakat is közöl a szótár, mint általában a korszerű szótárak: APV, AVNOJ, JNA, Kosmet stb.

MÉG EGY ÖSSZEHASONLÍTÁS

A címszóanyagra vonatkozólag talán érdekes lesz egy kis összehasonlítás szótárunk és a Matica, valamint a szerb akadémiai szótár között. Így láthatjuk meg konkrétan, hogy mit vett föl, mit hagyott ki szótárunk. Azt már említettük, hogy a betű alatt szótárunkban 1647, a Maticában 2681, a szerb akadémiaéban pedig 5084 címszót találunk. Mi a hiány és mi a többlet a mi szótárunkban?

Az egész a betű címszóanyagában csak a következő szavak hiányolhatók, véleményem szerint, a mi szótárunkból, terjedelméhez és rendeltetéséhez képest:

Ac és **ackati**, **adjustirati**, **agirati**, **agitprop** (ez kár, hogy kimaradt, mert az ifjabb nemzedék már nem tud róla), az **agro-** előképző (ez fölöslegessé tett volna néhány ilyen összetételű szót, amelyet a másik két szótár nem vesz föl, s mi is csak ismétljük a „mezőgazdasági” jelzőt az utótag előtt), **ajnak** és **ajnačiti**, az **akcident** származékából legalább egy, a több jelentésű **alauk**, az **albin** szóbokorból legalább egy, **alosat**, a népies **amošnji**, az elég gyakori **apsolutizirati**, **arajstvo**, az **arhi-** előképző, amellyel tucatszám lehet összetételeket képezni főnevekből és melléknevekből, **arivista** és **arivizam**, amely jóval gyakoribb, mint a magyarban, **aršindžija**, amelynek átvitt értelme is van, az igen gyakori **atomizirati**, az **auto-** előképző, **automatizam**, az **automaš-**nak nem történelmi, hanem általános 'autonomista' jelentése, **avlijar** és **avlijaš**.

Ezekek kívül hiányzanak a következő ismert állandó kapcsolatok, illetőleg jelzőjük: **Abrahamovo krilo**, **adoniski stil**, **aladinska svetiljka** (holott nálunk is vannak ilyen kapcsolatok címszóként pl. **Augljeva štala**), **astalski drug**.

Mindössze huszonöt-harminc szó hiányolható tehát, véleményem szerint, szótárunk a betűjének anyagában, ami 1647, illetőleg 2681 címszóhoz képest valóban nem sok.

Ha mármost megnézzük, hogy mi a többlet a mi szótárunkban a Maticáéval és a szerb akadémiaéval szemben, a következő a helyzet: több mint 300 olyan címszavunk van, amelyet a jóval nagyobb Matica-szótár nem vett föl, s mintegy 130 olyan, amely a háromszor-négyszer akkora akadémiai szótárban sincs meg.

Ezeknek hatalmas többsége idegen szó, amelyekből mi, a már mondottak alapján, jóval többet vettünk fel, mint az értelmező szótárak és a szerbhorvát vezérnyelvű szótárak. Vannak köztük igen szükségesek (**adherencijsa**, **aljjenacijsa**, **aparthejd** stb.), de akad néhány elég fölösleges is. Teljesen mellőzhető lett volna például **abrevijator**, amelyet az egy Vujaklija-szótár vesz fel (de az is csak azért, mert egy ritka egyházi használatát közli, amit mi nem), **aglutinacioni** (az **aglutinativni** mellett), **alarmovati** (ez az alak föltöbb ritka lehet, ha az akadémia sok millió adattárában nem volt rá példa, holott az **alarmirati** alakra egy sereg példát közöl), a francia **alertan**, az olasz **alfijer**, **argutla**, továbbá néhány **agro-** összetétel, amely magától értődik.

A többletbe tartozik jó néhány szükséges és hasznos földraizi név, különösen külföldi országokból (bár például az **Anglija**, **anglijski** alakokat szükségtelen volt feltámasztani), azután szép számban botanikai kifejezés, néhány szükséges más műszó (**alkalni**, **anlaser**, **apikalan**, **aseizmičan** stb.).

Szótárunk többletéhez tartozik továbbá a Ristić—Simić—Popović angol—szerbhorvát szótárból átvett anyag is. E szótár lexicográfiát elveinek és gyakorlatának jellemzésére elég egy példát említenünk. A megfelelő angol ige-névszónál a következő értelmezéseket találjuk: **olmati**, cím: **čuoati**, **čup**: **drmusati**, **drmus**; **gurati**, **gur**; **keziti**, **kez**; **truokati**, **truc**; **trzati**, **trz**. Hogy az ilyen csonka szóalakokkal és más, mesterségesen képzett szavakkal való értelmezés az említett szótárban mennvire megokolt, annak megállapítása nem tartozik ide, de ilyen szavak átvétele egy szerbhorvát vezérnyelvű szótárba, amely a szerbhorvát nyelvkincsről is kőpet ad, véleményem szerint megokolatlan és szükségtelen. Az említett csonka szavakból szótárunk történetesen csak a **drmus**-t és a **kez**-t vette fel (a szerbhorvát értelmező szótárakban persze nem találjuk), a **cim**, **čup**, **gur** szavakat nem, bár amarra a kettőre sem volt semmivel több okunk. Van azonban helyettük más.

Az említett szótár az angol szavak értelmezésére gyakran képez főnévből különféle melléknevet, igeiből főnevet, amelyet elvben minden főnévből, minden igeiből lehet képezni, s ez a maga helyén — értelmezésül — igazolható is. Kétnevelvű szótárak vezérnyelvének címszói közé azonban nem elközölhető és képezhető alakokat, hanem csak valamikor és valahol használatos szavakat szokás felvenni. Szótárunkba bizony egy sereg ilyen nem használatos, jellegetlen származékszó is került (jurillac, kinillac, kinjilja, klicajam, klodčar, krepilac stb.). Egy-egy ilyen csak ebben a szótárban, valamely angol szó fordításaképp alkalmazott szó különös módon nemcsak egy, hanem — téves szótári kikövetkeztetéssel — több jelentéssel is került bele szótárunkba (jednja, jurillac stb.), ezenkívül egy-egy angol kifejezés szó szerinti fordítása is, mintha használatos szerbhorvát kapcsolat volna (pl. **zidar kula** u **vazduhu**).

Ez a többlet már teljesen holt anyag, csak növeli, de nem gyarapítja, gazdagítja szótárunkat, sőt, véleményem szerint, csökkenti tudományos hitelét.

A szerkesztők szótárakon kívüli, egyéni gyűjtése a mai köznyelvből, sajtónyelvből, szépirodalomból százszor jelentősebb ennél a — nézetem szerint —

kétes értékű anyagnál. Se szeri, se száma azoknak az újabb szavaknak is, kapcsolatoknak is, amelyek semmilyen más szótárban, még a nagy értelmező szótárakban sem találhatók. A továbbiakban is inkább erre kellene alapozni a címszóanyag és a frazeológia bővítését.

A homonimákat (azonos alakú, de különböző jelentésű szavakat) szótárunk — igen helyesen — következetesen külön tárgyalja (*baca¹, baca²; kera¹, kera², kera³*), sőt bizonyos esetekben nyilván egyeredetű szavakat is kettéválaszt (*građen², građen¹*). Tévedésből került tehát *dama*-nál egy címszó alá a *domina*-ból származó dáma és a *Dama dama*-ból eredő dámszarvas.

Szótárunk anyaga a szerbhorvát nyelv *e*-ző változata, csak ritka esetben van a példákban *je*-ző, *ije*-ző alak. A jellegzetes horvát szavakat azonban (*kat, kolodvor, kruh* stb.) természetesen fölvevük, s ilyenkor vagy utalunk a megfelelő szerbes szóra, vagy megjelöljük, hogy keleti (*or*) vagy nyugati (*occ*) nyelvhasználat-e.

Valamennyi címszó el van látva hangsúlyjelekkel, szükség esetén a főnevek birtokos esete és többes száma, a mellénevek nőnemű és semlegesnemű alakja, az igék változó hangsúlyú alakjai is, úgyszintén fel vannak tüntetve a hangsúlyvariánsok, igen nagy gonddal és pontosan.

A NYELVTANI ÚTBAIGAZÍTÁS ÉS A MINŐSÍTÉS

A címszót követő nyelvtani útbaigazítás szükség szerint kiterjed a főnevek szabálytalan eseteire, a mellénevek szabálytalan nőnemű és semlegesnemű alakjaira és rendhagyó középfokára, úgyszintén a határozósók rendhagyó középfokára, az igék egyes szám első személyének ragján kívül szabálytalan alakjaira (mint fentebb mondtuk, mindig hangsúlyjelekkel).

Megjelöljük a szófajt: főnév esetében ezt a nem (*m, ž, s*) helyettesíti, a mellénevet (*a*), a határozót (*adv*), kötőszót (*conj*), előljárót (*praep*), az előképzőket (*praef*), az indulatszókat (*intj*), az igét (*vb*), hozzáfűzve, hogy tárgyas (*tr*) vagy tárgyatlan-e (*intr*), továbbá, hogy befejezetlen-e (*vi*) vagy befejezett (*vp*), rendszerint jelölve — ha van — a befejezetlenek befejezetlen alakját és fordítva. (*dogadati se* címszónál (*vp*): *dogoditi se*, ennél pedig (*vi*): *dogadati se*), ami igen hasznos. Teljesen fölösleges ezzel szemben a visszaható alak (*refl*) jelölése, ezt már egyetlen modern európai szótár sem teszi, kivéve azt az esetet, amikor szükséges a megkülönböztetés e között meg a szenvedő (*pas*) és a kölcsönösen visszaható (*rec*) alak között.

A címszót és a nyelvtani útbaigazítást követi, ahol szükséges, a szó minősítése. A minősítések három csoportra oszthatók.

Az elsőbe tartoznak a szavak időbeli és területi használatára, gyakoriságára és helyességére vonatkozó megjelölések: (*obs*) vagyis elavult és elavulóban lévő, (*prov*) vagyis tájnyelvi elemek, (*pop*) népnyelvi szavak, (*neol*) vagyis neologizmusok, új szavak, (*rar*) ritka szavak, (*barb*) barbarizmusok, azaz idegenszerűségek és (*corr*) helytelen, hibás alakok.

Hogy milyen módon sikerült szótárunknak megoldani a szavak minősítésének kérdését, ezt csak külön-külön részletes vizsgálattal lehetne pontosan megállapítani. Ezért csak egy-két megjegyzésre szorítkozom.

Hogy valamely szó régies, elavult vagy elavulóban van, azt valóban nem egyszerű megállapítani, ehhez csak a szerb akadémiai szótár óriási adatgyűteménye adhatja határozottabb támpontot. Tagadhatatlan, hogy a szerbhorvát kétnyelvű szótáraknak ez egyik legérzékenyebb kérdése. Az óriási Vuk-örökséget még mindig igen nagy tisztelettel kezelik a szótárak, nemigen rostálják meg, s biztos adatok híján nem is igen jelölik meg régiességét. Csak a két szerbhorvát értelmező szótár megjelenése után lesz némi támpont erre, bár

ez a két szótár is igen óvatosan bánik a *zastarelo* jelzővel. Nem csoda hát, ha a szótári ballaszt elég nagy a mi szótárunkban is, s ha néha még elég nyilvánvaló esetekben sem jelöljük a régiséget.

Lehet, hogy vannak ezeknél jellegzetesebb esetek, de csak például felsorolunk néhányat. **Blagovoletí**, a **blagoizvoletí**-nak ez a régebbi alakja mindkét értelmező szótár szerint egyházi szláv, elavult, nálunk jelöletlen a régisége. **Blagodejanac** nálunk is (obs), de már **blagodejanje** nem (sőt **blagodejanstvo**-nál erre utalunk, noha mindkettő elavult). **Dedić** régi is, tájnyelvi és, nem jelöljük. **Delovan**-nál csak utalunk **delotvoran**-ra, nem jelezzük, hogy régies, tehát nem derül ki, hogy régiség, gyakoriság, nyelvhelyesség okából vagy mi más okból utalunk emerre. **Dvojezičan** 'dvoličan' értelemben teljesen elavult, szótárunk nem jelzi. **Moralka** is nyilván egészen régies, mégsem jelöljük.

A (*prov*) vagyis nyelvjárási elemek megjelölése tekintetében hasonló a helyzet. Ez voltaképpen még fogasabb kérdés, hiszen erre az írásos adatok sem nyújtanak igazi támpontot, s a két szerbhorvát értelmező szótárban is találunk ellentmondásokat. A (*pop*) népnyelvi megjelölés elég ritka szótárunkban, egyébként is a népnyelv, érzésem szerint, egy kicsit háttérbe szorul. Ez azonban nemcsak a mi szótárunkról mondható.

Az újabb keletű szavak egy részét megjelöljük (*neol*), de ezt a megjelölést nem egy helyen hiányolhatjuk, annál is inkább, mert ez nálunk részben helyettesíti a két értelmező szótárban használt *kov(anica)* és *indiv(idualno)*, sőt a *neodom(ačeno)* megjelölést is, márpedig ilyenek is vannak szótárunkban szép számban és megjelölés nélkül. Hogy csak egy példát mondjak erre: a **morotres** szót, amely, tudommal, Ristić—Simić—Popović szótárán kívül sehol sem fordul elő (a *Matica* sem ismeri), nem jelöljük (*neol*)-nak, sőt mindjárt ezzel magyarázzuk a *morski potres* kifejezést is.

A minősítések második csoportjába a fogalomköri, illetőleg szaknyelvi megjelölések tartoznak. Ezekből több mint ötven van szótárunkban, persze egy-két igen ritkán szükséges is: (*en*) azaz borászat, (*stat*) azaz statisztika. A fogalomkör és a szaknyelv nem különül el, az utóbbi bizonyos esetekben az értelmezésen belül van jelölve, néha (*prof*), (*off*) vagy (*sci*) megjelöléssel. A fogalomköri megjelölés helyenként túl részletező is: adrenalin (*chem med pharm*), ez már elég szükségtelen, hiszen, ha úgy vesszük, ezenkívül még (*biol*) is.

A harmadik csoportba tartoznak a stílusminősítések: *argo*, *fam*, *hum*, *hyp*, *ir*, *off*, *pej*, *poet*, *prof*, *sci*, *vulg*. Ezt az eddigi kétnyelvű szótárak meglehetősen mellőzték. Ristić—Kangrga szótárában csak *fam* és *hyp* megjelölést találunk, Bakotićéban csupán egyet *podr(ugljivo)*-t, csak Deanović szerbhorvát—francia és Drvodelić szerbhorvát—angol szótárában van több. (A *Matica*éban már 16, a szerb akadémiai szótárban pedig 18.) E tekintetben tehát szótárunk a legkorszerűbb a szerbhorvát vezérnyelvű szótárak között (sőt Ristić—Simić—Popović szótára mögött sem marad el, noha az az angol szótárakban egész pontosan és készen kapta a stílári minősítést). Ha tekintetbe vesszük, hogy ehhez a minősítéshez csupán a két értelmező szótár nyújthatott igazán segítséget — és csak a már feldolgozott betűknél —, akkor az e téren elért eredmény valóban jelentős.

A SZERBHORVÁT MAGYARÁZAT

Szótárunk egy újítása a címszavaknak egyfajta szerbhorvát értelmezés, magyarázata, szinonimával, illetve utalással való ellátása. Helyenként Ristić—Kangrga szótárában is találhatunk már a szerbhorvát szótárhasználó segítségére szolgáló ilyen magyarázatokot, ha valamely szónak több jelentését kel-

lett megvilágítani. Nagyobb mértékben alkalmazta ezt Drvodelić szerbhorvát—angol és Deanović szerbhorvát—francia szótárában. A mi szótárunk valamennyinél nagyobb mértékben, szinte rendszeresen alkalmazza nemcsak több, hanem gyakran egyjelentésű szavak mellett is.

Ezeknek a jórészt a szerbhorvát értelmező szótárakból, a felsorolt két-nyelvű szótárakból, továbbá — az idegen szavakhoz — Vujačkija és Klaić szótárából vett fogalmi meghatározásoknak, értelmezéseknek, magyarázatoknak, szinonimáknak vagy utalásoknak szótárunk előszava szerint „főként két haszna van. Egyrészt a szerbeknek és horvátoknak megkönnyíti a keresett magyar megfelelő kiválasztását, másrészt a magyaroknak rámutat a szerbhorvát szavak egy részének jelentése közötti összefüggésre, s ezzel elősegíti a szerbhorvát nyelv alaposabb megismerését.”

A szerbhorvát szótárhasználóknak valóban nagy segítség ez, kiváltképp a több jelentésű szavak magyar megfelelőinek megértéséhez: *glavit* 1. (*glavan*) fő, fontos, tekintélyes 2. (*lep*) szép, szemrevaló, 3. (*obs*) (*glavat*) fejes — vagy: *isplahiti* 1. (*izvetriti se*) elpárolog, elillan 2. (*oslabiti se*) meggyengül, elerőtlenedik 3. (*postati slabouman*) megzavarodik, meghibban — nem kevésbé idegen szavaknál: *autoritet* 1. (*ugled*) tekintély, köztisztület 2. (*uticaj*) befolyás, hatás 3. (*autoritativna ličnost*) tekintélyes, befolyásos személy.

Egyjelentésű szavaknál is találunk ilyen magyarázatféléket, az előszó szerint: „ha tájszók, elavult szavak vagy kevésbé ismert szavak”. Ilyen például: *gemiđžija* (*prov*) (*ladar*) — *gustijerna* (*prov*) (*cisterna*) — *čatac* (*obs*) (*čitac*) — *dignitet* (*dostojanstvo*). Igen hasznos még ismert nemzetközi szavak mellett is a megfelelő szerbhorvát szó: *import* (*uvoz*).

Érdeemes azonban szótárunknak ezt az újítását egy kicsit közelebbről is megvizsgálni, mert fent említett tagadhatatlan előnye mellett vannak fogyatékségei, sőt bizonyos hátrányai is. Ezek voltaképpen abból adódnak, hogy nincs egészen pontosan megszabva a rendeltetése — értelmezés vagy magyarázat vagy szinonima vagy utalás —, nem mindig világlik ki, hogy mi is voltaképpen.

Az egyjelentésű *kamenče* és *kamenčić* mellett például ezt találjuk: (*kamičak*). A két címszó se nem tájszó, se nem elavult, se nem kevésbé ismert — amint fent a bevezetőből idéztük —, sőt gyakoribb is, mint az utóbbi, tehát magyarázatra nincs szükség. Utalás sem lehet. Ha meg szinonima, akkor *kamičak*-nál ugyanúgy elkelné. Néhol aztán nem különül el az utalás é: a magyarázat: *hindat* (*indat, pomoć*). Ez az *indat* — egy elavulóban levő török szó — valószínűleg utalás a helyesebb alakra (bár ez nincs is benne szótárunkban, s a szótárhasználó nem tud mit kezdeni vele), a *pomoć* pedig magyarázat. Ezt azonban csak következtethetjük, nem világlik ki.

Helyenként hiányos a magyarázat. A *dlakav* szó értelmezése például: 1. (*kosmat*) szőrös 2. hajas 3. (*čekinjast*) sertés 4. (*koščišav*) szálkás 5. (*maljav*) molyhos. Itt a szerbhorvát szótárhasználó a 2. jelentésre semmilyen támpontot nem kap, sőt az első is félreérthető. Önként kínálkozik pedig a megoldás: 1. (*rutav*) szőrös 2. (*kosat* v. *kosmat*) hajas stb. *Egzaltirati*-t így értelmezi szótárunk: 1. (*oduseviti*) (fel)lekesíti 2. (*uznositi*) (fel)magasztal, 3. (fel)zaklat, (fel)izgat. Itt a harmadik jelentést nem magyarázzuk, holott *uzbuditi* kézenfekvő.

Nem felel meg teljesen a céljának ez a fajta értelmezés akkor sem, ha ritkább, ismeretlenebb szóval magyaráz, ami elég gyakran megesik. *Aldomaš* 1. (*likovo*) áldomás 2. (*napojnica*) borralaló. Az ismeretlen *likovo* nem alkalmas az első jelentés megértetésére, sokkal megfelelőbb volna (*h*)*alvaluk*. *Kičeljiv* 3. (*plastoljubiv, starešovalčki*) hatalmaskodó, basáskodó — ez a *starešovalčki* nemcsak teljesen ismeretlen, hanem semmilyen szótárban nem is találja meg a szótárhasználó, mire jó hát?

Néha aztán éppen ott hiányzik a magyarázat, ahol a szerbhorvát szónak két határozottan elkülönülő magyar jelentése van: *cena* 1. ár (pénzben kifejezett érték) 2. díj. — Itt a szükségtelen, semmitmondó magyar fogalmi meghatározás helyett — amelyet a további jelentéseknél nem folytatunk — inkább így kellett volna magyarázni: 1. (*za robu*) 2. (*za uslugu*).

Nem egy esetben meg az a baj, hogy a szerbhorvát és a magyar értelmezés nem vág össze: *antrešelj* 2. (*prov*) (*nered*) szemét — ebben az esetben a szótárhasználó nem tudja, a szerbhorvát vagy a magyar értelmezésnek higgyen-e. *Beneficija* 2. (*olakšica*) kedvezmény, kiváltság — itt vagy (*povlastica*, *privilegija*) kell szerbhorvátul (s ez a helyes!), vagy könnyítés, enyhítés magyarul, elvégre a kettő között nagy különbség van. *Drnuti* 5. (*oštro narediti*) összeremt vkit, ráfordmed vkire — vagy magyarul: keményen ráparancsol vkire, vagy szerbhorvátul: (*obrecnuti se*). *Klapac* értelmezése: 1. (*dečak*) kölyök, gyerek, klapac — holott a szerbhorvátban egyértelműen: 'flú', ez tehát helyes szerbhorvát, de téves magyar értelmezés.

Bizonyos esetekben még szólásokat is értelmez szótárunk szerbhorvátul. noha ez már egészen fölösleges. Megtörténik aztán, hogy ez az értelmezés még külön is le van fordítva. *Krv címszónál: nosi mi krv s očiju* (*beži dok te nisam ubio*) takarodj a szemem elől (amíg agyon nem csaplak). — Itt a szerbhorvát szó-lásnak a Matica szótárából vett magyarázata a magyar értelmezésben félig le van fordítva és zárójelben hozzáfűzve a magyar kapcsolathoz, mintha hozzá tartozna, holott természetesen semmi köze hozzá.

Sok problémát vet még fel ez az értelmezés: szótárunk néhol régi vagy tájnyelvi elemmel magyaráz köznyelvit vagy egészen más stílusis árnyalatú szóval, máshol — különösen Klaić Idegen szavak szótára nyomán — ismeretlen, mondvacsinált, purista horvát szavakkal magyaráz, s a szótárhasználó valamennyit köznyelvi szinonimának vélheti. Így aztán bizonyos mértékben elmosódnak a szavak stílusis jegyei és árnyalatai a szótárhasználó előtt, ami mindenképpen nagy kár.

Mindent összevetve: pontosabban ki kellett volna dolgozni a szerbhorvát magyarázatot, mert érdekes kísérlet, és — mint mondtuk — általában igen hasznos.

AZ ÉRTELMEZÉS

Szótárunkban az értelmezés, amint már említettük és bemutattuk, bő és gazdag a jelentések taglalásában, a szókapcsolatok felsorolásában, a példaanyagban. Ezt nem is kell külön szemléltetnünk, hiszen szótárunk minden oldaláról lehetne rá példákat idézni.

Helyenként talán túlságosan bő is az anyag. Bizonyos, minden nyelvben megtalálható közhelyek például kimaradhattak volna. *Čovek je čovek*, az ember ember; *ljudi smo* emberek vagyunk; *on nije čovek* nem ember — ezeket nem is lehet másképp fordítani. Jelzős szerkezet is akad teljesen szükségtelen, *čist-nél* például *čista košulja*, *čisto rublje*, *čist tanjir*, *čist vazduh*, *čista voda* — egyiknek sincs semmilyen jellegzetessége, s csak egyféleképpen lehet fordítani. Itt-ott a jelentések széttagolása és túlságosan részletező. Fel lehetne tenni a kérdést: vajon szükséges-e például az említett *čist* szó 24 jelentésre való szétboncolása (a Matica szótára megelégszik nyolccal), amikor ez főképp fogalmi tagolás, s a legnagyobb részét úgyis tisztá-val fordítjuk? De hát sohase érje nagyobb vád szótárunkat, mint hogy túl bőséges benne az értelmezés!

A túlságos tagolás következtében azonban egy-egy jelentés túlmegy a szó használati körén. *Akutan* 4. jelentése szótárunk szerint: (*oštar*) éles, hegyes. Átvitt 'éles' jelentése természetesen van *akutan*-nak, de valóságos, konkrét

'hegyes', 'éles' jelentése a szerbhorvát nyelvben nem ismeretes. **Dvoznačan 2.** jelentése szótárunk szerint: (*dvostruko značajan*) kettős jelentőségű. Ez nyilván *dvoznačajan* volna, *dvoznačan*-nak nincs ilyen jelentése (ha volna, a szerbhorvát értelmező szótárak is ismernék). **Kratak 2.** jelentése: (*neopširan*) rövid, tömör. Minden nyelvben más a rövid, más a tömör, s mindkettőre külön szó van, szerbhorvátban is, magyarban is. Különösen túlmegy a szó jelentéskörén s megmásítja stílánis értékét és az eminentan címszónak 2. alatt közölt értelmezése: (*veoma velik*) hatalmas, óriási eminentna laž hatalmas / szemenszedett hazugság. — Az eredeti latintól kezdve semmilyen nyelvben nincs külön 'nagy', 'hatalmas' jelentése, rosszalló értelme meg éppen nincs. *Eminens* és *szemenszedett* egészen kiáltó ellentét! Kár volt átvenni Bakolčić tévedését, aki nyilván összetévesztette az *eminens*-t az *evidens*-sel.

A magyar megfelelők felsorolása is igen bőséges. Itt is inkább az a benyomásom, hogy szótárunk helyenként túloz. Vajon szükség van-e például új címszónál ennyi megfelelőre: hallod-e, halljad csak! halljad! hallgasd csak! ide figyelj! hallga! nézd! idehallgass! Minden elképzelhető fordítási módot úgysem sorolhat fel semmilyen szótár. De ennek a hátránya is inkább csak az, hogy a túlzott értelmezés következtében itt-ott elmosódnak a fokozatok. **Čaprazdivaniti** értelmezése például: hajlong, hajbókol, alázatoskodik vki előtt, vkinek a talpát nyalja. Ez utóbbi jóval túlmegy a szó jelentésén, ez más *čankoliziti*-é, amely sokkal erősebb kifejezés amannál. Ily módon aztán kiegyenlítődik a két különböző fokozatú szó. **Makljiati II-t** így értelmezzük: (*mnogo pešačiti*) sokat gyalogol; kutyagol; elkopik a lába a gyaloglásban. Ez az utóbbi — egy egyszerű igének egész szólással való értelmezése — csakugyan túlzás. **Mrzovoljan** rosszkedvű, rigolyás, komor ember. A rigolyásnak sem mai: bogaras, hóbertos, sem pedig régies: házártság, zsémbes jelentése nem talál a *mrzovoljan*-hoz. A legkomorabb ember sem okvetlenül rigolyás.

Néhol nem is a címszó, hanem egy azzal képzett kapcsolat másik tagját értelmezzük túl bőven. **Džumbusati 2.** zürzavart / fejtelenséget / felfordulást / kavarodást / támaszt / csinál / okoz / csap / kelt — itt a sok ige okoz zavart, annál is inkább, mert nem vág mindegyik minden főnévhez (a „csap” például csupán a felforduláshoz, a többihez nem). Az előbb említett *čankoliziti* értelmezése: vkinek a talpát nyalja, vkínél a tányért nyalja, vkinek tányérnyalója — ez a harmadik teljesen fölösleges, mert olyan nominális szerkezet, amelynek pontos megfelelője van a szerbhorvátban is (nečiji čankolizac), tehát igéhez nem való. Teljesen szükségtelen aztán ez a fajta értelmezés: **četvoronedeljni** négyhetes, négyheti, egyhónapos, egyhavi, egyhónapi. — Hiszen végeredményben huszonnyolcnapos és huszonnyolcnapi is, de ez nem ide tartozik.

Aránytalanul bő a botanikai és helyenként a zoológiai kifejezések értelmezése is. Egész derekas botanikai szótár kerekedne a szótárunkban feldolgozott növénytani szavakból. Ez magában csak aránytalanság, de a szakszavak miatt sok esetben háttérbe szorul a köznyelv. Lexikográfiai szempontból például helyes a **jablan** feldolgozása: 1. jegenye *moj jablane* büszkeségem, gyönyörűségem 2. (*bot*) jegenye nyár, 3. zergeboglár... stb., vagy a **konj** címszó: 1. ló — s utána a köznyelvi kapcsolatok, majd 2. (*zoo*) ló (*Equus caballus*) stb. Sajnos, nem mindig így van, ahol lehetne.

Krinka például szótárunk szerint 1. kék nőszirmom 2. sárga nőszirmom Itt bizony nagyon elkelt volna a botanikai azonosításon kívül a köznyelvi és népi nyelvű kék lilium és a sárga v. vízililium feltüntetése, mert a **krinka** népi kifejezés, a nőszirmom azonban nem (hiszen még az írisz is gyakoribb nála a köznyelvben).

Muva címszavunknál 1. (*zoo*) után vagy húsfajta légy van felsorolva, majd 2. alatt (*sp*) ~ *kategoriya* légsúly, de a köznyelvi légy bizony kimaradt. Hiányzanak a következő szólások: *prolazi kao muva, praviti od muve medveda,*

pala muva na medveda (e két utóbbi **medved**-nél sincs), jodnim udarcem ubiti dve muve, pastji kao muva u pekmez stb.

A botanikai, zoológiai, orvostani azonosítás természetesen szükséges, de arra is kellene gondolni, hogy a szótárhasználók zöme nem szakember, tehát őket nem az azonosítás, a tudományos terminus érdekli, hanem a köznyelvi megfelelő. Ha van ilyen — márpedig sok esetben van —, ennek is helyet kell adni az értelmezésben.

TÁJNYELVI ÉS RÉGI ELEMEL

Szótárunk magyar értelmező részében — nyilván éppen a fent említett teljességre való törekvés következtében — véleményem szerint kelletténél több a nyelvjárási és a régies elem.

A modern lexicográfia általában nem használ fel tájnyelvi elemeket az értelmezésben, vagy csak egészen kivételes esetben, s akkor is elkülönítve vagy megjelölve a tájszót. A tájszavakat általában köznyelvi szavakkal értelmezik, hiszen egyébként is ritka eset az, amikor a másik nyelvben is van nyelvjárási változata. Tájszó ajánlása nem is feladata a szótárnak, elég a köznyelvi értelmezés, a valamirevaló műfordító ugyanis megtalálja rá a megfelelő nyelvjárási szót vagy más módon érzékelteti — eselleg éppen egy másik szó tájnyelvi fordításával, más nyelvjárási elemmel vagy fordulattal — az eredeti nyelvben levő tájszót. De ha már közlünk, akkor megfelelő módon jelölni is kell, vagy legalább elkülöníteni.

Szótárunk sok esetben vigyáz is erre. Jó a feldolgozás például a következő esetekben: **dživa** (prov) 1. (muzlica) fejdézsza, sajtár, (prov) zsetár...; **bak** (gyermeknyelvben) téjfog (prov) guzi...; **fítók** féldecis üvegce (prov) fityók... Ezekben az esetekben — ha nem is okvetlenül szükséges — mindenképpen hasznos a tájszó, s megfelelő módon meg is van különböztetve. Nagy kár, hogy nem ezt a módszert alkalmazzuk mindenütt. Néhol legalább magyarázatul ott van a köznyelvi szó: **dživdžan** (prov) csuli, csuri (veréb). De aztán sok helyen egyáltalában nincsenek megjelölve, és az értelmezésben összekeverednek a tájnyelvi szavak a köznyelviakkal; az előbbieket hol elől vannak, hol hátul, hol meg éppen a köznyelviyek között, úgyhogy az avatatlan szótárhasználó valamennyit köznyelvinek veszi.

Amper (prov) (vedro) ampa, vödör. — Itt köznyelvinek tűnik fel az „ampa”, noha tájszó és hajózási szakszó, egyiket fel kellett volna tüntetni. **Capin** fahúzó csákány, capin, gajmó — itt egy meghatározásszerű köznyelvi értelmezés után egy szakszót (capin) és gamó (kamó, kajmó) szavunknak egy ritkább tájnyelvi alakját találjuk megjelölés nélkül. Ily módon a szótárhasználó valamennyit egyenrangú köznyelvi szónak véli. **Grđeti** 2. (prov) morog, dohog, duruzsol vlcire — az utóbbi tájnyelvi, de mincs sem megjelölve, sem elkülönítve. **Guziti** se az ülepét mutogatja, kidüllesztji a farát, dülleszkedik — az utóbbi a köznyelvben nem azonos az előbbi kettővel, s ha van ilyen tájnyelvi jelentése, jelölni kellett volna. **Hondelj** fityula, fejkendő (asszonyi kontykendő) — fityula ebben az értelemben tájnyelvi, nem egyenrangú használatú a fejkendővel. **Kosica** rövid haj; siska — ez utóbbi csak nálunk használatos szó (egyébként *kosica* nem is huncutka, hanem csupán hajacska). **Čančar** tálás, tálasmester — mindkettő elavult tájszó, s nem mindenki gondol fazekasra. **Kebati** kémlél/les/sadel vkit — ez a „sadel” nem tudom, mi lehet, de semmiképpen sem egyenrangú köznyelvi szinonimája a másik kettőnek. **Klinja** (argo) tökmag, gyerköce — itt pedig a köznyelvi mellett egy népnyelvi becéző szó tájnyelvi alakját ajánlja szótárunk egy argotikus szó megfelelőjéül. Az ilyesmit csakugyan nem kellene erőltetni.

Nemcsak tájszavakat, hanem tájnyelvi szólásokat is használ fel szótárunk

értelmezésül, a legtöbb esetben szükségtelenül és jelöletlenül. *Istih a se pe-čenica peče* csak lassan! lassan, de biztosan! lassan a testtel! lassan a kereszttel! — ez az utóbbi megcsonkult szólás (lassan barát v. páter a kereszttel) nemcsak régies és tájnyelvi, hanem teljesen fölösleges is három köznyelvi mellett. *Tri janjca udaviše kurjaka* sok lúd disznót / farkast gyöz. — Ebben az esetben egy mindenütt ismert szólást teljesen megokolatlanul ritka tájnyelvi alakkal variálunk, ami azért is megtévesztő, mert ezt szótárakban csak többé-kevésbé egyenrangú változatokkal szokás tenni, ilyen esetben: egy fecske nem csinál nyarat / tavaszt; addig üsd / verd a vasat, amíg meleg / tüzes stb. *Nek ide mutnom vodom* vigye víz! üsse kő! — itt elől közlünk egy (talán helyi) nyelvjárási szólást, előnybe helyezve a mindenütt használt köznyelvivel szemben. *S one strane katanca* a kulcslyukon belül; rács mögött — itt is egy nálunk, szűkebb nyelvetületen használt szólást részesítünk ok nélkül előnyben.

Különösen jellegzetes ebből a szempontból szótárunkban a közismert köznyelvi *fali mu jedna daska u glavi* értelmezése: hiányzik egy deszkája / kereke (nem is egyszer, hanem négyszer: *daska*, *fall* és *glava* címszónál, továbbá *četvrti*-nél: *nema četvrte daske u glavi* s még itt sem a közismert és adekvát „máncs ki mind a négy kereke“ szólással értelmezzük, hanem a deszkával). Itt egy ritka tájnyelvi változatot, amely nálunk tükörképként a fiatalok beszédjében hallható itt-ott, részesít szótárunk előnyben az egész magyar nyelvetületen elterjedt szólással szemben, illetve tesz vele teljesen egyenrangú variánssá.

Kár volna, ha a nyelvjárási elemek túlságos felhasználása bizonyos mértékben provinciális jelleget adna szótárunknak. A mi jugoszláviai magyar köznyelvünk amúgy is hajlik a regionalizálódásra, provincializálódásra, nem kellene ezt — akaratlanul is — még alátámasztani. Szótárunk bizonyos szempontokból a nagy magyar kétnyelvű szótárakhoz mérhető, kár volna, ha ebben a tekintetben annyira elütne tőlük.

Elavult, régies szavakat is találunk az értelmezésben, gyakran megokolatlanul és jelöletlenül (főképp Brancsits—Derra szótára nyomán. *Abahija* csótár, díszes lótakaró; nyeregiantó — itt jobb lett volna előbb a köznyelvit közölni, aztán a ma már elég ismeretlen régies csótárt, mégpedig jelölve. De jelölve is szükségtelen például a *beletí* szó értelmezésében: fehéredik, fehérre válik, (obs) fehérül — mai köznyelvi szerbhorvát szót miért értelmezzük régivel? A szintén mai és köznyelvi *dudara* szónál „epres“ mellett meglepetésszerűen ezt találjuk: (obs) eperjes. A Brancsits—Derra szótár archaizmusait igazán kár modern szótárunkba felvenni. *Milobruka* (prov) 1. (šala) tréfa, (obs) csélcspas — miért kell egy élő tájszót régen elavult szóval értelmezni? *Gluv* süket, (obs) siket — nemigen lehet megérteni, mit keres itt ez a siket. Hiszen ilyen módon minden oldalon tucatszám lehetne régies szavakat, régies alakokat hozzáfűzni a mai köznyelvi szavakhoz. *Glava* 10. értelmezése ez: (izvor) forrás, fej. A szerbhorvát szónak ez a jelentése nem régies, tehát ha azonosága miatt kuriózumképpen — ami köznyelvi szótárakban nemigen szokásos — fölveszünk egy régi magyar szót, legalább jelölni kellene, mert így megtévesztő.

Szólások, közmondások mellett is találunk helyenként egészen váratlanul valami elavultat. *Gledati kome kroz prste* szemet huny vki hibái felett; (obs) keresztül néz az ujjain; ujjai közt átnéz vmit. — Elő mai szóláshoz igazán fölösleges ilyen archaizmusokat előadni csak azért, mert hasonlóbb; inkább mai változatot kellene hozzáfűzni: elnéz vkinek vmit. *Konac delo krasí* minden jó, ha a vége jó; (obs) jó vég köti a munka koszorúját — nyilván azért, mert egy hajszállal jobban hasonlít az eredetihez. Ezt sem kellene erőltetni, mert fordításban aligha felhasználható. Ha pedig ezer esetből egyben szükség van rá, a műfordító éppen úgy megtalálja, mint a szerkesztő.

TULAJDONNEVEK. IDEGEN SZAVAK

A helységnevek és személynevek értelmezéséhez fűznék még hozzá néhány szót. Azt már említettem, hogy szótárunk, sajnos, csak mutatóban közöl néhányat, pedig nagy segítséget nyújthatott volna a szerbhorvát és a magyar változat azonosításában. Értelmezésükben szótárunk minden esetben megismétli a címszó mellett a címszót, tehát előbb még egyszer a szerbhorvát alakot közli, csak aztán a magyart (**Beograd** magyarul: Beograd; Belgrád). Ez az óvatoskodás, köntörfalazás Jugoszláviában, ahol a nyelvi egyenrangúság nemcsak elv, hanem gyakorlat is, teljesen szükségtelen. Szótárunknak e tekintetben határozott elvi álláspontra kellett volna helyezkednie, s kár volt megörökíteni azt a korszakot, amikor Belgrád helyett Beogradot írtunk. Magyar beszédben, írásban nemcsak szükségtelen, hanem helytelen is Beograd, Crvenka, Mali Idoš, ezt nem kellett volna szentesítenie szótárunknak. Még külföldi helységneveknél is tapasztalhatjuk ezt az óvatoskodást: **Bratislava** Bratislava (*hist.*) Pozsony, (*hist.*) Pressburg. — Pozsonyt nemcsak a régmúlt időkben nevezték a magyarok Pozsonynak, hanem ma is változatlanul annak mondják, ma már a cseh-szlovákiai magyarok is. (Pressburgnak pedig sohasem mondták magyarul, mit keres ez itt?)

A személynevekkel hasonló a helyzet. Aki megkeresi szótárunkban a *Dragutin* nevet, az nyilván arra kíváncsi, hogy ennek magyarban mi felel meg, teljesen fölösleges tehát megismételni (**Dragutin** magyarul: Dragutin; Károly). A szükségtelen ismétlés helyett inkább több helyet kellett volna adnunk helységneveknek is, személyneveknek is, nagyobb haszon származott volna belőle.

Hadd szóljunk most az idegen, nemzetközi szavaknak az értelmezéséről. Szótárunk ebben némiképp eltér a magyar lexikográfiai gyakorlattól, amint tájékoztatójában kifejtettük. Nem mintha ebben teljesen egyedül állnánk. Sauvageot írja kitűnő magyar-francia szótárának előszavában: „A szótár használója előtt feltűnhet, hogy sok olyan idegen szót is közlünk, amelyeket a magyar nyelvhasználatban fölöslegeseknek és kerülendőeknek tartunk. Ezt azért tartjuk szükségesnek, mert az ilyen idegen szavak a francia nyelvben is használatosak, de alakjuk, kiejtésük eltér a szó magyarosan hangzó alakjától. A franciául beszélő idegen épp az ilyen szavak használatában követ el gyakran hibát.” Mi ellenkező szemszögből, de ugyanabból a megfontolásból tüntetjük fel az idegen szavaknak a magyarban használatos alakját, akkor is, amikor ez a köznyelvben ritka, mert van közkeletű magyar megfelelőjük. Szükségesnek tartottuk ugyanis, hogy a szótárhasználó megismerje a szerbhorvát átírás miatt nehezen felismerhető nemzetközi szó eredeti vagy helyes magyar átírású alakját.

Ez természetesen sok nehézséggel jár, s nem is sikerült mindenütt a legalkalmasabb módon megoldani. Jó a feldolgozás a következő esetekben: **egzempláran** mintaszerű, példás (*obs* exempláris). Itt az idegen szó zárójelbe tétele és régiesnek minősítése korlátozza használatát, de megmutatja a szótárhasználónak a magyar átírású alakját. **Apologét** apologéta 1. (*branilac hrišćanstva*) hitvédő, hitvédelemmel foglalkozó személy 2. (*fig*) vmilyen eszme védője — itt az idegen elől van, mert magyarban is ez az erre a két fogalomra használt szó. **Deficit** 1. (*manjak*) (kötségvetési, pénztári) hiány 2. (*gubitak*) ráfizetés, veszteség • (*deficit*). Itt a végére tett zárójeles idegen szó azt mutatja, hogy a szó mindkét jelentésére használható ugyan, de a magyar kifejezés gyakoribb (és helyesebb).

Nem pontos azonban az értelmezés a következő esetben: **apelovati** 1. (*jur*) (zálti se) fellebbez 2. (*pozivati se na što*) hivatkozik vmire • (*apellál*) — mert első jelentésében csak régen volt és a jogi nyelvben használatos az idegen szó, tehát csak a második jelentéshez kellett volna hozzáfűzni zárójelben.

Aspirant 1. vmire törekvő, vmit elérni szándékozó személy 2. (*kandidat, pri-pravnik*) pályázó, folyamodó, jelölt • aspiráns — ez sem helyes, mert az általában vmire törekedő személyre nem mondjuk azt, hogy aspiráns, tehát csak a második jelentésnél kellett volna feltüntetni.

Az idegen szavak értelmezésének ez a módja tehát szintén sok problémát rejt magában. De a továbbiakban ezen is lehet még javítani.

SZÓLÁSOK, KÖZMONDÁSOK

Szótárunk a közönséges szókapcsolatokon kívül több szólást, szóláshasonlatot és közmondást is tartalmaz, mint a szerbhorvát vezérnyelvű szótárak. E tekintetben sok magyar kétnyelvű szótárt is felülmúl. A szólásmondások értelmezése — a tájnyelvi és régies elemek fent említett megokolatlan felhasználását nem tekintve — általában igen jó. Csak egy-két megjegyzést fűzök hozzá. Egészen ritka eset az, ha szótárunk nem közöl megfelelő eredeti magyar szólást, közmondást, vagy nem ad legalább jó fordítást. Azért ilyen is akad. *Sijala je daba bar da je babi zauvar* — ennek a Vuk Karadžić gyűjteményéből való katori közmondásnak már nem ismerjük az értelmét (valószínűleg emiatt nem vette föl a két szerbhorvát értelmező szótár), mi mégis közöljük egy suta, szó szerinti fordítással (kölest vetett nagyanyó, haszna lesz majd belőle), amiből nem világlik ki semmi. Hasonló ez is: *despet babi dušu gubi a dac megeszi az öregasszony lelkét* — ebből a nehézkes és semmitmondó fordításból sem okosodik ki senki.

Ez azonban ritka eset, szótárunk általában körültekintéssel válogatja meg a szólásmondásokat, s jól értelmezi őket. Csak az a kár, hogy nem mindig világlik ki, egyszerű fordítás-e az értelmezés, vagy pedig eredeti magyar szólás, pedig ez is fontos. Ezt a közmondást például: *kamen po kamen palača, zrno po zrno pogača* (a két mondat ugyan fordított sorrendben van Vuk gyűjteményében, s úgy is szokás mondani, de nem ezért idézzük), így értelmezi szótárunk: követ köre, palota lesz belőle; sok kicsi sokra megy. Az egyik nyilván fordítás (mégpedig igen ügyes, de a közmondásnak csak egyik felét), a másik pedig eredeti, adekvát magyar közmondás. A fordítás ilyenkor csak zavar, de ha már alkalmazzuk, zárójelbe kellene tenni, vagy megjelölni — ahogy egyébként szoktuk is — hogy: szóról szóra.

Ritkán, de az is előfordul, hogy szótárunk félreismer valamilyen kapcsolatot. *Četa mala ali odabrana* — ez valószínűleg idézet valami költeményből (hiszen érzik rajta a tizes), mégis közmondásnak vélte a szerkesztő, és így fordította: kicsi a bors, de erős. Pedig ez nyilván semmi más, mint: kicsiny, de jól megválogatott csapat. Ezt a mondást pedig félreértettük: *ni sve gore posijeći, ni bez drva doma doći* néha jobb a fél, mint az egész — mert itt nem a kevesebbel való beérésről, hanem a végtel elkerüléséről van szó (ne treba preterivati — így magyarázza a szerb akadémiai szótár is), tehát ez az értelme: nem kell egyik végtelből a másikba csapni. Megegyik aztán, hogy ugyanazt a közmondást két helyen különbözőképpen értelmezi szótárunk: *nisu mu sve koze na broju* — a broj és a koza címszónál.

Ez a néhány megjegyzés azonban semmit sem von le a sok-sok száz szólás és közmondás felkutatásának és értelmezésének értékéből.

NYELVHELYESSÉG, HELYESÍRÁS

Hadd mondjunk még néhány szót a nyelvhelyességről. Szótárunk általában ügyel rá, csak itt-ott található benne egy-egy szépségfolt. Činiti ige 5. jelentése: (iznositi) képez, (ki)teszt vmennyit to *skupa čini dvesta dinara* ez összesen

kétszáz dinár — ebben az esetben a „képez“ magyarul; kétszáz dinárt képez, ez szerencsére még hibának is elég ritka a magyarban. **Krutiti** igénéél: *šta se tu krutiš* mit vágsz úgy fel?! mit feszítesz ennyire?! — a „felvág“ nyugodtan elmaradhatott volna, mit henegegsz? mit pöffeszkedsz? sokkal helyesebb is, kifejezőbb is. **Ćustek** címszónál: *skakati iz ćusteka* (o konju) vágat, (barb) galoppoz — itt ezt az utóbbit miért ajánljuk, ha magunk szerint is barbarizmus? A szerbhorvát pedig nem az, hiszen népdalokban is előfordul.

Nyelvhelyességi szempontból problematikusak azok az esetek is, amikor szótárunknak egyébként kimondott és általában tisztelt elve ellenére eredeti szerbhorvát szavakat idegen szóval értelmezzük. **Ačiti se** nyafog, kényeskedik, szenved, affektál — itt ezt az utóbbit nem kellene ajánlani (a két nagy szerbhorvát szótár sem értelmezi ezzel), elég az **afektirati** igénéél. **Čudovište** szörny, szörnyeteg, monstrum — hasonló eset, **monstrum** van szerbhorvátban is, ott kell ezt felhasználni. Még kiütözőbb ez a **činiac** címszónál: 1. tényező, faktor. A köznyelvi, semleges szerbhorvát „őniac“ mellett semmiképp sem megokolt a „faktor“ ajánlása, hiszen ez a magyarban egészen régies.

Ami a helyesírást illeti, csak egy-két apró megjegyzésem van. Kettőnél több elemből álló, hat szótagnál hosszabb szavakat nem kellett volna egybeírni: vasárukereskedés, vaskereskedősegéd (**gvoždara**, **gvoždarski** címszónál) stb. A **-szerű** képzőt tulajdonnévvel nem írjuk egybe: **Krležaszerű**, **krležijanski** címszónál (amely egyébként, véleményem szerint, elég főlegesen került bele szótárunkba). Téves **breša** címszónál a bresciai ejtésének jelölése (az Új Magyar Lexikon tévedése vagy sajtóhibája nyomán), mert ez köztudomásúlag: bressai. Kár volt aztán **Arhiméd**-nél a Tanácsadó szótár ellenére fenntartani az Archimedes alakot, a név csak Arkhimédész, csupán a csavar archimedesi.

* * *

Szótárunk technikai kivitele kitűnő, a szöveg igen áttekinthető, a beosztás logikus és világos; a címszavak is, a szerbhorvát kapcsolatok is kiugranak a szövegből, könnyen megtalálhatók.

Nem fejezhetem be ismertetésemet anélkül, hogy ne szólnék a könyv pompás nyomdai kiállításáról, a szabadkai Minerva Könyvkiadó Vállalat nyomdájának kiváló munkájáról. Világos, szép, tiszta betűk, kitűnő nyomás, elsőrangú papír: méltó kiállítás e nagy műhöz.

* * *

Szeretném, ha az elmondott észrevételek ellenére, vagy éppen azért, mivel ezek az észrevételek nem alapvető dolgokra, hanem többé-kevésbé részletkérdésekre vonatkoznak, az a benyomás maradna az olvasóban, hogy szótárunk, a jugoszláviai magyarságnak ez az első igazán nagy lélegzetű tudományos vállalkozása, a legszigorúbb mércékkel mérve is megállja a helyét, s nem egy tekintetben odasorolható a gazdag hagyományon alapuló, hasonlíthatatlanul nagyobb és képzetlenebb káder által készített más magyar kétnyelvű szótárak közé. Egyik bizonyítéka ez annak, hogy a magunk erejéből is telik jelentős vállalkozásokra, s hogy a jugoszláviai magyarság mindinkább felnő nagy feladataihoz.

DEMOGRÁFIAI JELLEGZETESSÉGEK A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR NEMZETISÉG ÉLETÉBEN

MIRNICS KÁROLY

E tanulmány célja, hogy a rendelkezésre álló adatok alapján bemutassa az általános népmozgalmi törvényszerűségek vetületét a jugoszláviai magyar nemzetiség életében. Ilyen értelemben — s ezt külön ki kell hangsúlyozni — nincs semmilyen sajátos nemzetiségi demográfiai törvényszerűség. Olyan törvényszerűségekről van szó, amelyek mindenütt érvényesülnek, az iparosodásnak és városiasodásnak mai fokán; megmutatkoznak minden nemzet és társadalmi osztály fejlődési folyamatában. A demokratikus, szocialista társadalmi viszonyok fontos tényezői e törvényszerűségeknek. Olyan értelemben, hogy bizonyos mértékig kidomboríthatják e jelenségek lehetséges pozitív jellegét, s ugyanakkor élet veszik a negatív megnyilatkozásoknak. Mindezek ellenére, a szocialista társadalmi viszonyok sem képesek a fellépő törvényszerűségek irányzatának teljes megváltoztatására. Mégis, bár általános érvényű demográfiai (népmozgalmi) törvényszerűségekről van szó, ki kell mondani, hogy ezeknek negatív megnyilatkozásai minden nemzeti kisebbség (tehát nemcsak a magyar s nemcsak a jugoszláviai magyar nemzeti kisebbség, hanem minden ország nemzeti kisebbsége) történelmi életútjában és társadalmi életében hovatovább kifejezettebbek, mint a nemzetek, a nagy, egységes, etnikai egységek életében.

A modern társadalmat kialakító általános és átfogó érvényű iparosodási és városiasodási folyamatok úgyszólván mindenütt gyengítik azokat a törvényszerűségeket, amelyek ez ideig a nemzetiségek mint kisebbségek fennmaradásának, elkülönülésének, ezoterikus magukba zárkódásának kedveztek. A kis etnikai egységek és nemzetiségek szempontjából ezek a törvényszerűségek bizonyos mértékig mindig „bábeli” hatásúak. Az etnikai szétszóródás, létszám-csökkenés, ki- és szétvándorlás, nyelvi archaizálódás, az asszimiláció jelenségei az említett általános társadalmi-gazdasági hatások következtében egyre jobban erősödnek az olyan államokban, ahol nemzetiségek élnek. E jelenségeket a nemzetiségek érzik meg a legjobban, azután a kis nemzetek, majd a nagyobbak is. De míg az előbbieket egészen rövid idő alatt nagy változásoknak vannak kitéve e tekintetben, az utóbbiak csak hosszabb idő perspektívájában. Ez természetesen is, hiszen ez ideig az internacionalizálódás folyamatai még mindig túlnyomórészt egy-egy állam keretein belül zajlanak le, s nem a megszüntetett határok környezetében. (E tekintetben nem is annyira természetesek, inkább politikai jellegűek.)

A nemzetiségeknek mint nemzeti kisebbségeknek létérdekük a demok-

ratikus, öngazgató szocializmus. Ugyanis csupán ez az a társadalmi viszony, amely az internacionalizálódást nem keresi az elnemzellenedésben, hanem a nemzetek és nemzetiségek kölcsönös közeledésében. Ez olyan társadalmi viszony, mely nem birodalmi egyesülésben látja a népek jövőjét, de nem is az eddigi nemzeti államok megmerevítését tűzi ki politikai célul, hanem a tisztán emberi társadalmi célokat. Ezek osztályos célok is, vagy még helyesebben, a munkásosztály egyetemes céljai.

Az öngazgató viszonyokban a nemzetiségek a társadalmi és állami ügyek alkotmányos és szerves irányítói. E társadalmi folyamatok irányításában mint nemzetiségi egységek is részt vehetnek, s ezért nem elejtettek, „elveszettek”. Az öngazgató, demokratikus szocializmus a nemzetiségek demográfiai jelenségeiben és számuknak alakulásában nem lát hétpecsételt állami titkot. Ellenkezőleg, épp a nemzetiségek társadalmi affirmálódása enyhíti az általános érvényű folyamatok tehetetlen szemlélését, behódoló tudomásulvételét. S ez egyúttal az egyedüli garancia a nemzetiségek elnemzellenedése, asszimilációja, elnéptelenedése, nyelvi elszegényülése, s a többi depopulációs jelenség feltartóztatására, leküzdésére.

A NÉPESSÉGCSÖKKENÉS (DEPOPULÁCIÓ) JELENSÉGE

A jugoszláviai magyar nemzetiség népességcsökkenésének (depopulációjának) igen sok általános érvényű (jugoszláv) és sajátos (öntermészetű) oka van. Ezeknek a bemutatása korántsem egyszerű. Legáltalánosabban nézve azt bizonyítják, hogy a jugoszláviai magyarság ennek az országnak az életét éli. Ugyanakkor arra is utalnak, hogy a magyar etnikai természet és sajátosság, valamint kulturális hagyomány nagyon is él a jugoszláviai magyarságban, s ezeket az adottságokat sem az ötven évvel ezelőtt meghúzott határok, sem az az internacionalista szerep, amit a jugoszláviai magyarság magára vállalt a két nép közeledésében, nem törölhették el.

Ezenkívül a jugoszláviai magyarság mai demográfiai létét egész sor más regionális, etnikai, szocioprofessionális és pszichobiológiai sajátosság határozza meg. Nem utolsósorban meghatározzák azok a törvényszerűségek is, amelyek Jugoszlávia, s különösen Vajdaság gazdasági életében uralkodnak. Elsősorban a mezőgazdaság ötvenéves helyzete döntő a magyarság sorsának alakulására, (ennek az elemzése azonban most nem feladatunk).

A depopulációs jelenségek méreteire különösen kihat az a sajátos állapot, hogy a magyar lakosság etnikailag nem kompakt területen él, hanem túlnyomórészt vegyes lakosságú területen. Azonkívül a magyarok egy jelentős része teljesen elszigetelten él egy másik nemzet keretén belül.

Ezek nélkül nehéz megérteni és értékelni a jugoszláviai magyarság természetes szaporulatát és növekedését, valamint mechanikai migrációjának méreteit. Tagadhatatlan tény, hogy e folyamatok következtében a jugoszláviai magyar nemzetiség nem tekinthető egységes etnikai egésznek. A jugoszláviai magyar nemzetiség (s ez megkülönbözteti anyaország-

gától) nem alapul teljesen egységes nyelvi és kulturális közösségen. Az anyanyelv ismerete és a nemzetiségi hovatartozás többé nem azonosak. Ez nagyon megnehezíti a magyar etnikai és nemzetiségi sajátosságok tanulmányozását. Valószínű, hogy e folyamatok évszázadosak, természetesen, s jórészt a közös élet törvényszerűségeiből erednek. Azonban e természetes folyamathoz a megelőző időszakokban különböző manipulatív intézkedések is járultak, s bizonyos mértékben mesterségesse tették, azáltal, hogy gyengítették a jugoszláviai magyarság nemzetiségi hovatartozásának társadalmi tudatát, affinitását.

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAR NEMZETISÉG SZÁMOKBAN

(Népszámlálási adatok)

Az 1921-es népszámlálás alkalmával Jugoszláviában 472 000 magyar nemzetiségű polgár élt; 1931-ben 468 000. A háború után az első népszámlálást 1948-ban tartották meg, s ekkor a magyarok száma 496 ezret tett ki. De a statisztikusok és demográfusok úgy találják, hogy ez a szám hovatovább túlbecsült, túlértékelt, mert a német nemzetiség egy része is magyarnak deklarálta magát. 1953-ban a magyarok száma 502 000, 1961-ben 504 000 volt. Az egyes jelzőszámok a következő növekedést mutatják: 1931/1921 99, 1948/1921 105, 1948/1931 106, 1953/1921 106, 1953/1931 107, 1953/1948 101, 1961/1921 107, 1961/1931 108, 1961/1948 102, 1961/1953 100.

Az abszolút és relatív számok is azt bizonyítják, hogy a jugoszláviai magyarok száma csupán nagyon lassan növekedett. (Az 1961/1921-es jelzőszám 107.) Tulajdonképpen ez a növekedés az életkorhatár eltolódásával magyarázható, mint majd látni fogjuk.

Ugyanakkor Jugoszlávia lakossága növekedésének a jelzőszámai a következők: 1931/1921 116, 1948/1921 126, 1948/1931 109, 1953/1921 136, 1953/1931 117, 1953/1948 107, 1961/1921 149, 1961/1931 128, 1961/1948 118, 1961/1953 110.

Jugoszlávia lakosságának száma 1961-ben 49 százalékban nagyobb volt, mint 1921-ben (jelzőszám 1961/1921 149). Az egész ország rohamos demográfiai növekedést mutat, a lakosság nagyobb hányada fiatalok.

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAROK TERMÉSZETES SZAPORULATA

A számadatok azt bizonyítják, hogy a jugoszláviai magyarok számbeli növekedése feltűnően alacsony. Ha kiszámítjuk a Szerb Népköztársaság területén élő magyarok évi átlagos növekedését (azáltal, hogy az abszolút növekedést elosztjuk a lakosság átlagos számával, s ezt a viszonyt ezrelékben kimutatjuk), a következőket látjuk (sajnos nem rendelkezünk a Jugoszláviára vonatkozó adatokkal, s ezért a Szerb Szocialista Köztársaságra vonatkozó adatokat adjuk): a Szerbiában élő magyarok abszolút évi növekedése 1948—1953-ban 1641 főt tett ki, 1953—1961-ben viszont már csak 960 főt. Az évi átlagos növekedés 1948—1953-ban 3,7

ezrelék, 1953—1961-ben már csak 2,2 ezrelék. Természetes, hogy a lakosságnak ilyen ütemű évi átlagos növekedése tulajdonképpen csak viszonylagos, s mint majd látni fogjuk, főleg abból ered, hogy az életkorhatár eltolódott, a lakosság összetétele előregszik. A nemzedékcseré ezáltal eltolódik az 1980-on túli időszakra, s ekkor, mint majd látni fogjuk, bekövetkezik a magyar lakosság számának abszolút csökkenése is (természetesen, ha nem növekszik a születések ezreléke — ez azonban nem látszik túl valószínűnek). Az említett 3,7, illetve 2,2 ezrelék nem csupán a természetes szaporulatra korlátozódik, hanem ide számíthatnak a bevándoroltak is (mint ismeretes, az említett korszakokban történtek bevándorlások is Vajdaságba, illetve Jugoszláviába külföldről).

Ugyanakkor Szerbia lakosságának évi átlagos növekedése az 1948—1953-as időszakban 90 238 fő, az 1953—1961-es időszakban pedig 82 884 fő; az évi átlagos növekedés 1948—1953-ban 13,4, az 1953—1961-es időszakban pedig 11,3, vagyis a lakosság természetes szaporulata (itt csakis arról van szó) itt is mérséklődött, de csupán abban a mértékben, hogy a demográfiai összetétel alkalmazkodott a gyors ipari és gazdasági fejlődés előfeltételeinek a megteremtéséhez.

Vajdaságot a demográfiai irodalom gyakran idézi kifejezetten alacsony természetes szaporulata miatt. Vajdaság lakosságának a növekedése 1953-ban 6,9 ezrelék, 1961-ben pedig 11 ezrelék. Csakhogy ez a növekedés nem a természetes szaporulattal magyarázható, hanem a mechanikai növekedéssel — a bevándorlással. Mert ezekben az években a természetes szaporulat növekedése mindössze 11,1 ezrelék 1953-ban, illetve 8,6 1961-ben. Például az 1953—1961-es időszakban Vajdaság lakossága évente 19 300 fővel növekedett, de ebből csak 15 300 fő a természetes szaporulat —, a többi bevándorlás. Vajdaság lakosságának évi abszolút növekedése az 1948—1953-as időszakban 9881 fő, az 1953—1961-es időszakban viszont 18 793 fő; az évi átlagos növekedés az 1948—1953-as időszakban 5,8, illetve az 1953—1961-es időszakban 10,0.

Ugyanakkor a vajdasági magyarok abszolút évi növekedése az 1948—1953-as időszakban 1283 fő, az 1953—1961-es időszakban 902 fő; az évi átlagos növekedés 1948—1953-ban 3,0, viszont az 1953—1961-es időszakban már csak 2,0 ezrelék.

Csupán a Szerb Népköztársaság szűkebb területén élő magyarok évi növekedése kedvezőbb, mint Vajdaságban: 1948—1953-ban az évi abszolút növekedés 393 főt, az 1953—1961-es időszakban pedig 52 főt tett ki; illetve az átlagos évi növekedés aránya 1948—1953-ban 61,8, az 1953—1961-es időszakban pedig 7,9 ezrelék; szűkebb Szerbia térségében 15,0, illetve 9,8.

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAROK TERÜLETI MEGOSZLÁSA

A jugoszláviai magyarok 1931-ben az ország lakosságának 3,3 százalékát tették ki; 1961-ben csupán 2,7 százalékát (504 368 fő). Az 1961-es népszámlálás idején Szerbiában 449 584 magyar nemzetiségű lakott, vagyis az összlakosságnak 5,9 százaléka; Horvátországban 42 347, vagyis

az összlakosságnak 1 százaléka; Szlovéniában 10 498, vagyis lakosságának 0,7 százaléka; Macedóniában 252 (0,0 százalék); Boszniában és Hercegovinában 0,0 százalék és Crna Gorában 279 (lakosságának 0,1 százaléka).

A jugoszláviai magyarok 89,1 százaléka Szerbiában, 8,4 százaléka Horvátországban, 2,1 százaléka Szlovéniában, 0,09 százaléka Macedóniában, 0,3 százaléka Bosznia—Hercegovinában és 0,1 százaléka Crna Gorában élt.

A Szerbiában élő magyarok (449 586) legnagyobb része (442 569), azaz 98,4 százaléka Vajdaságban, a kisebbik része (6818), azaz 1,5 százaléka pedig szűkebb Szerbia területén élt. Belgrád összlakosságának 0,7 százaléka magyar nemzetiségű volt. Ezenkívül még 210 magyar élt Kosovo—Metohija Autonóm Tartományban.

Az 1961-es népszámlálási adatok szerint Szerbia lakosságának 5,9 százaléka, szűkebb Szerbiának 0,1 százaléka, Vajdaságnak 23,9 százaléka, Kosovo—Metohijának 0,9 százaléka volt magyar nemzetiségű.

A Vajdaságban élő magyar nemzetiségű Bácska lakosságának 27,6 százalékát, Bánátnak meg 17,1 százalékát tette ki. Észak-Bácska lakosságának 64,8 százaléka, Dél-Bácskának 20,8 százaléka, Nyugat-Bácskának 22,7 százaléka, Szerémségnek 3,0 százaléka, Dél-Bánátnak 9,1 százaléka, Észak-Bánátnak 24,7 százaléka volt magyar nemzetiségű.

NEMZETISÉGI HOVATARTOZÁS ÉS ANYANYELV

A Jugoszláviában élő magyarok 97,9 százaléka tud magyar nyelven beszélni. Az 504 369 magyarból, aki magyar nemzetiségűnek is vallja magát, 493 946 fő beszélt, azaz vallotta a magyart anyanyelvének az 1961-es népszámlálás alkalmával. Viszont 8661 fő, aki magyar nemzetiségűnek tartotta magát, a szerbhorvátot tartotta anyanyelvének; 114 a szlovént, 37 a macedónt, 21 az albánt, 68 a cigányt, 7 az oláhot, 909 valami más nyelvet és 606 nem adott feleletet e kérdésre.

Ezzel szemben nem lényegtelen megemlíteni, hogy 3570 szerbhorvát nemzetiségű a magyar nyelvet tartotta az anyanyelvének; ezenkívül 7415 különböző más nemzetiségű szintén a magyar nyelvet tartotta anyanyelvének (ezek főleg németek, zsidók, szlovákok stb., akik a magyarság asszimiláló hatását főleg az előző korszakban, s különösen a századfordulón érezték).

Hogy milyen ütemű az asszimilációnak ez a sajátos megnyilvánulása, sajnos nem mutatható ki (nem rendelkezem az 1953-as népszámlálás adataival). Csupán részadatokat lehet bemutatni.

Szerbiában 1953-ban a magyar nemzetiségűeknek 98,7 százaléka vallotta a magyart anyanyelvének, szemben az 1961-es 97,9 százalékkal. Szerbiában a 442 423 magyar anyanyelvet beszélő polgár közül 3236 szerbhorvát nemzetiségűnek tartja magát, 163 szlovénnek, 24 macedónnak, 11 crnagorainak, 421 nem megnevezett jugoszláv nemzetiségűnek, 1302 valami más szláv nemzetiségűnek, és 437 186 magyarnak.

Ezzel szemben 1961-ben Szerbiában 449 587 polgár magyar nemzetiségűnek vallotta magát, és ebből 443 775 a magyart tartotta anyanyelvének, 4569 a szerbhorvátot (1953-ban 3236), 22 a szlovént, 10 a mace-

dónt, 11 az albánt, 68 a cigányt, 5 az oláhot, 659 más nyelvet és 468 ismeretlen anyanyelvű.

Az 1961-es népszámlálás alkalmával 2646 szerbhorvát nemzetiségű a magyar nyelvet vallotta anyanyelvének; 121 szlovén nemzetiségű, 24 macedón, 28 crnogorai, 59 muzulmán és 408 nem megnevezett jugoszláv, ezenkívül még 5192 más nemzetiségű vallotta a magyart anyanyelvének.

NATALITÁS ÉS FERTILITÁS

Az adatok azt bizonyítják, hogy valamennyi iparosodó és növekvő életszínvonalú országban a születések ezrelékes növekedése mérséklődik. Csak természetes lehet, hogy ezt a jelenséget tapasztaljuk nálunk is Jugoszláviában. Így, az élve született gyermekek száma Jugoszláviában 1953-ban 1000 lakosra 28,6, 1961-ben 22,8 és 1964-ben 20,8. Ezzel szemben a jugoszláviai magyarok születési ezreléke (az élve született gyermekek száma 1000 lakosra), 1953-ban 19,7, 1961-ben 15,2 és 1964-ben 13,9.

Hasonló a helyzet Szerbiában is. Szerbia születési ezreléke 1953-ban 26,6, 1961-ben 20,2, 1964-ben 18,6. Ezzel szemben a Szerbiában élő magyaroké 1953-ban 19,8, 1961-ben 15,4 és 1964-ben 14,0.

Vajdaságot gyakran idézzük alacsony natalitása miatt. Valóban, ezt a felfogást az adatok tökéletesen igazolják. Vajdaságban a születési ezrelék 1953-ban 22,4, 1961-ben 17,1 és 1964-ben 14,9 volt. Viszont a vajdasági magyaroknál ezek a mutatók is alacsonyabbak; a születési ezrelék 1953-ban 19,8, 1961-ben 15,3 és 1964-ben 13,8. Csupán a Szerbia szűkebb térségében élő magyaroknál nagyobb a natalitás (1953-ban 23,9, 1961-ben 20,5 és 1964-ben 20,7).

Valószínű, hogy a magyarok alacsony születési ezrelékére némileg kihat a vegyes házasságokban született gyermekeknek más nemzetisége, azaz nem magyar nemzetisége. De ettől függetlenül is tény, hogy a magyaroknál tapasztaljuk az egyik legkisebb születési ezreléket. Különösen Észak-Bácskában, ahol a magyarságnak jelentős része él.

Ezt igazolják azok az adatok is, amelyek a fertilitásra (termékenységre) vonatkoznak. Ezt két jelzőszámmal mérjük: a fertilitás általános növekedési arányával, amely nem más, mint az összes 15—49 éves nők számának és egy meghatározott évben élve született gyermekek számának a viszonyszáma. Ez Szerbia esetében 80,2, viszont a Szerbiában élő magyarok esetében 59,8.

A másik jelzőszám a meghatározott korosztályú anyáktól élve született gyermekek és e korosztályhoz tartozó összes nők számának az aránya. Ez az arány Szerbia esetében a 15—19 éves anyáknál (illetve lehetséges anyáknál) 66,3, viszont a magyarok esetében 66,1; a 20—24 éves korhatárban 176,5, illetve 172,9; a 25—29 éves korhatárban 131,7, illetve 104,6; a 30—40 éves korhatárban 66,8, illetve 46,3; a 35—39 éves korhatárban 31,6, illetve 21,0; a 40—44 éves korhatárban 21,0, illetve 7,0; a 45—49 éves korhatárban 5,0, illetve 1,2.

Míg majdnem minden negyedik albán lehetséges anyának születik gyermeke, ez csak minden huszadik magyar lehetséges anyánál történik meg. (Ez két véletel, s egyik sem kívánatos.) Az adatok azt bizonyítják,

hogy a Szerbiában élő nők 29,0 százalékának 1953-ban egyetlen élve született gyermeke sem volt, viszont a Szerbiában (Vajdaságban) élő magyar nőknél ez a százalék 28,1. Ezek az adatok arról tanúskodnak, hogy e tekintetben nincs különösebb eltérés; tehát ez az adat nem magyarázza meg a rendkívül alacsony születési ezreléket. Erre a jelenségre más adatok világítanak rá.

Nem hanyagolhatók el azok az adatok, amelyek arra vonatkoznak, hogy a megszült gyermekek hányadik gyermekként születtek.

Az élve született gyermekek százalékos aránya Szerbiában a következőképpen alakult: 1953-ban az élve született gyermekek között az első gyermekként születettek százaléka 34,2 volt, viszont 1964-ben 39,1. Ugyanakkor a Szerbiában élő magyarok esetében ez a százalék 1953-ban 39,3 volt, és 1964-ben 51,8 százalékra emelkedett.

A második, harmadik, negyedik, ötödik, hatodik gyermekként született gyermekek száma zuhant Szerbiában is, de különösen csökkent magyar vonatkozásban. A harmadik gyermekként születettek százaléka mindössze 9,4, a negyedikként születetteké 4,0 százalék, az ötödikként születetteké 1,6, a hatodik gyermekként születetteké 2,7 százalékot tett ki 1964-ben. A fent említett adatokból látható, hogy a jugoszláviai magyarok, s különösen a Vajdaságban élő magyarok családtervezés tekintetében nagymértékben követték Magyarország hagyományait. Ugyanis Magyarországon is a születések ezreléke 1935—1939-ig 20,1, 1950—1954-ig 21,1, 1960—1964-ig 13,6 és 1965-ben 13,1 volt. Mint láttuk, a vajdasági magyarság évi átlagos születési ezreléke 1950—1965-ig 19,8-ról 13,8-ra zuhant, Magyarországon viszont 21,1-ről 13,1-re. Nyilvánvaló, hogy az ilyen születési ezrelék a jugoszláviai magyarok számára nem biztosíthatja a demográfiai jövőt, ez először az elöregedés, majd a népességcsökkenés veszélyével fenyegeti.

MORTALITÁS

1950-től 1954-ig Jugoszláviában a mortalitás ezreléke 12,4, Szerbiában 12,4 és Vajdaságban is 12,4; 1964-ben Jugoszláviában 8,9, Szerbiában 9,0 és Vajdaságban 9,4. A Szerbiában élő magyarok intenzív elöregedésének a következményeként igen nagy az elhalálozási ezrelék: 1953-ban 11,4, 1961-ben 11,0 és 1964-ben 11,1 (ez az eset a vajdasági magyaroknál is).

Hogy éppen elöregedésről van szó, azt abból látni, hogy az elhalálozás jelzőszáma éppen a Szerbiában élő magyaroknál esett legkevésbé, ha 1963-at százzal jelöljük: 1961-ben 96,5, 1964-ben 97,4; Vajdaságban 92,4, illetve 93,3.

Viszont a Szerbiában élő összlakosság elhalálozásának a jelzőszáma (ha 1953-at százzal jelöljük) 1961-ben 79,3, 1964-ben 81,3; Vajdaságban pedig 1961-ben 77,6 és 1964-ben 74,1. Az elhalálozás ilyen méretű csökkenése azzal magyarázható, hogy a lakosság összetétele aránylag fiatal, és az egészségügyben tett intézkedések az életkorhatár eltolódását eredményezték.

Ugyanakkor az egyik legalacsonyabb csecsemőelhalálozási százalékot mind Jugoszláviában, mind Szerbiában és Vajdaságban éppen a magya-

rok mutatják (1961-ben 60,0 Jugoszláviában, 59,3 Szerbiában és 60,2 Vajdaságban). Viszont Jugoszlávia összlakossága esetében ez az ezrelék 82,0, Szerbiában 82,9 és Vajdaságban 71,6. Az adatok azt bizonyítják tehát, hogy a jugoszláviai magyar nemzetiség élt egészségügyi rendszerünk lehetőségeivel, s ezzel nagyban megjavította a maga egészségi állapotát, és meghosszabbította átlagos életkorát. Más adatok is ezt bizonyítják. Például, a korosztályonkénti elhalálozás ezreléke Vajdaságban éppen a magyaroknál a legalacsonyabb. Azonban a 65 éves és annál korosabb férfiak elhalálozási ezreléke Szerbia esetében 1953-ban 87,0, 1961-ben pedig 77,2. Viszont a magyarok esetében 1953-ban már 81,5 és 1961-ben is 80,8. A nők esetében nincs különösebb eltérés.

A JUGOSZLÁVIAI MAGYAROK MIGRÁCIÓI

A migráció lényegét nemigen érteni meg azok nélkül az adatok nélkül, amelyek magára a mai mozaikszerű etnikai környezetekre vonatkoznak. Például, Vajdaság 35 városa közül csak 8 városnak homogén, mononacionális a lakossága. Ezzel szemben Szerbia szűkebb területén a városok 90 százaléka mononacionális jellegű, hiszen 72 város közül 67 lakosságának több mint 80 százalékát egynemzetiségű lakosság alkotja. Kosovo—Metohija Autonóm Tartományban ugyanúgy, mint Vajdaságban, a városok 80 százalékának a lakossága multinacionális összetételű. Az ilyen etnikai tarkaság Vajdaságban azzal is magyarázható, hogy a lakosság 54 százaléka változtatta tartózkodási helyét — migrált.

Ami a magyarokat illeti, ez az egyik legmobilisebb népcsoport Jugoszláviában. Ezt mutatják az adatok: Az 1961-es népszámlálás szerint Bosznia—Hercegovinában ezer magyar élt, viszont ezer azoknak is a száma, akik elhagyták ezt a köztársaságot. Crna Gorában és Macedóniában nincsenek magyarok. Ellenben Horvátországba 5000 magyar költözött be, s ugyanannyi (5000) ki is költözött Horvátországból. Szlovéniába nem költözött magyar, ellenben ebből a köztársaságból 1000 magyar költözött ki. Szerbiába 7000 magyar költözött be, és csak 6000 költözött ki. Szerbia vonzza legjobban az ország magyarjait, s ez érthető is. Szerbiába 6549 magyar költözött be az 1961-es népszámlálás szerint, vagyis 1000 Bosznia—Hercegovinából, 118 Crna Gorából, 4823 Horvátországból, 248 Macedóniából és 36 Szlovéniából.

Szerbia szűkebb területe is vonzza a többi köztársaság magyarjait. Ide 602 magyar költözött; Horvátországból 395, Bosznia—Hercegovinából 111, Macedóniából 57 és Szlovéniából 21. Kosovo—Metohija Autonóm Tartományba mindössze 19 magyar költözött a többi köztársaságból. Ellenben Vajdaságba 5828 magyar költözött a többi köztársaságokból (Bosznia—Hercegovinából 886, Crna Gorából 97, Horvátországból 4419, Macedóniából 187 és Szlovéniából 339).

Meg kell állapítani, hogy Észak-Bácska magyarsága a legkevésbé változtatja tartózkodási helyét a többiekhez képest. Észak-Bácska lakosságának 90 százaléka Vajdaságban született, s csak 67 százaléka az eredeti születési helyén lakik.

Érdekesek a Szerbiában élő magyarok lakóhely-változtatásairól, illetve

migrációjáról beszélő kimutatások. Így például az 1961-es népszámlálás szerint Szerbia szűkebb területére 4711 magyar költözött, illetve 4020 költözött el. Kosovo—Metohija nem vonzotta a magyarokat. Ugyanis mindössze 172 magyar költözött oda, viszont 178 elköltözött.

Vajdaság a magyarok igazi migrációs területe. Vajdaságba a népszámlálás adatai szerint 9548 magyar költözött be, de 9636 el is költözött (különbség 88). Ha a migrációs formák összes alapját egybe vesszük (vagyis a köztársaságok közötti s a Szerbia területén belüli migrációt), azt látjuk, hogy 21 869 magyar vett részt a lakóhely-változtatásokban.

Jelentősséggel bír még az az adat is, amely szerint Bánátból 8760 magyar költözött át Bácskába és Szerémségbe (főleg Bácskába), viszont ellenkező irányba, vagyis Bácskából és Szerémségből Bánátba mindössze 4995-en telepedtek át. 2000 magyar Bácskából és Szerémségből Sumadijába költözött, de onnan is költöztek magyarok Bácskába és Szerémségbe (1897). Bánátból Sumadijába 1554 magyar költözött, Sumadijából pedig 951 magyar költözött Bánátba.

Újabb adatok arról beszélnek, hogy a magyarok száma jelentősen megnövekedett Belgrád város területén, annak környékén, illetve szűkebb Szerbiában. Viszont azokat a feltevéseket, amelyek körülbelül 40 000 főről beszélnek, ilyen vonatkozásban nem tartom valószínűnek.

KÜLFÖLDRE KÖLTÖZÉS ÉS VENDÉGMUNKA-VÁLLALÁS

A jugoszláviai magyarok származásuk szerint nem tisztán jugoszláviai születésűek, hiszen az évtizedek folyamán (a háború előtt, alatt és azután is) Jugoszláviába magyarok költöztek más országokból, de főleg Magyarországról. Így az 1961-es népszámlálás azt mutatja, hogy 11 000 külföldi születésű magyar (legtöbbje Magyarországról) Jugoszláviában telepedett le. Ezek legnagyobb része, 9826 Szerbiában, illetve 8720 Vajdaságban telepedett le. Ezt a számot azonban meghaladja azoknak a magyaroknak a száma, akik külföldre vándoroltak Jugoszláviából. Sajnos, erről nem állnak rendelkezésemre pontos adatok, s csak részleges betekintésem van a háború utáni időszakba. Az az egy biztos, hogy az 1960—1964-es időszakban Szerbiából évente 1400—1500 személy költözött külföldre (véleg elhagyta hazáját, illetve lemondott állampolgárságáról). Ezeknek a legnagyobb része éppen magyar, s csak kisebb mértékben szerb és német. A külföldre telepedettek, költözők legnagyobb része először Nyugat-Európába, onnan Amerikába és Ausztráliába költözött tovább. Az adatok azt bizonyítják, hogy éppen a magyar kivándorlók száma növekedik egyre jobban. Ami a magyar vendégmunkások számát illeti, senki sem tudja pontosan, mint ahogyan országos viszonylatban sem tudjuk, mennyi hazánkfia dolgozik külföldön. A hivatalos adatok körülbelül 300 000 vendégmunkásról beszélnek, azonban a szakszervezeti kongresszusi anyagok 500—550 000 főt is említettek. Minden túlzás nélkül valószínű, hogy a magyarok az ország lakosságához mért számarányuknak megfelelően képviseltetik magukat a vendégmunkások számában. Valószínű, hogy ez az arány még nagyobb. Erről bizonyos adatok is beszélnek. A Tartományi Munkaközvetítő Iroda hivatalos adatai szerint

1968 augusztusától decemberéig (tehát nem egészen fél év alatt) Vajdaságból 3000 ember vállalt külföldön munkát. Névelemzés alapján megállapítható, hogy ezeknek körülbelül kétharmada magyar nemzetiségű. Az adatok nem beszélnek arról, hogy mennyi vendégmunkás ment külföldre az 1968-as év előtt, ugyanis a vendégmunkások 1968 előtt nem vállaltak munkát a Tartományi Munkaközvetítő Iroda közvetítésével.

Csak azoknak a magyaroknak a száma, akik az országból kivándoroltak, majdnem akkora, mint a természetes szaporulat, illetve évi növekedés. Viszont akik vendégmunkásként mennek külföldre, szám szerint néhányszorosan meghaladják a természetes szaporulatot, illetve az évi növekedést.

VEGYES HÁZASSÁGOK

A magyar az egyik legnyitottabb természetű nemzetiség Jugoszláviában. Ez különösen megmutatkozik a vegyes házasságok számában, amelyet magyar nő vagy magyar férfi köt más nemzetiségű férfival vagy nővel. Azok között a házasságok között, amelyeket magyarok kötöttek 1956-ban, Jugoszláviában 9,3 százalék, Szerbiában 9,1 és Vajdaságban 18,1 százalék volt a vegyes házasság. 1963-ban már ez a részarány Jugoszláviában 12,4, Szerbiában 12,0 és Vajdaságban 22,7 százalékra emelkedett. Az 1964-es és 1965-ös adatok már 25—26 százalékos arányról tanúskodnak Vajdaságban.

Érdekes e jelenség fejlődését közelebbről is megvizsgálni. 1956-ban Szerbiában 4227 magyar nő 3383 esetben kötött magyar férfival házasságot, viszont 419 esetben szerb, 246 esetben horvát, 14 esetben szlovénnal, 7 esetben macedónnal, 16 esetben Crna Gorai-val, 6 esetben albánnal, 12 esetben bolgárral, 16 esetben szlovákkal, 9 esetben román, 1 esetben cigánnyal és 98 esetben más nemzetiségű férfival. Ugyanabban az évben 3962 magyar férfi 3383 esetben kötött házasságot magyar nővel, továbbá 254 esetben szerb, 188 esetben horvát, 12 esetben szlovén, 7 esetben macedón, 10 esetben Crna Gora-i, 5 esetben bolgár, 32 esetben szlovák, 6 esetben román nővel stb.

1963 további ugrást jelent a vegyes házasságok számának növekedésében. Ebben az évben a 4254 férjhez menni készülő magyar nő közül 3167 kötött házasságot magyar férfival; ellenben 656 szerb, 257 horvát, 14 szlovénnal, 13 macedónnal, 28 Crna Gorai-val stb. Hasonlóképpen a 3828 nősülni készülő magyar férfi közül 3167 kötött házasságot magyar nővel, viszont 346 szerb, 220 horvát nővel stb.

Csak Vajdaságot tekintve, itt még nagyobb a vegyes házasságok aránya 1963-ban. Itt a 4096 házasulandó magyar nő közül 3140 kötött házasságot magyar férfival; 545 szerb, 252 horvát, 12 szlovénnal, 9 macedónnal, 23 Crna Gorai-val stb. Ugyanígy a 3730 nősülni készülő magyar férfi közül 3140 választott magyar nőt; 300 szerbet, 200 horvátot stb. Az adatok arról tanúskodnak, hogy különösen sok a magyar nők száma a vegyes házasságokban. A magyar nők gyakrabban kötnek vegyes házasságot, mint a magyar férfiak; bár az utóbbiak száma is egyre növekszik.

A MAGYAR LAKOSSÁG ELŐREGEDÉSE

Megállapítható, hogy a magyarok maszkulinitásának az aránya kielégítővé teszi a lakosság reprodukcióját. (Szerbiában 1953-ban 882, 1961-ben 897, illetve Vajdaságban 1953-ban 880, és 1961-ben 904, ezer nőre számítva.) Kielégítő a fertilis lakosság hányada is, ami úgyszintén lehetővé teszi a lakosság reprodukcióját (Szerbiában 1953-ban 121 311, illetve 1961-ben 115 774 a 15—49 éves nők száma, ami az összlakosság 27,5 százaléka 1953-ban, illetve 25,8 százaléka 1961-ben), bár nem hanyagolható el az itt észlelt csökkenés sem, hisz ez is kihat a magyarok fertilitásának, natalitásának az esésére. Általában, a demográfiai tanulmányozás azt bizonyítja, hogy a magyarok alacsony fertilitásának, natalitásának, természetes szaporulatának az okát más pszichoszociológiai tényezőkben kell keresni. Ezeket az okokat azonban ebben az írásban nem vehettem számba; ehhez nemcsak a primáris demográfiai adatokra lenne szükség, hanem szekundáris — szociológiai jellegű kutatásokra is, amelyekkel pillanatnyilag nem rendelkezem, de tudomásom szerint más sem.

Az viszont kimutatható, hogy egyáltalán nem kielégítő a magyar lakosság öregedésének az üteme. Míg jugoszláv viszonylatban 1953-ban a 0—19 éves lakosság az összlakosság 40,8 százalékát tette ki (Vajdaságban 35,0 százalékát), a magyaroknál ez a számarány csupán 32 százalék. Ez az arány 1961-ben Jugoszláviában 38,5 százalék volt, Vajdaságban 33,2 százalék, a magyarok esetében pedig már csak 30,6 százalék.

A 20—39 éves lakosság 1953-ban Jugoszláviában az összlakosság 29,4 százalékát, Vajdaságban 30,3 százalékát, a magyarok esetében pedig 28,9 százalékát tette ki; 1961-ben viszont Jugoszláviában 32,5, Vajdaságban 33,2, a magyaroknál pedig 29,4 százalék volt ez az arányszám.

A 40—59 éves lakosság 1953-ban Jugoszláviában 20,9 százalékát, 1961-ben pedig 19,0 százalékát adta az összlakosságnak; Vajdaságban ez az arány 1953-ban 20,0 százalék, 1961-ben 21,7 százalék; a magyaroknál viszont 1953-ban 27,0, s 1961-ben is 25,6 százalék, annak ellenére, hogy a háború után a magyaroknál is igen nagy volt a natalitás. (Ennek oda kellett volna hatnia, hogy a kimutatott százalék kisebb legyen.)

A 60 éves és ennél öregebb lakosság 1953-ban Jugoszlávia összlakosságának 8,9 százalékát, 1961-ben 10,0 százalékát; Vajdaságban 1953-ban 10,7 százalékát, 1961-ben 11,9 százalékát; a magyaroknál pedig 1953-ban 12,1 százalékát, 1961-ben pedig már 14,1 százalékát alkotta.

A magyar nemzetiségű lakosság, összetételét tekintve, a legöregebbek között van az országban.

Az előregezés üteme jelzőszámokkal mérve a következő Szerbiában: habár a magyar lakosság 1953-tól 1961-ig 441 907 főről 449 587 lakosra nőtt (jelzőszáma 102,4);

— a 0—19 éves lakosság 141 363 főről 137 479 főre csökkent (jelzőszám 97,25);

— a 20—39 éves lakosság (a háború utáni generáció, amely a magyaroknál is a legnépesebb volt a magas natalitási ezrelék következtében) 127 516 főről 132 387 főre növekedett (jelzőszám 103,81);

— a 40—59 éves lakosság 119 277 főről 114 862 főre csökkent (jelzőszám 96,029);

— a 60 éves és öregebb lakosság 53 709 főről 64 680 főre növekedett (jelzőszám 120,42).

Az adatok nagyon szemléletesen mutatják a lakosság öregedésének az ütemét.

A 0—19 éves lakosság 1953-ban az összlakosság 31,98, 1961-ben pedig 30,57 százalékát alkotta. A 20—39 éves lakosság az 1953-as évben az összlakosság 28,85, 1961-ben pedig 29,44 százalékát adta. A 40—59 éves lakosság 1953-ban a magyar nemzetiségű összlakosság 26,99 százaléka volt, 1961-ben pedig már 25,54 százaléka. S végül a 60 éves és öregebb lakosság 1953-ban a Szerbiában élő magyar összlakosság 12,15 százalékát, s 1961-ben 14,38 százalékát képezte. Egyedül szűkebb Szerbia területén (ahol 1953-ban 6409 magyar élt, illetve 6816 fő 1961-ben) tapasztalható a magyar ifjú generáció növekedése (1309 főről 1405 főre). Ezért az elöregedés itt nem annyira kifejezett, bár a 60 évesek és ennél idősebbek száma itt is 514 főről 845 főre emelkedett. A többi korosztályoknál nincs összetétel- és jelzőszámbeli változás.

Vajdaságban a magyar lakosság 1953-tól 1961-ig 435 545 főről 442 561 főre emelkedett (jelzőszám 101,61). Azonban a 0—19 évesek száma mégis 140 025 főről 136 026 főre csökkent (jelzőszám 97,14); a 20—39 éves korosztály 124 888 főről 129 756 főre emelkedett (jelzőszám 103,89); a 40—59 évesek korosztálya 117 201 főről 112 785 főre esett (jelzőszám 86,23); viszont a 60 évesek és ennél idősebbek száma itt is 53 189 főről 63 821 főre emelkedett (jelzőszám 119,98).

Vajdaságban a magyarok legfiatalabb korosztálya az összlakosság 32,14 százalékát képezte 1953-ban, illetve 30,73 százalékát 1961-ben; viszont a legidősebb korosztály százaléka az összlakosságban 12,22 százalékról 14,42 százalékra emelkedett 1953—1961-ig.

KÉSEI HÁZASSÁGKÖTÉSEK

Mivelhogy házastársi viszonyból származik a gyerekek 90 százaléka, ennek tanulmányozása mindenképpen nélkülözhetetlen. Az adatok azt mutatják, hogy 1953-ban a nőtlen vajdasági magyar férfiak száma, illetve számaránya 26,4 százalékról 24,4 százalékra csökkent, viszont a nős férfiak aránya 68,8 százalékról 70,5 százalékra növekedett. Megnövekedett az özvegyek és elváltak száma is. A vajdasági magyar hajadon nők százaléka is 17,9 százalékról 15,7 százalékra csökkent. Ellenben a férjes nők száma 62,6 százalékról 65,7 százalékra növekedett. Nagyon nagy az özvegyasszonyok száma: 17,2, illetve 15,6 százalék, s növekszik az elvált asszonyok száma is, 2,3 százalékról 2,8 százalékra. Az adatok hasonlóak Szerbiára, illetve Vajdaságra vonatkoztatva is.

Az a körülmény, hogy a nőtlenek és hajadonok százalékos részesedése csökkent, főként azzal magyarázható, hogy 1953—1961-ig csökkent a 15—19 éves korosztály száma.

Mindaz a következőkben ki fog hatni a magyar lakosság számának alakulására, különösen azért, mert a magyarok későbbben lépnek házasságra, ez pedig a lakosság számának a mérséklődése irányába hat. A későn házasodó nők a fertilis női korosztályok számára közvetlen veszteséget jelentenek.

Sajnos nem rendelkezem az 1961-es adatokkal, de már az 1953-as adatok is erről tanúskodnak: — Vajdaságban a 15—19 éves magyar nők 86,9 százaléka (szerbiai adat: 87,1 százalék); a 20—24 évesek 34,9 százaléka (Szerbiában is 34,9 százalék); a 25—29 éveseknek már 15,9 százaléka (Szerbiában 12,5 százalék); a 30—39 évesek 8,6 százaléka (Szerbiában 5,7 százalék); a 40—49 évesek 6,4 százaléka (Szerbiában 3,3 százalék); az 50—59 évesek 6,0 százaléka (Szerbiában 2,6 százalék); és a 60 évesek és ennél öregebbek 4,2 százaléka (Szerbiában 1,7 százalék) nem lépett házasságra.

Ez tapasztalható a férfiak esetében is. A vajdasági magyar férfiak 15—19 éves korosztályának 98,1 százaléka (Szerbiára vonatkozó adat: 93,4 százalék); a 20—24 évesek 72,3 százaléka (Szerbiában 57,9 százalék); a 25—29 évesek 23,2 százaléka (Szerbiában 19,1 százalék); a 30—39 évesek 9,14 százaléka (Szerbiában 7,1 százalék); a 40—49 évesek 6,9 százaléka (Szerbiában 3,9 százalék); az 50—59 évesek 4,3 százaléka (Szerbiában 2,8 százalék); a 60 évesek és idősebbek 2,6 százaléka (Szerbiában 2,0 százalék) — nem lépett házastársi viszonyba.

A kései házasságkötésekkel kapcsolatban a következő a helyzet (ugyancsak az 1953-as adatok alapján). Míg a magyar 18 éves férfiak 2,6 százaléka lép házasságba, Szerbiában ez az arány 13,3 százalék. A 19 évesek 4,9 százaléka (Szerbiában 10,5 százalék); a 20—24 évesek 48,4 százaléka Szerbiában 40,4 százalék); a 25—29 évesek 32,3 százaléka (Szerbiában 14,4 százalék); a 30—39 évesek 8,9 százaléka (Szerbiában 7,5 százalék); a 40 évesek és idősebbek 1,3 százaléka (Szerbiában 0,9 százalék) köt házasságot.

Ez vonatkozik a vajdasági magyar nőkre is. Ezek legjava a 20—29 éves korban köt házasságot, s kisebb, mint Szerbiában azoknak a száma, akik e korhatár előtt kötnek házasságot. Itt megjegyzem azt is, hogy a magyarok, bár későn lépnek házasságra, tartós házasságokat kötnek: az 1953-as adatok szerint a férfiak 88,1 százaléka (Szerbiában 85,4 százalék), a nők 89,5 százaléka (Szerbiában szintén 89,2 százalék) első házasságban élt.

A kései házasságkötésnek közvetlen következményei vannak. Míg a magyar nemzetiségű élve született gyermekek közül 1953-ban 39,3 volt egyke, 1961-ben már 51,8 százalék (Szerbiában 34,2, illetve 39,1 százalék); második gyermek 1953-ban 29,6 százalék, 1961-ben 30,5 százalék (Szerbiában 28,1, illetve 27,8 százalék); harmadik gyermek 1953-ban 14,7 százalék, 1961-ben 9,4 százalék (Szerbiában 16,3, illetve 11,7 százalék); negyedik gyermek 1953-ban 6,6 százalék, 1961-ben csupán 4,0 százalék (Szerbiában 8,4, illetve 6,7 százalék); ötödik gyermek 1953-ban 3,6 százalék, 1961-ben 1,6 százalék (Szerbiában még mindig 4,9, illetve 4,9 százalék); hatodik és a következő gyermekek 1953-ban 6,2 százalék és 1961-ben 2,7 százalék (Szerbiában 8,1, illetve 9,8 százalék).

ISKOLÁZTATÁS ÉS A MAGYAR NYELV ISMERETE

Ez alkalommal nincs szándékomban felölelni a jugoszláviai magyarok iskoláztatásának, közoktatásának és tanügyeinek valamennyi problémáját. Ezt majd egy más alkalommal teljes egészében igyekezem megvilágítani. Most csak azokon a kérdéseken időznék el, amelyek közvetlenül veszélyeztetik a magyar nyelv tökéletes elsajátítását és az anyanyelvi oktatást, s ezáltal a nemzeti jelleg és tudat elsatnyulásához vezethetnek.

Az 1963/64-es tanévben Vajdaságban az 54 795 magyar elemi iskolás tanuló közül (ami a magyar nemzetiség 12,4 százalékát tette ki) anyanyelvi oktatásban 44 070 tanuló részesült (a lakosság 10,0 százaléka), szerbhorvát tannyelvű oktatásban pedig 10 725 tanuló (a lakosság 2,4 százaléka). Itt nem beszélek a horvátországi és szlovéniai tanügyi helyzetéről, ami teljes egészében nem ismeretes előttem.

Az 1959/1960-as tanévben a magyar elemi iskolások közül 6899 (13,1 százalék), 1960/1961-ben 9279 (17,0 százalék), 1961/1962-ben 9878 (18,2 százalék), 1962/1963-ban 10 849 (19,4 százalék), 1963/1964-ben 10 725 (19,3 százalék) járt szerbhorvát tagozatra.

Az 1967/1968-as tanévben a 49 350 magyar elemi iskolás közül 39 109 járt magyar tagozatra, és 10 008 szerbhorvát tagozatra (azaz 23 százalék).

Meg kell mondani, hogy az 1961/1962-es tanévben (sajnos frissebb adatokkal nem rendelkezem) a 44 269 gyermek közül csupán 37 937 nyert nyolcosztályos anyanyelvi oktatást (85,8 százalék), 1786 (4 százalék) csupán 4 osztályos oktatásban részesült (azután szerbhorvát tagozaton folytatta tanulmányait), és végül 4546 (10,2 százalék) olyan helységekben járt iskolába, ahol nem volt teljes nyolcosztályos iskola, vagyis csupán négyosztályos elemi iskola volt. A 410 helységben, ahol magyar kisdíákok jártak iskolába, csupán 248-ban (60,5 százalék) volt teljes elemi iskola, 162 helységben (39,5 százalék) csupán négyosztályos elemi iskola volt. A 248 helység közül, ahol teljes nyolcosztályos általános iskola volt, csupán 67 volt magyar tannyelvű; ezekben a helységekben volt még 30 négyosztályos elemi iskola, azaz összesen 107 magyar tannyelvű elemi iskola. 151 helységben nem volt magyar tannyelvű elemi iskola; 113 helységben azért, mert nem volt elég magyar diák, 38 esetben pedig egyéb okokból.

A 162 helység közül, ahol csupán négyosztályos elemi iskola volt, 91-ben megszervezték a magyar anyanyelvi oktatást, 71 helységben pedig nem szervezték meg, vagy azért, mert a diákok száma a törvény által előírtnál kisebb volt (62 helységben), vagy egyéb (főleg anyagi) okokra hivatkozva (9 helységben).

Időközben csökkent a magyar elemi iskolák száma. Az 1960/61-es tanévben összesen 234 területi elemi iskolában volt magyar tagozat; 1965/66-ban 212-ben; az 1966/1967-es tanévben már csak 194-ben. Sok helyütt maguk a szülők követelték az anyanyelvi oktatás megszüntetését. Ilyen esetek különösen Szerémségben fordultak elő, de voltak más-hol is. A magyar tagozatok megszüntetésére hatással volt a magyar középiskolások alacsony száma is. Várható, hogy a középiskolák számának növekedésével fokozódik majd az anyanyelvi oktatás szükségének érzete az elemi iskolákban.

Természetesen, ez a lemorzsolódás nem mindenütt egyforma intenzitású. Az 1968/1969-es tanévben Bácskában a 35 577 elemi iskolás magyar gyermek közül 29 872 magyar tagozatra jár; Bánátban a 12 766-ból csak 9537; viszont Szerémségben az 1007 magyar iskolás gyermek közül csupán 48 részesül anyanyelvi oktatásban. Ha sorra vesszük a városokat és falvakat, akkor a helyzetkép még tarkább. Pancsova vezet: a 961 magyar gyermek közül csak 242 jár magyar tannyelvű iskolába. Újvidéken a szerbhorvát tagozatra járó magyar gyermekek hányada 50-re rúg. (A 2956 gyermek közül 1493 szerbhorvát tagozatra jár.) Zomborban a 2185 magyar elemi iskolás gyermekből 1436; Versecen a 632-ből 251; Szabadkán a 7891-ből 6478; Zrenjaninban a 2740-ből 2143; Zentán a 3273-ból 3204; Bácsotpolyán a 3619-ből 3512 diák jár magyar tagozatra, és így tovább. A magyar lakta helységeekben a magyar gyermekek főleg magyar tannyelvű iskolába járnak. Így van ez Csernyén, Kanizsán, Zsististén, Csókán, Becsén, Káshegyesen, Temerinben stb. Azonban, Szenttamáson is a 666 gyermek közül 630 magyar iskolába jár, bár itt a 2272 diákból 1592 délszláv nemzetiségű. Hasonló a helyzet Kikindán is, ahol az 1849 magyar gyermekből 1589 magyar iskolába jár, bár a 9553 tanuló közül 7572 délszláv nemzetiségű. Ebből is látható, hogy nem holmi törvénytörésről van szó. A vegyeslakta helységeken is lehetséges a magyar tannyelvű oktatás sikeres megszervezése és a magyar ajkú gyermekek magyar iskolákban történő oktatása, illetve megtartása.

A helyzet tehát rendezésre vár. Nemcsak elemi iskolai szinten. A középiskolai anyanyelvi oktatás rendezése nélkül ugyanis nem oldhatjuk meg az elemi iskoláztatás kérdéseit sem. Hisz az elemi iskoláztatás kulcskérdéseit a nemzetiségi középiskolák fejlesztésével és kialakításával lehet csupán rendezni. Márpedig attól messze vagyunk, hogy azt mondhasuk, hogy a nemzetiségi középiskoláztatást rendeztük.

Az 1961-es évben a magyar középiskolások (15 030) közül csupán 3996 járt magyar tannyelvű középiskolába. Az 1966-os évben már csak 10 353 középiskolás diák volt, vagyis 5000-rel (33 százalékkal) kevesebb. Igaz ugyan, hogy 3996 gyermek helyett 4859 járt magyar tagozatra, azonban a magyar középiskolások száma erősen csökkent. Igaz, hogy az 1961/62-es tanévben húsz, az 1965/66-os tanévben pedig 35 középiskolában volt magyar tagozat. Viszont az előadók száma 189-ről 163-ra csökkent. Az adatok sorolhatók tovább. Mindenképpen csak azt bizonyíthatják, hogy az egész iskolarendszert „anyanyelvesíteni” kell, és megfelelő számú és hozzáférhető bentlakásos kollégiummal és internátussal kell ellátni ahhoz, hogy a magyar anyanyelvi oktatás érdekeit is szolgálja.

PROGNÓZISOK A JÖVENDŐBELI DEMOGRÁFIAI HELYZETRŐL

Hivatalos adatok állapították meg, hogy a jugoszláviai magyarok demográfiai helyzete depopulációs irányzatokat mutat. Sajnos, ezeken az adatokon nemigen gondolkodtunk el. Ez ideig tartományunkban senki sem foglalkozik komolyan és tudományosan a nemzetiségek demográfiai helyzetével. Sőt, tartományunkban van ugyan statisztikai hivatal, de

egyetlen tudományos felkészültségű demográfust sem foglalkoztat. Természetes tenát, hogy senki sem tudja előre jelezni a vazolt jelenségek utemét és méreteit. Még kevésbé azt, hogy milyen társadalmi intézkedéseket kellene loganatosítani ezen a téren.

Mindezek megnehezíti a prognózist. Tiszta képet csakis az 1971-es népszámlálás adnat majd. Az azonban biztos, hogy törekedni kell az említett demográfiai jelenségek minel teljeseob megvilágítására.

A jugoszláviai magyarok száma 1953-tól 1961-ig egyáltalán nem növekedett, s 1948-hoz kepest is csupán 1,6%-os növekedest mutat. Ez is jórészt annak tudható be, hogy a lakosság átlagos életkora megnösszabodott (most 67 év, az országban a legnagyobb). Ugyanakkor a lakosság természetes szaporulata erősen csökkent: az 1948—1953-as időszakban 1641 főt tett ki, viszont 1953 és 1961 között már csupán 960 főt (azaz 2,2 ezreléket). Ez olyan kicsiny ezrelék, amellyel nem biztosítható a lakosság növekedése.

Ha ez így folytatódik, s ha feltételezzük, hogy a születési ezrelék megmarad ezen a szinten, a nemzedékcseré nem bonyolódhat le 67 év alatt (ami az átlagos élettartam), hanem 73—75 év alatt. De meg ez is csak a nemzedékcserét tenné lehetővé, és semmiképpen a népeseg növekedését. Ezen túl, egy ilyen alacsony ezrelek, mar az 1980-as évektől lassan, később pedig nagyobb mértékben a lakosság számának a csökkentését eredményezné. Ezáltal a lakosság száma 8—10 százalékkal csökkenne a következő három-négy évtizedben.

Feltételezve a natalitás és mortalitás stagnálását a következő időszakban, a vajdasági magyaroknak 1981-ben mar 15,4 százaléka (a felbecsült 475 000-ból 73 000) 65 éves, illetve ennél idősebb lesz, míg 1961-ben csupán 9,3 százalék (442 000-ből 41 000) volt e korhatárban. Ugyanakkor a 0—4 éves korosztály részvétele a lakosság számában 1981-ben 7,16 százalék lesz (475 000-ből 34 000) szemben az 1961-es népszámlálási adattal, amikor 9 százalékot tett ki (442 000-ből 41 000). Valószínű tenát, hogy ennek az arányában fog megnövekedni a halálozási ezrelék is. Ilyen helyzetben nélkülözhetetlen lenne, hogy a születési ezrelék legalább 15—16 ezrelék legyen. Ez biztosítaná a lakosság egyszerű reprodukcióját, a nemzedékcserét, s esetleg kismértékű lakosságnövekedés is jelentkezhetne.

Nincs komolyabb indikációnk arra, hogy a fertilitás gyorsabban növekedjék, illetve hogy ez a lakosság előregedésének az iramát lényegesen megváltoztassa. A jugoszláviai magyarok esetében a csecsemőelhalálozás további csökkenése már nem lehet jelentős, mert már eddig is az országban a legkisebb. Esetleg némi változás történhet az élettartam további növekedésében, bár az is országos viszonylatban a legmagasabbak közé tartozik.

Mindezeknél a feltevéseknél nem számoltunk több más tényezővel, amelyek a jugoszláviai magyarság jövendőbeli demográfiai helyzetének szintetizáló megvilágításához nélkülözhetetlenek. Ha ezeket a tényezőket is figyelembe vennénk, a helyzet sokban változna — jóllehet rosszabbodna.

Itt mindenekelőtt a migrációra gondolok. Nehéz megmondani, hogy

ez a jelenség hogyan mutatkozik majd meg a következő években, illetve évtizedekben.

Mindenesetre, már eddig is jelentős a magyarság egy részének leszakadása a jugoszláviai magyar etnikum testéről, azáltal, hogy a köztársaságoknak azokra a részeire költözik, amelyek tökéletes etnikai elszigeteltséghez, felszívódáshoz, beolvadáshoz vezetnek.

A magyar etnikai jelleg elvesztése, a nyelvhasználatról való lemondás izolált környezetben különösen előrehaladott folyamat Szlavóniában, Horvátországban, Szerémségben és Bánát egyes részein. Természetesen az etnikai jelleg elvesztése különösen érvényes a Szerbia szűkebb térségében élő magyar nemzetiségűekre is. Mindennek a következménye csak az elkövetkező évtizedekben mutatkozik meg.

Ismeretlen előttünk, hogy milyen méretű demográfiai eltolódást hoz majd magával a magyar anyanyelvű iskolák és nyelvtanítás hiánya, illetve fogyatékossága. Valószínű, hogy ez nem közvetlen asszimilációs tényező Vajdaságban (Bácskában és Bánátban), ahol az anyanyelv ápolásának más formái is léteznek. Más, etnikailag elszigetelt környezetben viszont ez a jelenség a többi együtttható következménye és kísérője.

Mindezek alapján állíthatjuk, hogy a depopulációs folyamatok a továbbiakban teljesen ismeretlen fordulatot kaphatnak, ha nem lesznek társadalmunk tudatos erőinek ellenőrzése alatt.

Egy világos: a depopulációs jelenségek nemkívánatosak, s az asszimilációs folyamatokat is hovatovább lassítani kell. A jövőben az asszimiláció méreteit kizárólag a vegyes házasságokra kellene korlátozni. Az asszimilációnak ez a formája a legtermészetesebb, minden politikai tényezőtől mentes. Viszont ha e keretek közé szorítjuk vissza e jelenséget, akkor ez lassú folyamat lesz — olyan hosszú, mint minden nép kölcsönös, egymás közötti asszimilációja. A jelenség így teljesen internacionalista alapot kap.

A demográfiai-politikai megoldások keresése tehát egyre nélkülözhetlenebb — különösen Vajdaságban. Mert mindazok a demográfiai jelenségek, amelyekről írtam, nem csupán a magyarok, hanem Vajdaság valamennyi nemzetiségének közös problémája.

BARANYI KÁROLY ÉLETMŰVE

ACS JÓZSEF

Az ötvenéves munkásságra visszatekintő művész tavaly októberben a párizsi X. Internacionális Szalonban állított ki, és bronzérmeket kapott. Ugyancsak tavaly megkapta Újvidék város Októberi Díját, most pedig feleségével, Baranyiné Markov Zlatával együtt budapesti kiállításra kapott meghívást. Ezt a kiállítást a nemzetközi kultúrkapcsolatok keretében szervezik meg.

Baranyi ötvenéves munkássága egybeesik a vajdasági művészet ötven évével. Pesten kezdte tanulmányait, először festő akart lenni, különösen, amikor a háború alatt Szüle Péterrel, Pechán Józseffel, a zsablyai születésű Kálmán Péterrel együtt katonáskodott. „Mindegyikük oktatót, mindegyikből ragadt rám valami, mégis szobrász lettem, Pankotai Farkas Béla műtermében dolgoztam rendszeresen” — mondja az idős művész.

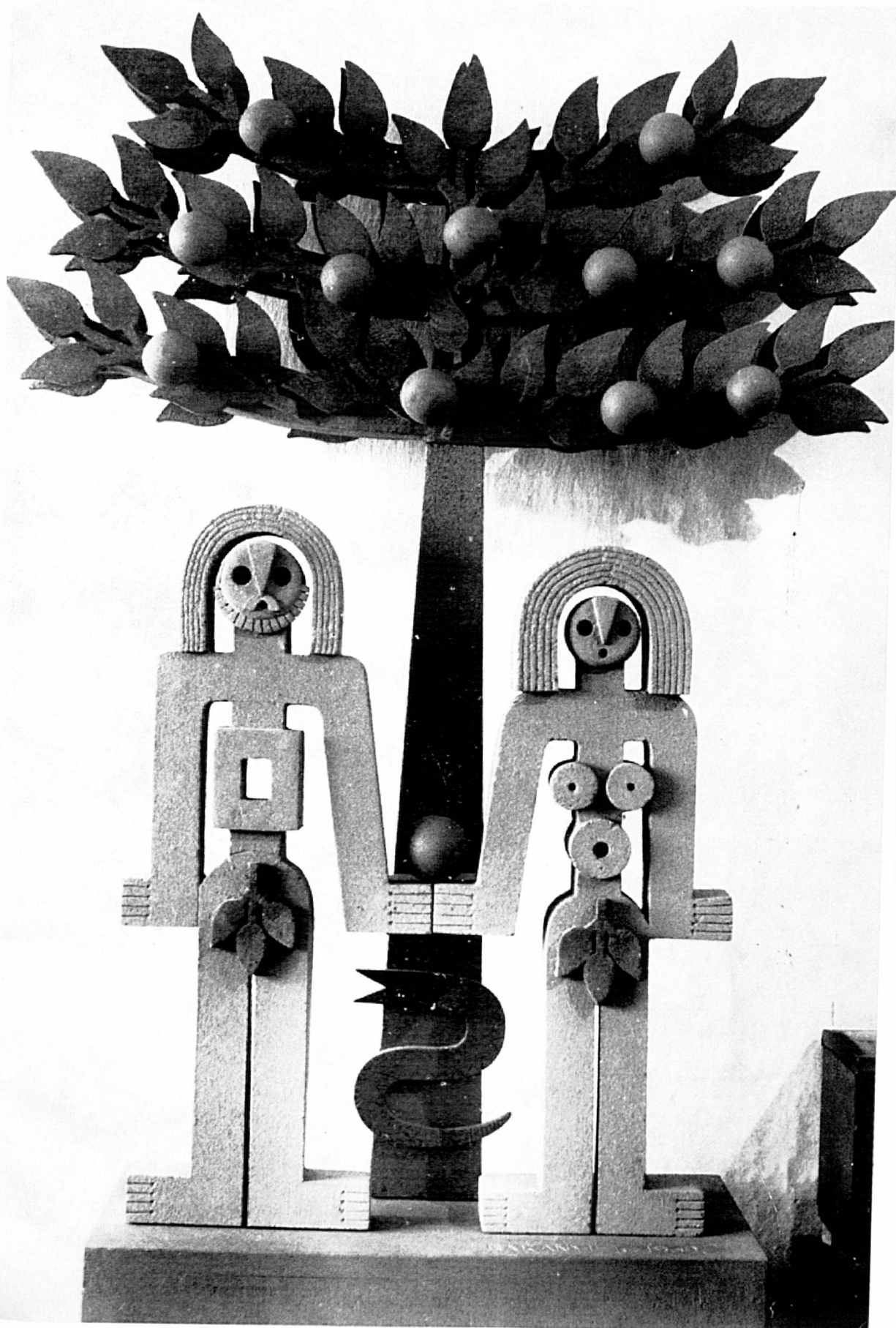
Első kiállítása 1919-ben volt Budapesten a Nemzeti Szalonban. Ugyanakkor felvették a Nemzeti Szalonba állandó tagnak, ami egyébként művészi státust jelentett. Pályafutására visszaemlékezve mesél Baranyi a sanyarú évekről, amelyek most már nagyon kedvesek számára.

— Akkor fiatalok voltunk, és számunkra nem volt lehetetlen. Pankotai Farkas Béla kiváló kivitelező szobrászművész volt, aki Stróbl Zsigmondnak s Alajosnak, Szentgyörgyi Istvánnak is dolgozott. Fél nap és egy éjjel megcsináltuk valamelyik hatalmas nagy szobrot, Szuhodovszki Mihály meg én. Másnap jöttek átvenni a szobrot, hideg tél, nagy műterem fogadta a zsűrit, forralt pálinkával és krampampulival vendégeltük őket. A zsűri jóváhagyta az akkori klasszicizmus és realizmus szellemében készült szobrot. Egyébként ez a stílus dominált.

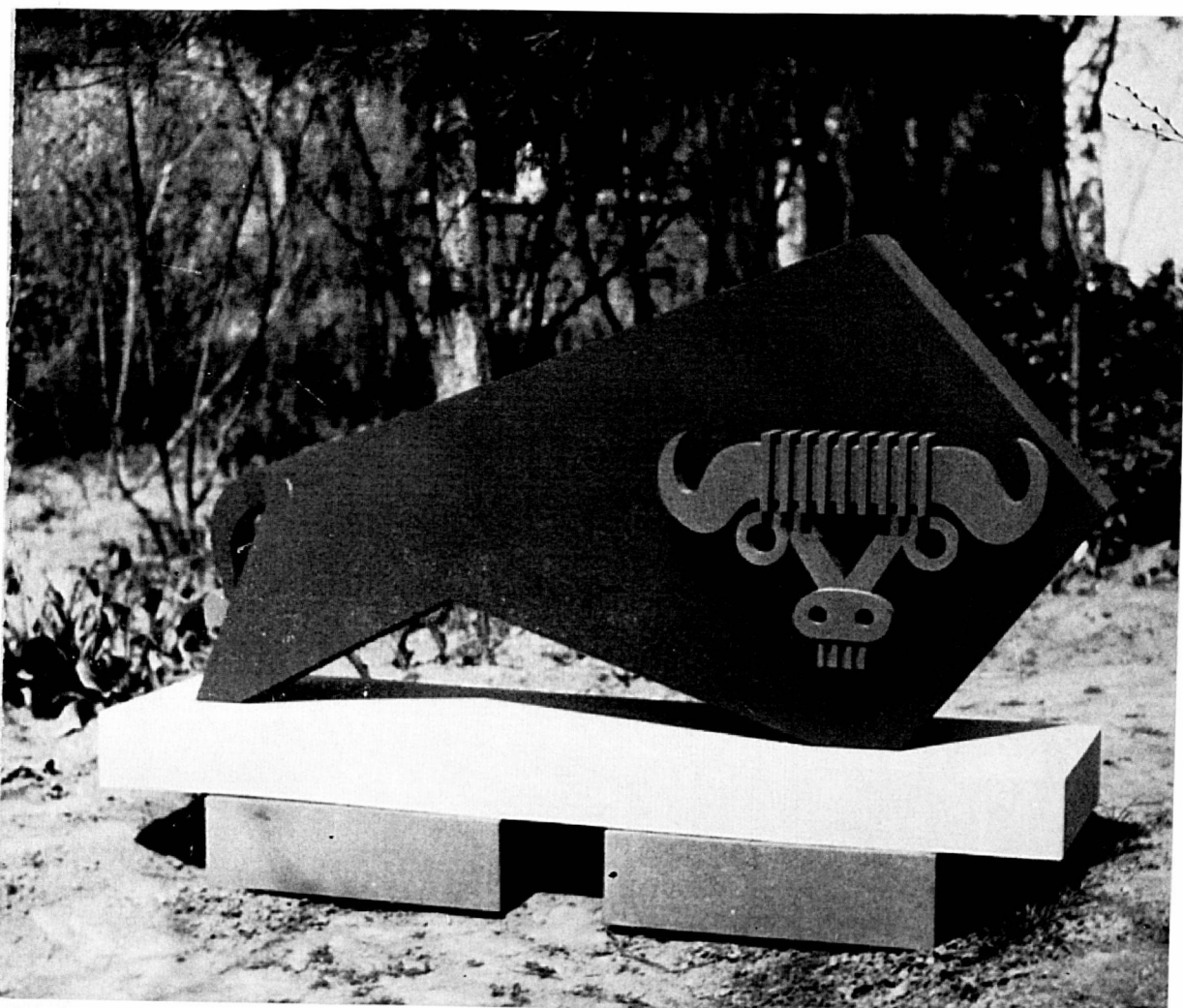
1920-ban hazaköltözött Verbászra. Ebből az időből való a *Vágtató lovas*, mely klasszikus barokkos stílusú, *Farkas Béla* szabadkai festő plakettje, a *Szüleim* stb. Schwarz, a verbászi cukorgyár igazgatója révén több munkához jutott, különösen Szabadkán, síremlékeket készített. De azért felváltva Verbászon és Pesten is élt.

*

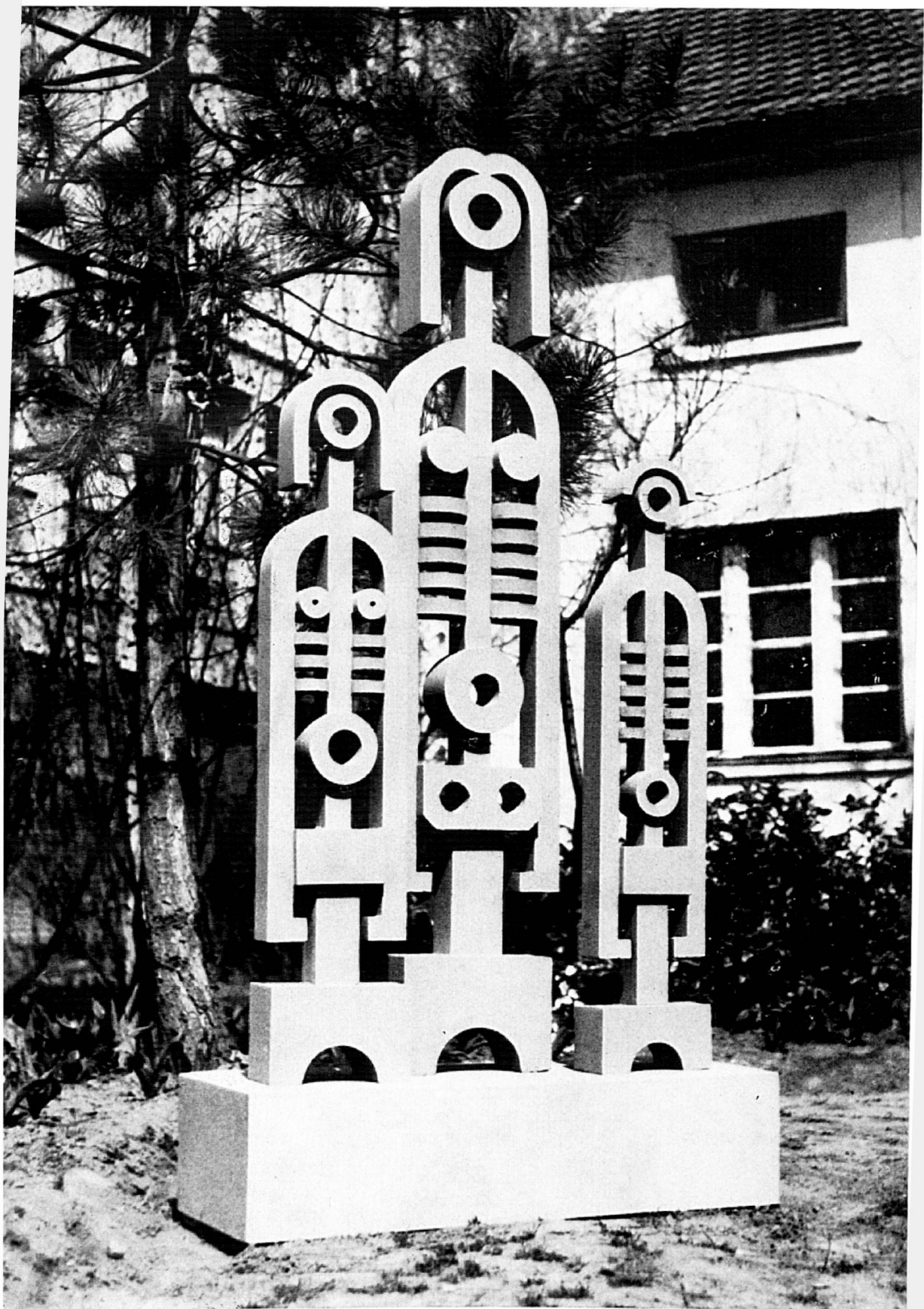
1923-ban Szabadkán, a Bárány nagytermében nagy kiállítás volt, amelyen részt vettek Baranyi, Balázs, Farkas Béla, Fischer Marcell, Hódi Géza, Lenkei Jenő és Kopilović Stevan szabadkai bunyevác festő, akinek a bácskai zsupántól és a katolikus püspökségtől volt ösztöndíja (áll a katalógusban). A kiállítást a polgármester is megtekintette, emlékezik

baranyi károly ADAM—ÉVA

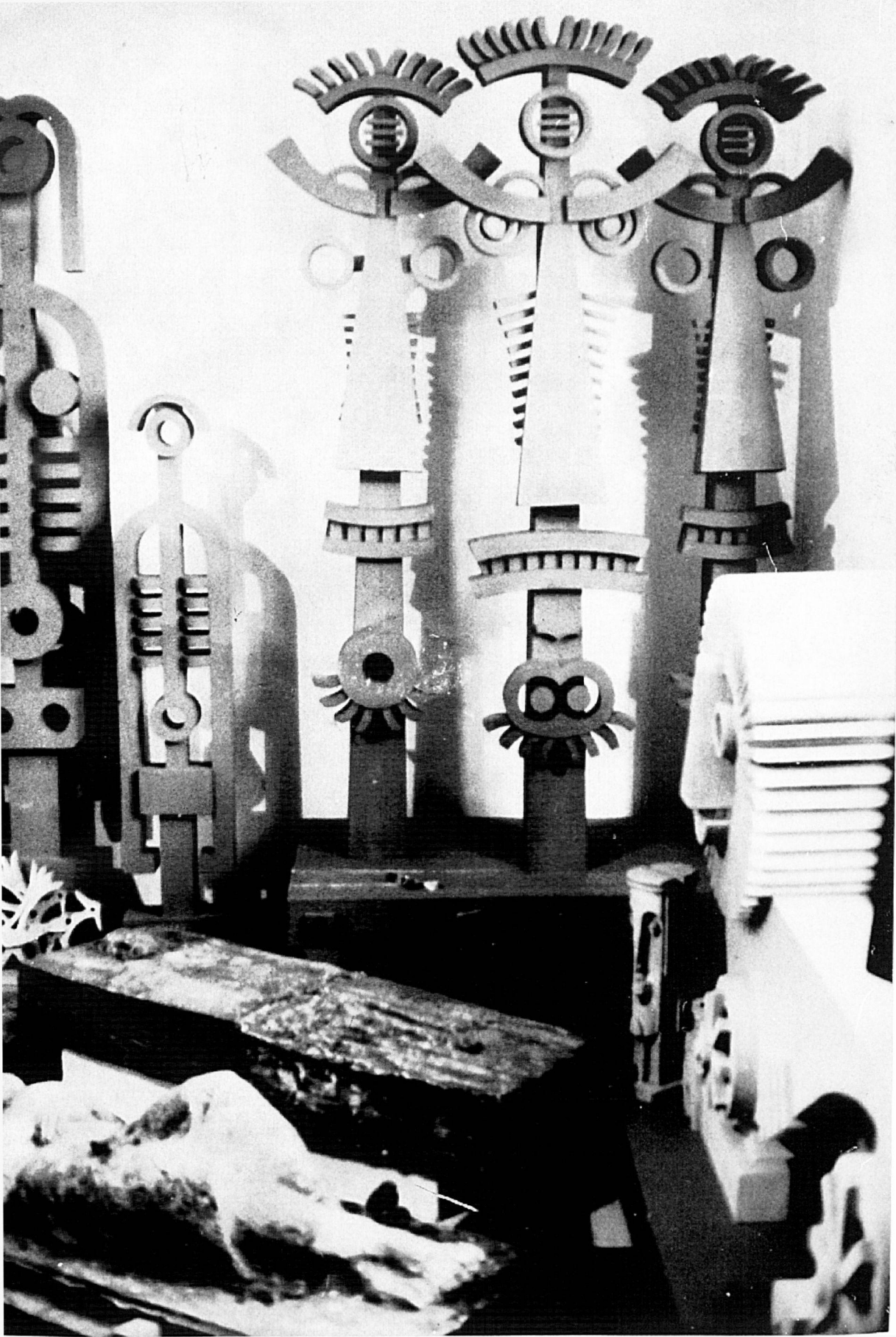

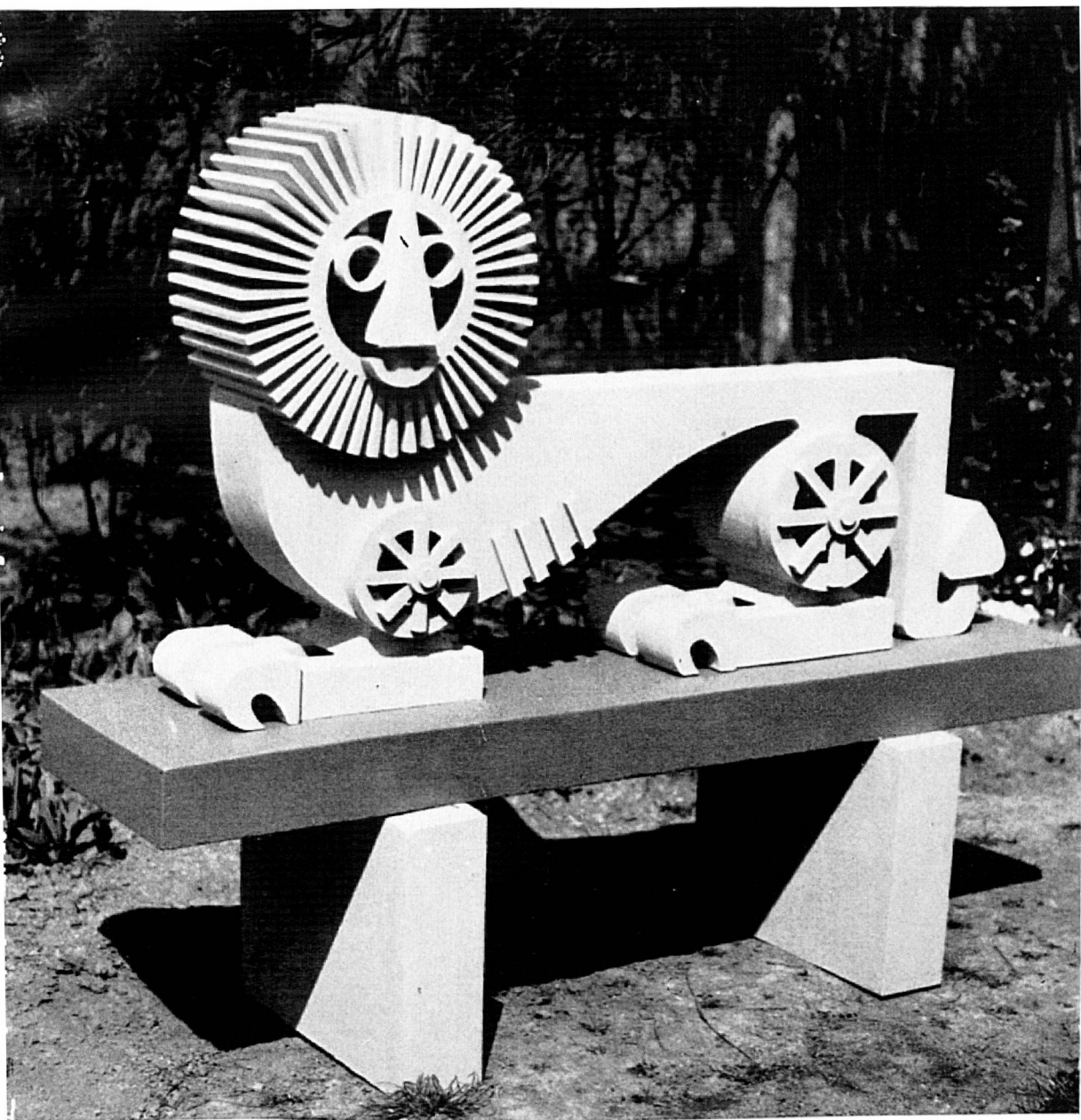

baranyi károly FEJEK, HÁRMAS KOMPOZÍCIO

vissza Baranyi Károly, és odadobott száz dinárt az öt dináros katalógusért. Vásárlás nem volt. A művészek saját költségükön szervezték a kiállítást, nyomták a katalógust, és reménykedtek csak a sikerben.

*

Baranyi ezekben az években élénk tevékenységet fejt ki, úgyszólván minden kiállítást megragad, hogy bemutassa újabb alkotásait. Rendszeres dokumentációja érdekes képet ad a vajdasági művészeti élet fejlődéséről. Több szereplését és kiállítását átugorva sorrendben kiragadunk pár mozzanatot, amelyek jellemzőek nemcsak Baranyira, hanem a vajdasági művészet történetére is.

— 1924-ben Verbászon a vajdasági képzőművészek egyesületének a kiállítását rendeztük meg. Dr. Berić ügyvéd volt az egyesületünk elnöke, akinek nem annyira a jogászai, mint inkább társadalmi átütőerejére és befolyására volt szükségünk. Nehéz megállapítani ma, hogy a hozzá fűzött reményeink teljesültek-e.

— Érdekes megjegyezni, hogy a szellemi integráció ilyen gondolata nagyon aktuális ma, és úgy tűnik, hogy jó mecénásokat és nagy befolyású közéleti embereket ma is okosabb lenne keresni, mint az egyesületben alakítani ki a vezetőséget. Talán ezzel a módszerrel a paletta magasabbra emelkedne, mint ahol ma van.

— A verbászi kiállítást bemutatták még Topolyán, Kulán és Palánkán. Ugyanazok szerepeltek, mint a szabadkai kaszinóban rendezett kiállításon, de a katalógus még Bicskei Istvánt is említi. Most már nem állapítható meg a katalógusból, hogy nem sajtóhiba-e ez és talán Bicskei Péterről van szó.

Baranyi Károly ekkor már Párizsba ment, a társaság széteszlott, Hódi Géza, Lenkei Jenő visszatért Szegedre. Nagy visszaesést jelentett ez a vajdasági művészet életében és fejlődésében. A lendületes képzőművészeti élet mintha első nagy krízisét élné meg. Művelődésünk és művészetünk történetében az első visszaesés volt ez. A jól induló képzőművészeti élet Vajdaságban rövidesen mostoha légkörre talált, és az utánuk következő korosztályok már csak arról tudnak, hogy Vajdaságban „nincs a kultúrának lehetősége”.

*

1924-ben Baranyi Károly Párizsba ment. Csáky Józseffel, Szolcsányi Dezsővel (jelenleg Szegeden van), Kovács Zoltánnal együtt voltak.

— Párizsban a 25. világkiállítás sokféle hatást gyakorolt rám. A lengyelek és osztrákok tették a legnagyobb benyomást, a nemzeti stílus keresésének volt ez az ideje. Én Bourdelle-t szerettem, és azt mondják, hogy Rodin hatott rám. Ez nem így volt. Engem inkább a konstruktív szobrászat, Archipenko érdekelt, mint az impresszionista Rodin. Szerettem volna az anatómiai igazság alapján valami utat követni, hogy folytonossága legyen a régi törekvéseknek. Akkor azt vallottam, hogy aki írni akar, annak ismernie kell a betűket, a nyelvtant, a nyelvet, és az-

után lehet alkotni. Nem dobhatom el azt, amit a századok létrehoztak. Mindennek meg kell érní, hogy lehessen valami; én a konstrukciót nem hagyom el soha.

*

1925-ben a Tuillériákban, a vilákiállításán, részt vett Baranyi Károly is. A *Csókolózó faunt* állította ki, s 600 frankért egy amerikai gyáros megvette. Újklasszikus stílusban dolgozott, mely az avantgarde törekvések első nagy hullámára visszahatásként jelentkezett. Ekkor mintázta meg *Pirandello* domborművét. Az *Újság* című pesti lapban Fried Teréz írta:

— Meraviglioso, caratteristico!, mondja halkán Pirandello, mintha nem akarná hangos kritikával sérteni a művészt.

— Tudnak a magyarok még Párizsban is — mondom büszkén.

— Tudom — feleli —, sok tehetséges magyart ismerek.

S ő, akinek az ideje kimért, oly kedves és figyelmes, hogy kikísér minket, miközben búcsúzunk.

— Mindig megtalálhatnak a színházban, Rómában vagy máshol, el ne mulasszák, keressenek fel engem, hiszen utaznak, és én is utazom Párizs, Budapest vagy Róma között — fejezte be az utolsó beszélgetést.

*

A párizsi magyar akadémia könyvtára sorozatában megjelent tanulmánykötet 1927-ben ismertette az új magyar művészgeneráció legjavát. Baranyi Károlyról a következőket írja: Baranyi Károly márványért küzdő élete közvetlen szimpátiát kölcsönöz munkáinak, és szoborcsoportjaiban, valamint plakettjein ott találjuk a művész aggódó ragaszkodását, s ez őt egyénisége révén, a fiatalok elsői közé emeli. (Tanult, kiállított Német-, Francia-, Szerb- és Olaszországban.)

Varga Zsiga, a Tűzijáték versek szerzője írta ezeket a sorokat művészünkről. Kétségtelen, Baranyi nagy feltűnést keltett szobraival, melyekben a megfigyelés hitelessége, erő, közvetlenség, klasszikus eszmékkal társult. Sokat jelentettek a korrekt mesterséggel készült középszerű alkotások között ennek az élettől duzzadó tehetségnek az alkotásai.

*

1927-ben a Független Művészek Kiállításán Pesten, a Nemzeti Szalonban szerepelt. „Az ideai művészeti szezont egy érdekes kiállítás nyitja meg, melyet részben azok a művészek rendeztek, akik a Független Művészek Társaságának tagjai. A Független Művészek gondolata valószínűleg Franciaországból ered... és Baranyi Károly pompás keramikai munkái és szobrai tűnnek még fel a kiállításán” — jegyezte fel a sajtó.

1932-ben a Vajdasági Művészek Kiállításán Szabadkán szerepel. Ez a kiállítás nagy jelentőségű a vajdasági művészettörténet szempontjából, mert talán a második csoportosulás kezdetét jelezte.

„Baranyi Károly és Baranyiné Markov Zlata jeles szobrászok. Baranyi stilizált Krisztusa komoly elmélyedés, kár, hogy nem láthatunk tőle több dolgot” — írták a lapok. Egyébként nagyon termékeny volt a művész, s az érmeektől a köztéri monumentális szobrokig terjedt műfaji érdeklődése. Egy újsághír 1933. október 31-én közli: Dr. Várady Imre, a Magyar Közművelődési Egyesület elnöke kapta az idén az Ezüst tulipánt. A Közművelődési Egyesület emlékplakettel tüntetett ki három érdemes gazdaköri vezetőt. Az emlékérmét Baranyi Károly szobrászművész készítette.

A Reggeli Újságban 1935. január 5-én Farkas Béla festő ezt írta: „Most, hogy a Jevrejska utca 4 szám alatt újra megnyílt Baranyiék kerámiai kiállítása, nem mehetünk el szó nélkül e mellett az esemény mellett. Baranyi Károly nagy koncepciójú és egészen új utakon haladó köztéri szobrász, a legjobbak között foglal méltó helyet.”

*

1936-ban a belgrádi szkupstina pályázatán Lojze Dolinarral egyenlő értékűen a második díjat kapta, *Tomislav és Car Dušan* szobraiért, de kivitelezésre nem került.

— A szkupstinai díj után hozták a hírt, hogy fogadásra menjünk. Kivasalva mentünk Beogradba. A szkupstina régi épületében 360 mű volt kiállítva. Sreten Stojanović, Petrov, Milunović, Palavicini, Augustinčić jöttek — bennünket nem ismertek. „Mora da su katolici iz preka”, találgatták. Cirić, a szkupstina elnöke mondta, hogy a Baranyiékat nem ismerték.

A köztéri szobrászatban az épület stílusához és követelményeihez alkalmazta egyszerű, monumentális kifejezési módját, melyben a funkcionalitás és a műszaki elvek domináltak. Ezek közé tartozik az újvidéki kereskedő ifjak kamaráján 1937-ben felállított *Merkur* szobra (ma az újvidéki Rádió épülete). A szobrot statikai okokból tizenkét év után le kellett venni, de megvan. *Đorđe Natošević* szobra ma is a tanítók otthona bejáratánál van, továbbá az *Ikarusz* Zemunban, a repülőparancsnokság épületét díszíti; Markov Zlata neve van aláírva, ugyanis ez a feltételek közé tartozott. A báni palotán két királyfej, vojvoda Mišić mellszobra, s a címer volt Baranyié, az oroszlánfejek és a vízköpők ma is ott vannak.

*

A háború megszakította pályafutását, tizenkét évig nem volt itthon, Pesten, Hódmezővásárhelyen és Szegeden élt.

— Művészileg ez tizenkét év veszteséget jelentett részemre. Habár állandóan dolgoztam, először a hódmezővásárhelyi agyagipari szövetkezet műszaki vezetője voltam, Szegeden a vegyipari iskolában mint keramikus működtem, utána a csongrád megyei dekorációs vállalat szobrászművésze voltam öt évig. Hódmezővásárhelyen, Szegeden minden kiállításon részt

vettem. Műveimből mindössze negyven szobromat hoztam haza, legalább százat ott hagytam. A növény- és madárvilágból vettem a témát, stilizált és perforált szobrokat készítettem.

— A perforálás, a síkok átütése a plasztikának a fokozása — mondja Baranyi —, ami nincsen mértanilag definiálva, de ténylegesen egy újabb dimenzió. Az építészetben a konstrukciót felhasználják mint díszítőelemet. A szerkesztési elv vagy fogalmi alkat a tárgy alapelve. A statikai szerkezetet perforálással összekötni széles kiutat jelent a részemre a sejtelem, a jövő műszaki élete felé.

Ezek az elvek fokozatosan érlelődtek Baranyi művészi gyakorlatában, s egyfajta naivság, hit a műszaki fejlődésben jellemzi művészi magatartását, mely Baranyinál mindig antropomorf marad. Mai szobraiban a műszaki élet crószaka érezhető, poézis és műszaki brutalitás, mondanánk Baranyinak az alakjaira, melyeknek a karjai traverzekben végződnek, de virágot is tartanak a kezükben.

Első ilyen élménye a gyerekkorból ered, még a század elejéről.

— Porig le voltam sújtva, édesapám ellenőrizte a čortanovci alagút építését, jött a vonat, s ötven fehér liba a töltésen ment át, a vonat mind elvágta, rémes lárma, s röpült a toll a fekete mozdony körül... A mai élet mozgatóereje a kerék. Műszaki és anatómiai dilemmámban mindinkább elhagytam az izmokat, és behelyettesítettem építészeti és technikai elemekkel. A traverz a kéz, illetve a kar meghosszabbítása. A fejre haj helyett egy vastraverz borul, a fej kibírja azt a szörnyű súlyt, mert az élet erősebb mindennél. Vagy egy franciakulcsba fej van befogva, melyet nem tud összeroppantani.

Baranyi Károly tehát konstruktivista; még az első generációjából való ennek a most megújuló mozgalomnak. Konstruktivizmusa sajátos: nagy nyomások alatt kell az életet élni. A műszaki rend követelményei nagy átalakulást kívánnak meg az embertől. Baranyi ennek az ember—gép evolúciós elvnek a művésze, de azt vallja, hogy nem akar elszakadni az élettől, mely nála az emberi arányokat és a természetben felismerhető formákat jelenti.

SZEMLE

A REGÉNY LÁTSZATÁT KELTŐ SZÖVEG

DOMONKOS István: *A kitömött madár*. Forum, Újvidék, 1969.

Domonkos István regénye nem a hagyományos regény tapasztalatait követve épült fel, és nem is lehet úgy olvasni, mint a „nagy” klasszikus regényeket: nem lehet egyszerűen ráállni arra a nyomtávra, amit a történet kijelöl és befutni azt a pályát, amit a regényíró jó előre megsabott, mert *A kitömött madár*nak nincs hagyományos értelemben vett története, a hőssel vagy a hősekkel sem lehet azonosodni, mint a régi regényhősökkel, magunkévá téve szenvedélyeiket, fájdalmaikat, lelki életük gazdagságát vagy silányságát, mert ennek a regénynek nincs hőse a megszokott „regényhős” értelmében, de időben és térben sem lehet pontosan lokalizálni a regényt, mert ezt a lokalizációt a szerző sem végzi el megnyugtatóan, így a hősök tájékozatlanok, ahogy az olvasó is tájékozatlan — a történet és a hős elvesztése mellett elvesztettük tehát azt a megnyugtató lokalizálást is, ami veszteségeinket pótolhatná.

Mi az, ami nekünk, olvasónak és kritikusként megmaradt a regényből? Úgy látszik, csak a szöveg, a regény szövege, a szöveggyűjtes.

Michel Butor mondja *A regény mint kutatás* című tanulmányában, hogy „amit a regényíró elbeszél, igazolhatatlan; tehát, annak, amit a dolgokról mond, elégnek kell lennie, hogy megadja neki a valóság látszatát”. És ezt azzal bizonyítja, hogy „Goriot apó az, amit Balzac mond nekünk róla”, s nem az a „tizenkilencedik századi levélíró”, aki jól ismerte Goriot apót és szerinte „az öreg egyáltalán nem olyan volt, amilyennek Balzac ábrázolja”. Butor állítása szerint a regény hitelességét csakis a regényen belül mérhetjük le, a regény valóságképe másnak nem is felelhet meg, mint annak a látszat-valóságnak vagy fikciónak, amit autentikus, önálló világgént a regény épít ki. Tehát *a regénynek a szövegen kívül nincs is egyéb kritériuma*.

Domonkos István a szöveg megalkotásával törődött elsősorban, és a regény minden más tényezőjét ennek vetette alá. A szöveg azonban sokkal megfoghatatlanabb, sokkal bizonytalanabb, mint a történet vagy a hős — úgy csúszhat ki a szerző és az olvasó kezéből, „mint a nedves szappan vagy egy gondosan megtisztított hal”. A történet, amennyiben elsődleges, egy meghatározott dráma és egy meghatározott cél felé tereli a regény szövegét, éppígy a hős magatartása és állásfoglalása, szellemi és erkölcsi nézete meghatározza a regény gondolati és társadalmi perspektíváit, viszont ha a szöveg az elsődleges, mint *A kitömött madár*ban, az az elsődleges tehát, ami a hagyományos regényben mindig

függőségi viszonyban volt (a történettől és a hős megrajzolásától függően), akkor nemcsak a regénynek visszájára fordított képét kapjuk, amelyben már nem ezek a viszonyok állnak fenn:

történet → szöveg, vagy hős → szöveg,

hanem fordítva:

szöveg → történet, és szöveg → hős,

szóval egy jóval bonyolultabb képet, egy új függőségi viszonyt, amelyben az elbeszélő és az olvasó helye is megváltozik. Az elbeszélő a hagyományos regényben mindig mint „fiktív lény” volt jelen, meglapult a történet minden alakulása, minden vonatkozása mögött, ő irányította a hőst is, ő szabta meg a hős sorsát — Domonkos regényének az elbeszélő már nem fiktív hőse, afféle „mindentudója”, magasságos irányítója, aki a történet és a hős mögött bölcsen mosolyogva meglapul, hanem közvetlen részvevője, akinek a szerepe nem az, hogy irányítson, meghatározzon, megszabjon, hanem ő maga is éppen annyira a szöveg függvénye, mint amennyire az a történet és a hős is. Világosan példázza ezt Domonkos regényének ötödik fejezete, amelyben a szóval, a szöveggel való küszködést, ennek a küzdelemnek a kilátástalanságát fogalmazza meg. Tehát a szöveggel együtt nemcsak a történet és a hős alakul ki, hanem a szöveg kialakítja az elbeszélőt is. A szöveg alakító hatásától az olvasó sem menekülhet meg, őt is idomítja a szöveg, mert nem maradhat meg külső szemlélőnek, nézőnek, aki szobapapucsában és hálósipkájában, kényelmes karosszékbe merülve követi a történetet vagy a hős sorsát, az olvasó is részesévé válik a szövegnek, bevonul abba a folyamatba, amelynek során a szöveg életre kel.

Ezekben az újszerű függőségi viszonyokban: a regény minden tényezőjének aktivizálásában és a regény minden elemének a szövegtől való függőségében kell keresnünk *A kitömött madár* alapvető jelentőségét és esztétikai értékeit, Roland Barthes szavával élve, „problematikus crényét”.

Figyeljük meg, hogyan robbantja fel és ezzel egyidőben, hogyan építi ki a szöveg a regény történetét; hogyan válik egy regény-történet, *A kitömött madár* esetében egy bűnügyi történet, *pszeudo-történetté*.

Az, ami a szöveg alapján mint hagyományos történet rekonstruálható, csak ennyi: egy tengerparti városban egy vonzó és különös lány, Lujza révén Skatulja Mihály, a zenész-cigány korábban és Szergyó, a húszéves fiú később egy csempészbanda tagja lesz — az előbbi egy rendőrfőnök lelövi, Lujza börtönbe kerül, az utóbbi nemigen tudja feltalálni magát új szerepkörében, a banda irányításában. Ez a rekonstrukció alig mond valamit. Hiszen a történet hagyományos értelemben vett lényegéről, vagy középpontjáról, a csempészséről, nagyon keveset tudunk meg; — különös paradoxon (a történet robbantásának első ténye): a bűnügyi történetből hiányzik a bűntett alapos leírása, csak a bűn marad meg, a konkrétumokhoz egészen lazán kötődő, de az emberi érzékenységben annál inkább jelenlevő büntudat. Ennek az általános bűnnek, a bűnöség érzésének azonban nem a történet, hanem a szöveg a megvalósítója, nem a történetből, hanem a szövegből tetszik ki. A szavak, a képek, a leírások konokan követik egymást, halmozódnak, néha egész láncola-

tot alkotnak, azután felbomlanak, összetevőikre esnek szét, széles szakadékokat hagynak áthidalatlanul, a szöveg néha zsugorodik, néha elburjánzik, néha egészen fölőlegessé válik, néha visszatér egy-egy korábbi tényhez, forradások és repedések tarkítják — mindez voltaképpen a történet széthullásának, darabokra törésének a következménye. Így válik a szöveg szabad mozgásának hatására a történet látszat-történetté, a bűnügyi történet minden hagyományos történet kifícamodott képévé, csúfképévé. *A kitömött madár* radikálisan robbantotta fel a történetet.

Mi az, ami az önmaga fura képévé vált, darabjaira hullt történetet helyettesíti a regényben?

A válaszadás kísérlete előtt figyelmeztetni kell arra, hogy a mai prózában minden történet gyanússá vált, minden olyan történet, amelynek kezdete, közepe és vége van, amelyet térben és időben a szerző pontosan lokalizált, elvesztette hitelét; az olvasó is bizalmatlanná vált a kitervelt és pontosan végigmondott történet iránt. A regény már aligha foglalkozhat a történet elmondásával — közönséges anekdotává válna. A regény már nem a történetnek, hanem önmagának a problémája, vagyis Sartre gondolatával élve, az író „a regényt regényvolta által tagadja, rombolja le szemünk láttára”.

A kitömött madár is a modern regénynek ezt a felismerését követi. A deformált történet helyett a szöveget építi ki, azt a szóegyüttest, ami minden látszólagos ellentmondásossága, a szabatsósággal szembeni vétkei ellenére is megőrizheti még a hitelességet, mert aligha lehetne hitele a csempész-történetnek, de annál több hitele van a „szimbolikus” csempész-történetnek, a bűnnek, a bűntudatnak, a bűn szubjektív elemeinek, a lelki élet részecskéinek, a szavakba fogott idegmozdulatoknak, amelyekből *A kitömött madár* épül ki. Domonkos István a regény szövegét megfeszítette a történet hordalékaitól — mindattól, ami hitelességét megkérdőjelezheti —, és felfedezte a beszédnek úszapmentes medrét, azt a vidéket, ahol a szó már szabadon mozoghat, szabadon építhet ki egy élő testet, a szóegyüttest. Ezért a szándéka sem az, hogy történetet mondjon el, hanem hogy egyszerűen létrehozzon egy szöveget, egy regénytestet, amelynek színpadán életek játszódnak le.

A történet mégis rekonstruálható, tehát a regénynek van valamiféle története. Ugyanis a szövegletben, a szóegyüttesben rések vannak, az egyes szövegfelületek nem épülnek szigorúan egymásba és egymásra. És ezeken a réseken, ezeken a be nem töltött, parlagon hagyott területeken alakul ki, mintegy másodtermékként, a rekonstruálható történet. De ez már nem igazi történet, mert a szöveg valóságos kialakulásában nincs szerepe. *A kitömött madár* története pseudo-történet. Éppúgy, ahogy Claude Mauriac *Felejtésében* a kézirat-rablás vagy Alain Robbe-Grillet *Kéjlesőjében* a gyilkosság bizonytalansága (sohasem tudjuk meg és talán nincs is rá szükség, hogy megtudjuk, hogy valóban megtörtént-e a rablás, vagy a gyilkosság) teszi a regények történetét látszat-történetté, vagyis egyik regényben sem a történet, az eset a fontos, hanem az, amit a regény mond, Mauriacnál a felejtés mechanizmusának „objektív” leírása, Robbe-Grillet-nél a dolgok „objektív” világának a közlése.

A kitömött madárban a történet látszattá szűkülése valójában a hagyományos regény megkérdőjelezése. Mert az a regény, amely a történetnek csak a látszatát tudja felmutatni, valójában már nem is regény a szó legszorosabb értelmében, hanem regény-látszat. Domonkos ezt tárgyyszerűen is bizonyítja: a fejezetek sorrendje nem időbeli sorrend, hanem a „múlt időzítése”, a szöveget strukturáló részeket nem a logikus gondolkodás építi ki, hanem az emlékezés szabad mechanizmusa. De

ugyanazt bizonyítja a nagy kezdőbetűk elhagyása is. Nem pusztán játékoság ez, hanem annak a törekvésnek a jele, hogy a hagyományos regény legszigorúbb szabálya, a csiszolt és a megtévesztésig pontos mondat se emlékeztessen a megszokott regényformára, hogy csak a szavak szabad mozgása, megszakítás nélküli láncolata maradjon meg: a szöveg.

Ki lehet és milyen lehet egy ilyen látszat-történetnek, vagy még radikálisabban fogalmazva: *látszat-regénynek* a hőse?

„Az író akkor jár el a legtisztességesebben, ha önmagáról beszél”, mondja Nathalie Sarraute A gyanakvós korszaka című tanulmányában, mert így, szerinte, „legalább látszatát adja az átélte tapasztalatoknak, az autentikus jellegnek, s ezáltal mintegy megnyugtatja az olvasót, és csökkenti türelmetlenségét”. A regényíró, hogy lemondott a mindentudó szerepéről, *másokról* (a regény hőseiről) csak annyit tudhat, amennyit magáról tud, tehát másról nem is beszélhet, mint önmagáról. Persze, nem mindennapi önmagáról, hanem arról a rejtett és titkolt egyéniségről, amivé a regény megalkotása közben vált.

Domonkos regényét két hős mondja el: Skatulja Mihály és Szergyó. Köztük rendkívüli hasonlatosságok vannak — a legszembeütőbb, hogy teljesen egyformán, egyes szám második személyben, beszélnek. Zavart kelthet ez az elbeszélői módszer: sokszor alig lehet megkülönböztetni, hogy voltaképpen ki beszél. Domonkosnak nemcsak célja, bár az is, ez a megtévesztés, hanem a megalkotott regényforma szigorú és radikális végiggondolásának az eredménye. Mert, ha a regényíró valóban akkor jár el a legtisztességesebben, ha önmagáról beszél — semmi okunk nincs rá, hogy ne higgyünk Nathalie Sarraute-nak —, akkor mindkét hősen az elbeszélő önmagát mondja el, mintha csak valamiféle tudathasadás primitív formájával állnánk szemben.

Sem Skatulja Mihály, sem a Szergyónak nevezett húszéves fiú nem önálló hőse a regénynek, hanem elsősorban egymás függvényei — erre Lujza figyelmeztet, aki mindkettőjük életében fontos szerepet tölt be, mintegy összefonja életük különböző szálait, hiszen Szergyóban felismeri Skatulja Mihály vonásait —, másodsorban pedig mindketten a szerző, a jelenlevő elbeszélő függvényei, olyannyira, hogy a regény öltök fejezetében maga Szergyó adja elő a szerző dilemmáit, a szerző viszonyát a szavakhoz, a szavak realitásához, pontosabban ő építi ki azt a *látszat-rendszert*, amire Domonkos egész regénye épül. Kettőjük között időbeli eltolódás van: nem éltek egyidőben, ezért nem válhattak eggyé. Ez az eltolódás, ez az időbeli törés — amit, anélkül, hogy közel hajoltak volna a problémához, kritikusai szemére vetettek Domonkosnak — adja meg a regény belső hajlóerejét, hiszen aközött, ami a regényben „történik”: Skatulja Mihály élete és Szergyó élete között, Lujzához való viszonyuk visszfényében, azonosulásra sohasem kerülhet sor, bármennyire is hasonlítanak egymásra, köztük ott tátong az egy év rése, távolsága, melyet a zenész-cigány halála és a „múlt időzítése” tesz reálisá.

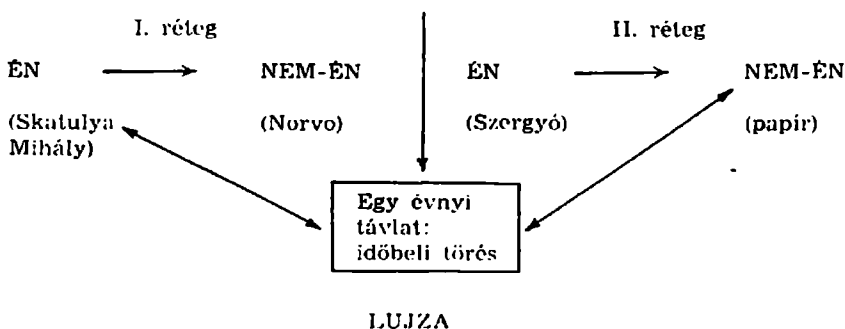
Említettük már: egyformán beszélnek. A regény strukturálásában ennek nagyon fontos szerepe van. Ugyanis, mindketten egy fiktív lényhez szólnak: Skatulja Mihály Norvóhoz, akiről Szergyó mondja: „Norvo, de hiszen ez úgy hangzik, mintha álnév lenne”, Szergyó egy még elvontabbhoz, talán a papírhoz, amellyel küszködik, és amellyel hotelszobája tele van. Ez azt jelenti, hogy kettőjük beszéde párbeszéd, mégpedig az emberben egyszerre létező Én és Nem-én közötti párbeszéd: úgy beszél hozzád önmagáról, mintha te tetted volna azt, amit ő tett meg.

mintha veled történt volna, ami veled történt meg. És a Te, láttuk, fiktív: egy álnév: Norvo, és talán a papír.

Az a kettős rendszer, ami így kialakul, a regény általános modelljére is érvényes.

Két nyomtávon halad a regény: Skatulya Mihályén és Szergyóén. Mindkét nyomtávon belül, az egyes szám második személyű beszédforma példájára, megint egy kettős sík alakul ki, azé, aki beszél és azé, akihez beszél. S ezt az egész rendszert mintegy átfogja Lujza alakja, hiszen az ő „testének színpadán” keresik mindketten a maguk szerepét: „ez az élet, tapintásod elvész a lány hajában, ez az élet, alattad van, fölötted? előtted vagy már mögötted, milyen szerep jutott számodra testének színpadán.”

Grafikailag ezt a modellt így lehetne ábrázolni:

Domonkos István nem törekszik éles disztingválásra: mintha csak a regénynek egy fontos optikai hibája volna ez — mindent egyformán közelről néz, nem távolodik, és nem közelít, mindenről és mindenki azonos nyelvi formákban egyforma intenzitással beszél. Csak a rétegek felismerése után válik tisztává — amennyire már egyáltalán tiszta lehet — a regény képe és képlete. S csak ezután derül ki, hogy ez a látszólagos optikai hiba nem hat ki lényegesen a regény értékeire, mert a disztingválás a hagyományos regénynek a módszere, és teljes egészében a történet meghatározója. Domonkos István pedig nem egy hagyományos értelemben vett regényt írt meg, hanem egy, a regény látszatát keltő szöveget, és minden ami lényeges, minden ami kritérium lehet, ebben a szövegben érvényesül.

Bányai János

ŠVEJK SZELLEMÉBEN

Bohumil Hrabal: *Táncórák idősebbeknek és haladóknak*. Válogatta és fordította Hosszú Ferenc. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1969.

Bohumil Hrabal a mai cseh próza egyik kiemelkedő képviselőjeként tartják számon. Nevét e sorok írója először *Az élesen követett vonatok* c. hírneves csehszlovák film kapcsán ismerte meg, a művön megrökö-

nyödött, nevetett, bosszankodott, s utána még hosszú ideig nem tudott nem gondolni rá: a film mindenképpen tanulságos ízelítőként előzte meg az író műveivel való közvetlen megismerkedést. Mert most a magyar irodításban közreadott novellaválogatást olvasva (a kötet tíz hosszabb-rövidebb elbeszélést tartalmaz) elmondhatjuk, azt kaptuk, amit vártunk: hašeki—švejki fintorokat, bizarrságba csomagolt lírát, egyfajta társadalmon kívüli, bohém látószögből szemlélt világot, s az adott aspektusból szükségképpen következő szatirikus lehetőségek messzemenő kiaknázását. És nemegyszer borotvaélen táncoló, nyaktörő mutatványokat, sőt nyakatekert mozdulatokat, amelyeket azonban érdemes „élesen követni”.

„... egy valamirevaló könyv nem arra való, hogy az olvasó elaludjon mellette, hanem inkább arra, hogy kiugorjon tőle az ágyból, és úgy, ahogy van, alsógatyában rohanjon szétverni az író úr pofáját” — vallja a jobb híján kisregénynek nevezhető, de egyébként meghatározhatatlan műfajú címadó írás egyik többször is emlegetett alakja, Bondy, a költő, s ezt az ars poeticát bizvást tekinthetjük Hrabal művészi hitvallásának is, legalábbis a szóban forgó írás vonatkozásában. Mert képzeljünk el egy már szenilis cipésmestert (serfőzöt, cirkuszi akrobatát, s ki győzi megjegyezni, hogy saját állítása szerint mi nem volt még), amint egy „kisasszonynak” arról mesél, hogy mi mindent mesélt más „kisasszonyoknak”, és akkor megkapjuk a vég nélküli monológ — egyetlen hatalmas mondat — kettős keretét, az írás egyetlen tényszerű realitását. A többi látszólag összefüggéstelen fecsegés, blabla, „sóder”, amelyről, még ha egyes részletek pompás humorára fel is figyelünk „... a generál- arzi hullámos stráfot viselt, és az egész gallér arany volt, mondhatom maguknak, egy gyönyörűség, csak maga a természet, ha el akar dicsekedni, hogy azért ő is ért valamihez, tud ennek konkurenciaképpen egy jégmadarat vagy egy papagájt csinálni...”), kezdetben könnyen azt hihetjük, nélkülözi az igazi mondanivalót, az értelmezhetőség legcsekélyebb jelét is. Táncórákról egyetlen szó sem esik a szövegben, tehát a címet se értjük, míg rá nem döbbenünk, találóbb nem is lehetne: mert a szerző valóban táncos, s táncos is, bámulatos könnyedséggel ugrál egyik tárgyról a másikra, sőt *táncoltat*, alaposan megpörgetve olvasóját, ide-oda lökdösve az értelmetlen bámulás, a dühös megbotránkozás és az elragadtatott elismerés pillanatonként változó hangulatai között. Szuszszal mindenesetre győzni kell, „idősebb és haladó” táncosnak kell lennünk, hogy partnerreül szegődhessünk, ám ha bírjuk az iramot, okvetlenül rá kell ébrednünk — érdemes volt.

Szabályos fabula persze nem bontható ki cipészünk szószátyárkodásából, még szétdarabolt, de elemeiből összerakható történet sem (legfeljebb egy kalandokban gazdag élet szertehullott darabjait sejtjük egy begyepesedett emlékezet mélyére temetve), még kevésbé valami esszenciává sűrített üzenet, annál inkább összeáll azonban a fiktív elbeszélő szét-hullottságában is körvonalakat kapó személyisége. Valahogy mintha Švejk születne újra (nemcsak azért, mert gyakran idézi fel a švejki kort, és nem is kizárólag a kiapadhatatlan anekdotaáradat miatt), vagy mintha a megöregedett, szklerotikusá vált Švejkkal akadnánk össze, aki most nem a maga céltudatos módján tetteti hülyeségét, mint Hašek figurája, hanem kicsit valóban az is. Ám az író céljait tekintve most sem funk-

ciótlanul: szövegének zagyvasága mintha éppen az értelem iránti igényünket igyekezze felszítani — nem a szöveggel vagy a figurával, hanem a világgal szemben. Cipésünk ugyanis, miközben fecseg, semmiről és mindenről, nőkről, papokról, monarchia korabeli tisztekről és katonákról, háborús élményekről, a nemi élet higiéniájáról, serfőzésről, öngyilkosságokról (a suicid eseteket a komikumig halmozza, aztán rezignáltan megjegyzi: „az emberek mindig hajlamosak a tragédiákra”), valahogy ki nem mondottan is ítéletet mond, egy értelmesebb, rendezettebb világ igényét sejteti a maga kisémberei és gyámoltalan módján. „...Krisztus a felebarátaink iránti szeretetet hirdette, annak a tudományát, és nem azt a kanapén hentergő szerelmeskedést, ahogy azt némely dilinyós, hibbant agyú bolond elképzeli...”, jegyzi meg egy helyütt, egyszerre mutatva számfűlet az amoralisztikus és pánsexuális életszemléletnek éppúgy, mint a jámbor moralizálásnak, mintegy Rabelais-t és Swiftet ugratva egymásnak. Az író pedig mintha az ironia csúcsáról szemlélné egy nyüzsgő hangyabolyt, nevelésesen fontoskodó, handabandázó, üzekedő falkának látva az egész emberi világot, s e tornyáról lepillantva mintha így szólna: „Hát tessék, ezek vagytok, hülyék és disznók. Mi mást tehetnék, mint hogy kinevetlek és kinevettetek valaminnyiötöket? Megérdemlitek. És cseppet sem sajnállak benneteket. Szó sincs róla, ne is számítsatok rá.” És éppen ebben a nyilvánvaló túlhangsúlyozottságban ismerhetjük aztán fel a *Táncórák* szerzőjének fanyar és keserű humanizmusát, ez az, ami a művet kíméletlen szatírából egy fejtejtőre állított líra hozzáadásával vérbeli groteszkké avatja, úgyhogy végül is lehetetlen megtagadnunk a szerzőtől az elismerést. Még ha kicsit hajlunk is rá, hogy ezt egyik olvasójának (a kiadótól szerencsés ötlet volt a fedőlapon részleteket közölni a cseh olvasók levelciből) szavaival tegyük: „... a fene egye meg magát, szent uram.”

A kötet többi írása már inkább nevezhető igazi novellának, több joggal tekinthető történetnek. A *Táncóráknak*, módszerét tekintve, talán legélesebb ellentéte a *Szélhámosok* c. pompás tömörséggel megkomponált kis elbeszélés, anélkül, hogy szellemében is ellentmondana a *Táncórák* életszemléletének. De minden boncolgatás helyett talán álljon itt egy pár soros tartalmi ismertetés: Egy kórteremben két beteg beszélget, egyikük híres újságírónak mondja magát, a másik neves operettszínésznek; mindketten élményeikről mesélnek. Pár nap múlva két halottat borotválnak a hullakamrában: a borbély és a hullakamra munkásának beszélgetéséből megtudjuk, hogy a halottak egyike afféle kis tudósító volt, a másik az operettszínház kórusában énekelt. A beszélgetőlársak eltérően értékelik a két egykori szobatárs egymást és önmagát ámitó hazudozását: a hullakamrás megértést tanúsít, a borbély viszont, az ember igazsághoz való joga nevében, elítéli az efféle szélhámoskodást. Később a borbélyt a kórház folyosóján egy páciens „doktor úrnak” szólítja, s az nem tiltakozik, sőt igyekszik is a megszólításnak megfelelően viselkedni... De lényegében ugyanezt az életérzést tükrözik a további novellák is, bár némelyikük, pl. az *Akarja látni az arany Prágát?*, inkább csak játék egy bizarr ötlettel, vagy pedig — bár vitathatatlanul ötletes és eredeti hangvételű — afféle vidám történet (*Temetés, Esti tanfolyam*) megszállott és égi sugallatot váró lottózókról vagy suta motorkerékpár-rajongókról, az

utóbbi téma azonban szerencsésen továbbfejlesztve a *Baltisberger úr halálában* tragikus ellenponttal egészül ki, s az ember pusztá gépként, „rekordtermelőként” való szemlélete elleni fanyar és ironikus tiltakozással mélyül el. Ugyancsak vonzó atmoszférájú szellemes történet a *Münchhausen* is egy hulladékgyűjtő telep rokonszenves, jópofán hazudozó alkalmazottjáról és mintegy a „szocialista nyárspolgár” típusát inkarnáló főnökéről: lényegében csipős szatírárt olvashatunk itt, amelynek éle az életet megkecsérlő komolykodás és nagyképűség ellen irányul. De egyfajta garabonciás-életérzés megszólaltatója is, ami az író érezhető vonzódásáról tanúskodik a társadalom perifériájára szorult figurák iránt, ami, Hašek és Čapek figurái mellett, hősét akár Tersánszky vagy éppen Moravia egyes regény-, illetve novella-alakjaival rokonítja. Ugyanez mondható el a *Románc* c. írásról is, ahol a szerző a cigányságot mint életformát teszi az álszentül „korrekt” világ ellenképévé. Lényegüket tekintve „életérzés-novellák” ezek, értékük inkább szellemükben, s a figurák, karikatúra mivoltuk ellenére is életszagú elevenességében, semmint problematikájukban vagy mondanivalójuk konklúzióként leszűrt üzenetszerűségében rejlik.

A kötet két legjobb írásában azonban Hrabal vitathatatlanul túllöki magát világának e legtöbb írására jellemző szemléletmódján, s olyan kíméletlen biztonsággal, mintha mindig is ezt tette volna, a parabola eszközeivel korunk társadalmi-történelmi valóságának elevenjébe vág. Különösképpen érvényes ez a formailag is rendkívül érdekes, újra csak az író tánctanári képességeit csillogtató, remek szimultán technikával megírt *A tükrök árulása* c. elbeszélése, amely egyaránt célba veszi a programos esztétika művészetsorvasztó hatását, s a politikai kultuszok neveléses voltát és konjunktúra jellegét, sőt voltaképpen a kultuszt magát mint olyat is. Hrabal itt aztán csakugyan gyilkosan kíméletlen. Az egymástól szinte teljesen független, három párhuzamosan futtatott történet egyikében egy képzőművész megszállottan dolgozik pályázatra készülő „hősi” tematikájú alkotásán (közben szakadatlanul hány!), majd elkészültével elszállítja a kiállítási csarnokba (itt vödörrel várják a hányó művészeket), ahol aztán megtudja, hogy a kiállítók nagy része hajszárra ugyanolyan alkotással jelentkezett, végül pedig a jelenségért (s itt lehetetlen nem a tükrözési elméletre gondolni) a tükröket hibáztatja: azt hiszi, kollégái műtermének ablakán betekintve a tükörből másolták ki alkotását. Ezt egészíti aztán ki a másik szál, egy korábban bálványá emelt, de kegyvesztett tábornok szobrának lerombolásáról, ami csak részben sikerül (!), s a szobrot sirató kőművesről (a szerző mintha csak azt mondaná, „hát ilyen is van”), míg a harmadik vonulat a templomi szentek szobrának renoválásáról, a két előbbinek pompás háttéréül szolgál. Mellesleg Hrabal nem is rejti véka alá nézetét, a templomi sekrestyével ki is mondatja: „A hétszentségit ezeknek a kultuszoknak.” Semmivel sem kíméletesebb azonban a másik írás, a *Nyersvas tuskók* sem. Az ezúttal két szálból egybeszőtt történet két letűnt világot idéző szereplője, egy volt gyártulajdonos és a filozófia egykori doktora vagonokból ócskavasat rak ki, s itt a szerző bájos nyíltsággal ki is mondja, hogy a rozsdás gépalkatrészek a régi világot, a belőlük öntendő nyersvas tuskók viszont a születő újat jelképezik. Nem új jelképrendszer ez, s akkor

is értenénk, ha a szerző nem sietne ily előzékenyen a segítségünkre (de alighanem éppen a paródia kedvéért teszi ezt), bizonyos azonban, hogy egy „vérbeli” szocialista-realista író valami daliás optimizmus kifejezésére használná fel. Hrabalt azonban más fából faragták: bár a két rakodó figurát, görcsös reményeikkel, valóban múzeumba állónek érezzük, történetének másik szólamában éppen a „születő új” vitathatatlan érték-többlet voltát teszi problematikussá. Itt ugyanis egy részeg lányról olvashatunk, aki arról motyog, hogy valaha póni lovon nyargalt, s akit a gyár egy munkása a munkásszállásra hurcol, majd miután a gyári tűzoltó, a részeg álmot kihasználva, erőszakot követ el rajta, egyszerűen kilökik az éjszakába. Az egész jelenet, s különösképpen a szerencsétlen teremtés zárósikolya: „Hagyjatok élni!”, ugyanis cseppet sem felemelő, végsőkig deheroizáló ellenpontozásnak hat, olyannyira, hogy — különösen egy-egy, az átlagosnál kevésbé pesszimista pillanatunkban — mármár szinte tiltakoznánk is. Vagy legalábbis azt kívánnánk, hogy a történelem végül is ne Hrabalt igazolja... Hogy elég legyen számára az esztétika igazolása, legalábbis e két nagy elbeszélést illetőleg.

(V. Z.)

REGÉNYHÓS MŰANYAGBÓL

Moldova György: *Az elbocsátott légió*. Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1969.

A jövő történetírója, ha művében azokkal az intézményekkel kíván foglalkozni, amelyek leginkább rányomták bélyegüket századunkra, külön fejezetet szentelhet majd a különböző országok állambiztonsági szerveinek. Ezt az intézményt megtalálhatjuk minden országban, minden társadalmi rendszerben, szerepe aszerint pozitív vagy negatív, mit képvisel az éppen adott politikai rendszer, s aszerint nagyobb vagy kisebb, mennyire élvez a hatalom a széles néprétegek támogatását. Nem nélkülözheti a forradalom sem — a forradalomnak ellenségei is vannak —, szerepe azonban itt különösképpen paradoxális: korunk történelmi tapasztalatai szerint, mennél inkább rátámaszkodik a forradalmi hatalom, annál kérdésesebbé teszi önnön humanista céljai kiteljesedését.

És mert létezik az intézmény, létezik az ember is, mint a gépezet csavarja, a belbiztonság zsoldoskatonája. Mint ilyen, egyénileg többnyire azok rokonszenvét is csak részben élvezi, akiket védelmez — szerepe kissé Sartre *Piszkos kezek* c. drámáját juttatja eszünkbe. Fordulat, hatalomváltás esetén pedig üldözöböl üldözötté lesz, az elszabadult tömegszendély elsősorban reázdul, gyakran bűnöst, kevésbé bűnöst vagy éppen ártatlant is elsodorva. Egyébként, bár zsoldost említettünk, a közönséges bérencé egyszerűsítés hiba lenne, működésében a kötelességtudás, a hivatástudat, sőt akár a meggyőződés stimuláló szerepe alighanem sokkal jelentősebb, mint azt a közvélemény általában hiszi, csak-hogy az adott világnézet — függetlenül tényleges ideológiai értékétől — itt mindig „beprogramozott”, nevelési termék, része az idomításnak, s

így nem sok köze van a belső vívódással, szenvedélyes igazságkereséssel szerzett, tehát egyedül méltányolható meggyőződéshez. De másképp ez aligha lehet, márcsak azért sem, mert a szoban forgó intézményben való feladatvállalásra főleg az ún. keménykezű, ha úgy tetszik „férfias” alakú ember alkalmas, s ez a típus tudvalevőleg aránylag kevés hajlamot mutat a gondolkodásra (intelligenciája, bármi magas legyen is, rendszerint csak mechanikus intelligencia), s így az értékítéletek készárúként elfogadására hajlik, vagy ha eredetileg mégsem ilyen, hát szerepe akkor is „a maga képére és hasonlatosságára” formálja, és a legszerencsésebb esetben is csak latens formában engedélyez bizonyos szkeptikus-filozofikus készséget. Mert, hogy egy ilyen munkakör mennyire az autoritárius, sőt esetenként a szadista jellemvonásokat fejleszti ki az ember személyiségében, arról talán szükségtelen is külön szólni.

Ennyit intézményről, emberről, szerepről. Spekulatív okoskodás? „Előítéletek”? Bizonyára. Még ha tudjuk is, hogy ennyivel korántsem merítettük ki mindazt, amit az intézmény tagja mint ember jelenthet, s hogy az embernek lehetnek a szereptől érintetlen tulajdonságai is, és területek (pl. a családi élet), ahol ezek a tulajdonságok szabadabban nyilatkozhatnak meg, arról meg szó sincs, hogy akár az elembertelenedett ember iránt is ne érezhetnénk részvétet, illetve ne történelmi-társadalmi körülmények produktumának fognánk fel. Mindezt azonban aligha Moldova György regényéből tanultuk meg, emellett pedig olvasás közben át is kellene éreznünk mindezeket, hogy a regény alakjainak sorsába beleélhessük magunkat.

Mert bármit mondjon is Moldova laposan és enerváltan megírt regényében (korábban ismertetett másik regényét egyenetlen színvonalúnak találtuk, ezúttal szó sincs erről) az ötvenhatban felozlatott ÁVH volt tisztjeinek sorsáról, legfeljebb csak tudósít róluk. Megtudjuk, hogy sokukat mellőzték, félreállították (a regény 1958—62-ben játszódik), egyfelől a konszolidált hatalom figyelő szeme, másfelől a néma vagy nem is néma gyűlölet kíséri őket, s hogy ennek következtében képtelenek beilleszkedni a társadalomba, magánéletük is zátonyra fut, egyesek ivásban, incidensek provokálásában élnek ki magukat, mások szinte gettószerű csoportokban szigetelődnek el, divatjamúlt indulókat hallgatnak, s úgy sírnak vissza egy korszakot, amely szinte csakis számukra jelenthetett fénykort. Az egyes alakok iránt azonban se szánalmat, se megvetést nem érezhetünk, egyszerűen azért, mert nem is érezzük valóságos embereknek őket, hevenyészett kontúrokkal jelzett figurák csupán. De még inkább talán a teljesen hibásan megválasztott főhős miatt: ugyanis rá várt volna a feladat, hogy a többiek alakját is valóságossá és átélhetővé tegye. Ám ehhez valamiképpen rendhagyó figurának kellett volna lennie: kevésbé egyfából faragottnak, gondolkodóbb lénynek a többenél (elvégre kivételként minden csoportban létezhet — legalább utólag — gondolkodó ember), olyannak, aki felülvizsgálja, átértékeli szerepét, „rákérdez” történelemre, forradalomra, töpreng (lett volna miről), őrlődik és összeroppan (lett volna miért), vagyis gondolati síkon éli át azt, ami társaiban csak emocionálisan van meg, s ami többnyire csak túlkompenzált formában vetődik felszínre.

Smidt Flórián egykori karhatalmi tiszt azonban, aki, bár hat évet töl-

tött Rákosi börtönében (nem azért, mert gondolkodott, hanem mert Rajk László védencének számított), amikor ötvenhatban kiszabadul, Pesten a sebesült ávosokat szállítja kórházba önként és életét kockáztatva (ami rendben is lenne, csak „krisztusian” valószínűtlen), majd később az államvédelem elbocsátott embereinek társaságába kerül, belesodródik szervezkedésükbe (vagy annak látszatába, ez sajnos nincs tisztázva a könyvben), és bár eleve meg van győződve ennek kudarcra ítéltségéről, mégis szolidáris társaihoz, kedvükért vállalja a hamis vádak alapján ráért ítéletet is — nos ez a Smidt Flórián nem ilyen hős. Azonkívül, hogy gyakran lényéhez sehogy sem illő „irodalmi” precizitással nyilvánít véleményt, s hogy Joseph Conrad írásait olvassa, semmivel sem árulja el, hogy szellemi levékenységre is képes. Ehelyett csak „hű marad”, és valami fennkölt férfibáratba gubózik, amit a szerző még azzal is igyekszik aládúcolni, hogy újszülött gyermekét mindjárt el is költözteti az árnyékvilágból. Láttató, ön- és történelemvizsgáló szerepéből ily módon semmi sem lehet, sőt nyilvánvaló, hogy az írónak nem is ez a szándéka vele, hanem valami egészen más. De álljon itt talán Flóriánunk oly kedves Joseph Conrad-idézete, ami, úgy tűnik, kellőképpen illusztrálja az író szemléletét is: „Erősek voltak ők, miként erősek mindazok, akik nem ismernek sem kételyt, sem reményt...”, vagy ha ez nem elég, hát említsük meg azt is, hogy Moldova a könyv fülszövegében egy sajnos meg nem nevezett amerikai filozófus meghatározását is idézi, miszerint „Hősnek azt az embert nevezzük, aki középpontjából kimozdíthatatlan”. Csakugyan! És ha ez a középpont a butaság, úgy a hőssé válás eleve biztosítottnak látszik. Éppen csak az a kérdés (vagy nem is kérdés), lehet-e korunkban ilyen hősről írni, illetve lehet-e ilyen hősről nem ironikusan írni, nem (tragi)komédiát írni róla? Mert Smidt Flóriánt, olyannak, amilyennek szerzője „megálmodta”, egyedül ez menthette volna meg. Ennek azonban nyomát sem találjuk, hacsak egy helyen nem, nyilvánvalóan a szerző szándéka ellenére. A regény végén ugyanis, amikor felesége és barátai a börtönéből szabaduló Flóriánt várják, egyik barátja, aki egy gárdista szobrocskájával szeretné megajándékozni, ezt mondja: „A rendíthetetlen műanyag katonát neki hoztam.” Valóban, jobb ajándékot nem is kaphatna... És mert műanyag hősről van szó, természetes, hogy a többi figura is csak műanyag szállal kötődhet hozzá. Vaion miért szeret bele Lendvai Judit? Azért, mert megmentette apja életét? Ezért lát benne eszményi forradalmárt?... Ugyan Judit, az istenért, higgye el, a forradalmár mindig gondolkodó ember. És nézze meg Bacsó Péter *Nyár a hegyen* c. kitűnő filmjét. Annak egy lányszereplője például egészen másképp viszonyul egykori ávos apjához... De talán mondjuk el inkább, hogy ily módon Moldova regényének csak egyes részei bírnak pusztán informatív érdekességgel, egyes felvillantott s persze ellenőrizhetetlen (sőt néha igen valószínűtlen) kulisszatitkok. No meg egyes szereplők replikái, azok egy részének megnyilatkozásai, akikkel Smidt Flórián, háta mögött az íróval, szemben áll, s akik a regény alapvető tendenciájával polemizálnak.

Ami viszont ezt a tendenciát illeti, vele kapcsolatban megelégedhetünk két idézettel. A 258. oldalon Lendvai Judit így beszél: „Ennek a pörnek figyelmeztetésnek kell lennie, hogy árulás történt, az ellenség vér nélkül

---

elfoglalta azokat a pozíciókat, amiket ötvenhatban erőszakkal sem tudott." A 266. oldalon pedig bíráihoz maga Smidt Flórián: „Ebben az országban mindenféle kedvezményt és jóindulatot a gyöngeség jelének tekintenek. Saját maguk alatt vágják a fát, amikor minket elpusztítanak, a védelmi vonalat számolják fel állásaik előtt. El fog jönni az idő, amikor tíz körmükkel ásnák ki a mi holttestünket...” Egyik fiatal kritikusa szerint „Két Moldova van” (*Élet és Irodalom*, 1969., 50. sz.). A „másik” csípős szatírák és komoly szociográfiai riportok szerzője. Úgy tűnik azonban, az a Moldova nem mentheti ezt a Moldovát. Csak kötelezheti.

(V. Z.)

HÍD IRODALMI, MŰVÉSZETI ES TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT. — 1970. JANUÁR. — KIJADJA A FORUM LAPKIJADO VÁLLALAT. — SZERKESZTŐSÉG ES KIJADÓHIVATAL: NOVI SAD, VOJVODA MIŠICA UTCA 1. — SZERKESZTŐSÉGI FOGADOÓRÁK: MINDENNAP 10-TŐL 12 ÓRÁIG. — KEZIRATOKAT NEM ÖRZÜNK MEG ES NEM KÜLDÜNK VIŠSZA. — ELŐFIZETHETŐ A 657-1-255-ös FOLYÓSZAMLÁRA. BEFIZETESKOR KERJÜK FELTÜNTETNI A HÍD NEVET. — ELŐFIZETÉSI DIJ BELFÖLDÖN EGY ÉVRE 20.—, FEL ÉVRE 10.—, EGYES SZÁM ÁRA 2.— DINÁR, KÜLFÖLDRE EGY ÉVRE 37,50, FEL ÉVRE 18,75 DINÁR; KÜLFÖLDÖN EGY ÉVRE 3.— DOLLÁR, FEL ÉVRE 1,50 DOLLÁR. — KESZULT A FORUM NYOMDAJÁBAN NOVI SADON.

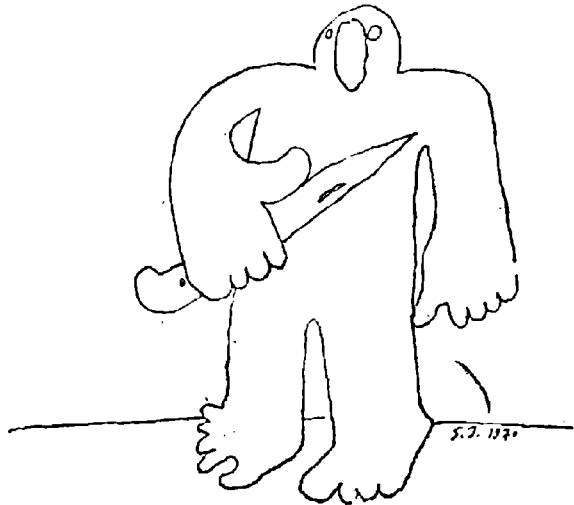

TŐKE ISTVÁN

mosolygó tiszaménte

(Zentai, Zenta környéki élcsek, népi anekdoták)

BEKÖSZÖNTŐ

Személyes jellegű vallomással kell kezdenem:

Nem vagyok néprajzkutató, csak afféle magános dilettáns. Hivatásomnál és érdeklődésemnél fogva (anyanyelvet tanítok az egyik zentai elemi iskolában) olykor-olykor magánszorgalomból kirándulok a néprajz területére is. Összegyűjtök magamnak és tanítványaimnak egy-egy csokorra való színes virágot, hogy alkalmadtán derűt és napsugarat lopjak általuk az irodalomelméleti és a nyelvtanórák méla unalmába.

Tallóztatva a szellemi néprajz kiterjedt mezején, a helyi mondák gyűjtögetése közben bukkantam a népi anekdotákra. Úgy találtam, hogy eléggé elhanyagolt és gazdátlan kincsei ezek a nép szellemi termékeinek, mert eddig — tudtommal — Jókain és György Lajoson kívül senki sem foglalkozott velük érdemük szerint a hivatásos etnográfusok közül. Mindig csak alkalmyszerűen és mellékesen kerültek tollhegyre valamely gyűjtő feljegyzéseiben. Jőmagam is más műfaj (gyermekjátékok, boszorkány- és kincsmondák) után kutatva jöttem rá, mennyi derűs, szívet vidító tréfás hagyomány, bohókás történet is él még — főleg — az idősebbjeink emlékezetében. Ezeket az izes történeteket kíséreltem meg szerény gyűjteménybe összetereelni, laza keretbe foglalni.

Tudom, hogy a mai stíluseszmény: a tárgyias és érzelmszegény próza korában anekdotát gyűjteni nem éppen korszerű vállalkozás. A mai irodalom már nemigen tud mit kezdeni az anekdotával. Művelését ósdinak, a patriarchális irodalmi hagyomány ápolásának tartja, provincializmusnak, s ezért nem egy író és kritikus legszívesebben kitiltaná az irodalomból.

A pedagógusnak más a véleménye erről a mostoha műfajról. Az iskolai gyakorlat tapasztalatai alapján mondhatom, hogy az anekdota frissíti a tanítási órát, szórakoztatva tanít, s egy-egy irodalmi vagy történelmi kor szellemének megértését — amelyhez egyébként órák kellenének — a kellő helyen és színesen elbeszélt anekdota percekben belül képes elérni. Érthető. Az igazán jó anekdotában szinte sűrítve van minden: a kor, a kultúrhistoria, az egész társadalom. Illés Endre, a műfaj jeles művelője írja: „... ez a mikro-műfaj sokszor jobban átvilágít egy-egy embert, egy-egy helyzetet, egy-egy kort, mint a hosszú lélekbúvárlások! Kulissza nélkül tudja a lényegét felidézni.”

Ezért nem tartom hát hiábavaló időtöltésnek az anekdotával való foglalkozást.

Az is tudott dolog, hogy az anekdota vándortermék, amolyan nemzetközi műfaj. Egy-egy jó csattanóra épült história hamar válik országjáró történetté, sőt átlépve a nyelvi és a földrajzi határokat, otthont lel min-

denütt, könnyen gyökeret ereszt idegen talajon is. Eppen ezért a Mosolygó Tisza mente anyagának gyűjtése és rendezése közben kihagytam azokat az anekdotákat, amelyeken meglátszott az idegen köntös, vagy amelyekben máshonnan olvasott és hallott csattanókra véltem ráismerni. Csak azokat vettem fel gyűjteményembe, amelyek — bár ezt az anekdota vándor jellege miatt csak relatív hitelességgel mondhatom — tudtommal zentai talajból sarjadtak, s amelyek a zentai vagy Zenta környéki emberek kedélyvilágát, szellemes megnyilatkozásait tükrözik.

Fontoskodó tudálékosság volna sajátságos Tisza menti humorról beszélni, hiszen minden vidék, tájegység lakóiban benne él a vidám csattanóra épült anekdota kedvelése; így a zentai és a Zenta környéki lakosság lelkében is. Bizonyítják ezt a gyűjteményben felvett apró és jellemző történetek, amelyekből kiviláglik, hogy a zentai „pógár”-nak, lett légyen az több száz láncos nagygazda vagy alvégi zsellér, a múltban sem kellett elmésségért a szomszédba mennie.

Bekerült a gyűjteménybe olyasmi is, ami talán nem mindig anekdota, élc, csattanója sincs, olykor csak egy kép, adat, egy darab valóság, de mert jellemző erő van benne, embert ábrázol, mert gondolkodásmódra, észjárásra utal — helyet kapott a többiek sorában.

Régen elköltözött nagygazdák, szegényparasztok, polgárok emlékezete villan fel ezekben a derűs vagy jellemző történetkében, de itt-ott a mából vagy a közelmúltból is akad egy-egy sziporka, színes szellemi buborék. Sehol sem a kegyeletértő szándék vezetett. Pusztán a letűnt, illetve a tűnőfélben lévő múlt kallódó darabjainak megmentése volt a célom. Összeszedegtettem őket, mert úgy találom, hogy ma már az „abszolút” és kiötlött viccek korában kevésbé buzog és apadóban van a régi szóbeli költészetnek ez a forrása.

Egy-két szót még a gyűjtemény stílusáról, nyelvezetéről.

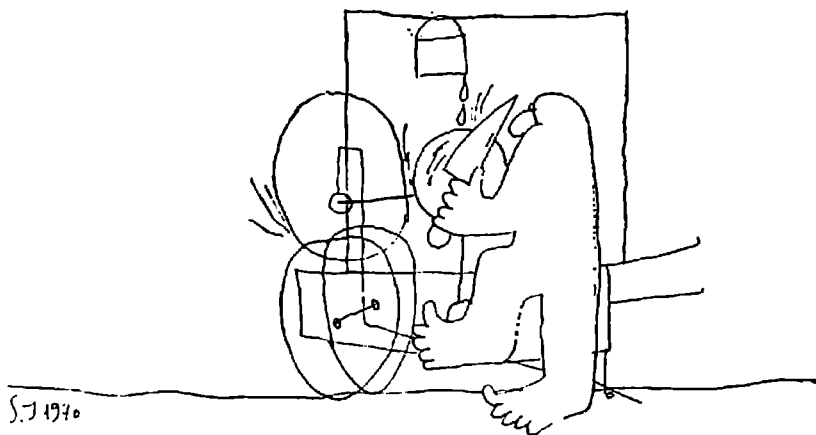
Gyűjtés közben arra törekedtem, hogy egységes stílusban jegyezzem le a történetkéket, melyek közül nem egyet három-négy közlőtől kellett — sokszor félmondatonként —, hiányosan, szinte darabokban összeszedegtetnem. Ott, ahol azonban ezt lehetett, a közlő személy kifejezéseit és szavajárását is beleötvtöztem a szövegbe.

Mivel az anekdoták elmondásánál hitelességre törekedtem, ugyanúgy nyelvi téren is hitelesnek kellett lennem —, ez a magyarázata annak, hogy helyenként a tájnyelven való beszédet alkalmaztam. Nem a giccses álnépieskedés volt ezzel a célom. A régi, a már csak főleg öregebbjei által beszélt nyelvi stílust kívántam visszaadni jellemzésül, persze csak mértékkel. Lehet, hogy a hivatásos nyelvész mindezt münépiesnek fogja ítélni, de hangsúlyozni szeretném: ez a gyűjtemény nem nyelvészeti célokat szolgál.

Még csak annyit: közlésem nem a teljes anyag, annak csupán egyharmada: válogatás, kóstoló a zentai és Zenta környéki nép szellemi terméséből.

Igénytelen gyűjteményemet azzal a meggyőződéssel teszem le a Híd szerkesztőségének asztalára, hogy nem végeztem hiábavaló munkát. Talán más pedagógustársakat is ösztönözni tud majd ez a gyűjtemény arra, hogy szorgalmazza környezetükben a szellemi hagyomány veszendő termékeinek gyűjtését, a Vajdaság szellemi néprajzának föltérképezését.

Végső ideje lenne...

EMLÉKEZZÜNK RÉGIEKRŐL...!

Az első zentai vashidat 1908-ban adták át a forgalomnak. Az ünnepélyes aktuson jelen volt az egész városi kupaktanács. Berzencei Domokos városi főmérnök, a munkálatok vezetője volt az ünnepi szónok, aki köszöntő beszéde végén merő udvariasságból megkérte a városatyákat: nyilatkozzanak, mondjanak véleményt az új hídról. A felhívást követő csendben Kecskeméti Pista bácsi — jeles papucsos a Mária utcából — odafontoskodott az új híd egyik tartóoszlopához, akkurátusan körülrugdosta a csizma orrával, s nagy fennhangon így szólt:

— Hát... Szép ez a híd, ammán szent igaz, de én azért e' kicsit gyengéllem!

A bizalmatlanabbjai, a mindenben tamáskodók nyomban rábólintottak, hogy igazsága legyen. Lehet biz' abban valami, amit Pista bácsi állít. Mindjárt született is ajánlat: a csókai uraság barmai éppen ott kérődztek a bánáti oldalon, tehát kéznél voltak; tereljék át a marhacsordát a hídon, s így tapasztalják ki, hogy ugyan állja-e a terhelést!

Megtörtént.

Utána ismét Berzencei állott elő, de már azzal, hogy most még hajtsák át az öreg Kecskeméti is, és ha ő alatta sem szakad le az új híd, akkor nyugodt lélekkel átadhatják a forgalomnak.

EZ IS MEGTESZI

A századforduló idején hosszú képviselőházi vita után az állami anyakönyvvezetést tették kötelezővé az egyházi helyett.

Az első állami anyakönyvvezető Zentán Kuthy Lajos volt, s vele esett meg a következő história:

Egy ízben valami rangosabb párt kellett összeadnia, s hogy minél díszesebb legyen a szertartás, hazaküldte Jánost, a hivatali szolgát zsinóros ünnepi felöltőjéért:

— János, menjen el hozzánk, és kérje el a feleségtől a ferencjós-kámat!

— A... micsodát, kérem?

— Mondtam már: a ferencjós-kámat! De siessen!

— Igenis.

Az öreg hümmögve elment, s fél óra múlva beállított egy — hatalmas képpel.

— Hát ez mi? — rökönödött meg az anyakönyvvezető.

— Tekintetes úr, a naccsága nem vót otthon, oszt a cselédde' hiába kerestük, nem tanátuk a Ferenc Jós-kát. Helette leakasztottuk a Kossuth Lajost. Úgy vélekedök, ez is megteszi...

SOSE LESZ VÉGE

A Vartus ikrek (három testvér) nevezetes szőlőbirtokosok voltak valamikor lent Budzsákban. Születésükről a következő anekdota járja még ma is a régi öregek között:

Apjuk, Vartus Alajos, híres kaszinóba járó ember volt. A világ minden kincséért sem mondott volna le ebbéli szórakozásáról, s mindennap ott kártyázott asztaltársaságával a megszokott helyén.

A kritikus napon is, amíg felesége otthon vajúdott, ő belemélyedve a „nemzeti csendesbe”, azaz a ferblibe, éppen osztott, amikor sietve jött a kiscseléd:

— Tekintetes úr! Kislánya született!

— Kislány? A rézangyalát! Erre iszunk egyet emberek! — s örömeiben egy könt fizetett mindenkinek.

Fél óra múlva ehol, újra piheg a hírnök:

— Tekintetes úr! Egy kisfiú is született!

— Nahát! Fiú is! Ez aztán igen!

S Alajos úr a nagy öröme ismét egy körrel tetézi az előbbit.

Újabb fél óra múlva nagy lihegve szalad a pesztonka:

— Tekintetes úr, tekintetes úr! Még egy kislánya született!

De erre már az ünnepelt is odavágta a kártyát:

— A fene egye meg, csak haza köll menni, mer' ennek úgy látszik, sose lesz vége!

TISZTELETTELJES FELLEBBEZÉS

Még a század elején történt, hogy egy adal szerb juhász holmi birkalopás vagy tán inkább tilos legeltetésből kifolyólag-e — ezen már most hiába dévankoznánk — alaposan megkopogtatta egy mákosli budár feje tetejét. Bíróságra került a dolog, s mivel a tekintetes törvény az elkövetett túlkapásért nem tartotta elegendőnek a belső bünbánatot, a juhászt annak rendje s módja szerint elítélte.

A hivatalos tolmács lakonikus rövideggel ismertette a magyarul nem tudó legénnyel a bíróság ítéletét:

— Imaş da odležiš dva meseca u zatvoru!*

A juhász sokallta a büntetést, s nem éppen ildomos mondat kíséretében nyugtázta a rá mért kvótát:

— Serem ti se u presudu!** — kommentálta népi tömörséggel.

— Mi a vádlott válasza? — érdeklődött a kissé nagyothalló bíró.

— Az elítélt tisztelettel fellebbez — fordított „kaspásból” a galambepéjű tolmács.

ÜGYVÉDI FURFANG

Dr. Huszágh Nándor ügyvéd (Huszágh László nyugalmazott gyógyszerész apja) hallani sem akart az orvosról, pedig súlyos asztmában szenvedett. A dohányzásról sem akart leszokni, s hiába könyörögtek a hozzátartozói — naponta elszívta a maga három szivarját. Egyszer átment Szegedre, meglátogatni ott

* Kéthónapi börtönbüntetést kaptál!

** Sz... k az ítéletbe!

élő leányait, akik végül is rávették, hogy menjen szakorvoshoz.

A specialista nyomban megállapította a kórt, s megkérdezte botegét, hogy dohányzik-e.

— Igen.

— S mennyit szív naponta?

Az öreg élt a gyanúval, hogy most pedig némi tiltások és korlátozások következnek, ezért hát elővigyázatosságból így válaszolt:

— Hát... tíz szivart.

— Az sok, nagyon sok, ügyvéd úr. Úgy vélem, elég lesz önnek öt is. Nem gondolja?

— Ha úgy találja a doktor úr...

Hazatérve leányai rögtön azzal a kérdéssel fogadták apjukat, hogy eltiltotta-e az orvos a szivartól.

— Nem az — mondta az öreg dicsekedve —, hanem még kettőt engedélyezett!

DÍSZES TEMETÉS

Gózon István prépost is egyre inkább távolodó és ködbe vésző alakja a régi Zenta jeles embereinek. Pedig annak idején híres volt jóízű humoráról, szellemes élceiről.

A századfordulón történt, hogy bemegy hozzá egy tóparti parasztember, akinek meghalt az anyósa. Az illető afféle gangos és rátarti paraszt lévén — szárazkapubejáratos! —, díszes temetést akart, mutatósat, mert ha öt koronát sajnált is az orvostól, ezret szívesen rááldozott a temetésre, nehogy a világ azt mondja rá: „No az is csak úgy begyugta az anyját a földbe!”

Elsorolja annak rendje s módja szerint, hány paposat akar, hány ministránssal, milyen ruhában, mi-féle szertartással stb. Többek között kiköti azt is, hogy Gózon a préposti süvegét is tegye fel a temetés alkalmával.

— Semmi akadály, barátom. Semmi akadály — mondja a főpap —, de az 25 koronával megdrágítja a temetési költségeket.

— Hű, a' sok lesz! — vakarja fejét a paraszt, aki már addig is borsosnak találta a temetési árjegyzéket, s most alkudni akart. — Nem lehetne valamivel ócsóbb? Mondjuk... húsz korona?

— Mit? — önti el az indulat a prépost urat. Berohan a sekrestyébe, kihozza a díszes süveget, s az ámuló paraszt fejébe nyomva rárivall:

— Maga mennyiért menne végig a főutcán ebben a maskarában?

— Én? Izé... Semmi pizé' réfost úr, semmi pizér'! — szabódik a megrökönyödött tóparti gazda.

— Nohát, akkor tüllem mért sajnálja azt az öt koronát? Mért garasoskodik?

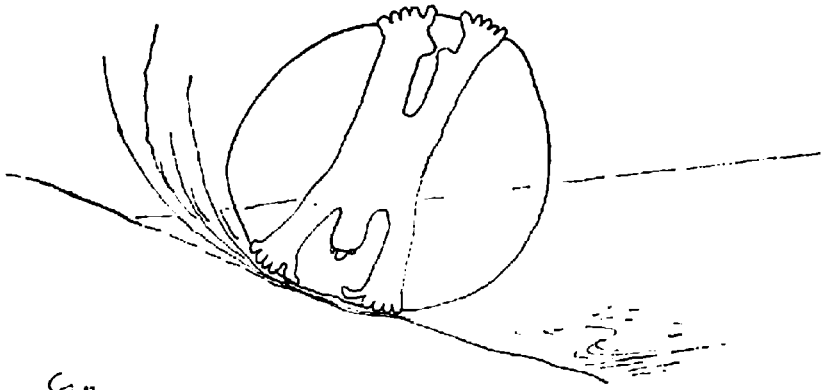
TECA NÉNI RÓMÁBAN

Még az első világháború előtt nagyobb számú hívősereg látogatott el Zentáról a római Szent Péter bazilikába. A zarándokok között ott volt Teca néni is,

buzgó hívője és adakozója az egyháznak. A jámbor hívőket a pápa színe elé is elvitték, s ez alkalommal megmutatták nekik a vatikáni képtár mesés értékű szobor és festészeti kincseit. Tudott dolog, hogy a klasszikus és barokk képek témája (Léda és a hattyú, Európa a bikával), nem minden esetben vág össze a rózsafüzérrel, amit Teca néniék itt is buzgón morzsolgattak. Bizony, a szemérmes vidéki szemléletű hívők nem győzték a tekintetüket lesütni, fejüket kapkodni a vatikáni képtár csarnokában.

Rómából visszatérve Teca néni így számolt be a nevezetes búcsújárás tapasztalatairól az egyik közismert zentai ügyvédnek:

— Tuggya, ügyvégy úr, vótunk Rómában a plébánián is, a pápánál, de ott a gangon amyi szemtelenség van, hogy nekem köphetnékem vót. Képzelve, a plébánia gangja tele van meztelen asszonyokkal, meg förtelmes emberekkel! Nohát ijet! Oda se mék többet!

S. 1070

NAGYGAZDÁK, „PÓGÁROK” ÉS NÉPI ALAKOK

Nagyhatú gazda hírében állt még a századforduló előtt az öreg Tóth Márton, a nevezetes Tóth familia apja. Amolyan kultúriszonyban szenvedő, Pató Pál-os szocmléletű, maradi gazdagparaszt volt, aki előtt csak száz láncon túl kezdődött az ember.

Hajdanvolt cselédeinek maradékai regélik róla, hogy nyűtte, hajtotta a szegényt, ha kanász, ha csordás, ha kocsisbéres volt is; nem tett köztük különbséget. Mint mondják, kevés és rossz enivalón tartotta a cselédeit: „fekete kinyéren, kiosi szalonnán meg nagy vöröshajmán”. Nem is tartozott a népszerű gazdák közé. Cselédfogadáskor ő is elment a Hajduska-féle vendéglőbe, de messze elkerülték asztalát a béresjelöltek, pedig ugyancsak invitálta őket:

— No öcsém, e'szegőcc-e hozzám?

Ha mégis szóra bírt a végén egy-egy legényt, és ha az megkérte a maga bérét, ilyenformán kezdett alku-dozni véle:

— Há... ennyié' én is e'szegődnék, csak lenne ki-hön!

* * *

Mesélik róla, hogy egy téli vasárnap estén, amikor kevesebb volt a kinti munka a szálláson, két bérese elment a tanyai egylovasok báljára. De éjfél felé már jöttek is lóhalálában vissza, mert hajnali négykor itatniuk kellett.

Alig szunnyadtak meg a jászolban, ahova megvac-koltak maguknak, máris jött Márton gazda, s öblös hangján költögetni kezdte őket:

— Jóska! János, kejjetek föl! Nemsokára regge' lesz, hónapután meg mán szerda, oszt ezen a héten még semmit se csinátunk!

* * *

Egyszer fölment Pestre valamelyik rokonához, aki mutogatta neki a jelesebb pesti épületeket. Megálltak az Országház előtt is, ahol megkérdezi tőle pesti ismerőse:

— No Marci bácsi, mit szól kend hozzá? Mit gondol, mennyit érhet ez az épület?

— Hát... ér, amit ér. Sokat ér... De nem ér annyit, mint nálunk Bácskában egy jó kiadós májusi eső.

MEGDOLGOZOTT ÉRTE

A század elején az a csoda esett meg a kanizsai földeken, hogy egy takaros kisgazdalegény százlancos nagygazdálányt kért meg — és kapott is feleségül. Világgraszoló szenzáció volt ez akkor, különösen, hogy az újdonsült menyecske mindjárt hozta is a hozományt magával az új házhoz. Irigyelték is a nagy szerencséjéért a legényt, akit az esküvő napjától

kezdve ezentúl csak „Jójárt” néven illetett a falu szája.

A fáma szerint az esküvőt követő hajnalon arra ébred az új ember, hogy a felesége erősen köllögeti és noszogatja, hogy ébredjen már fel, ne aludjon, hisz a gazdaság nem várhat.

— Mért keljek fel? — kérdezi indulatosan a gazda.
— Tudja odakint mindenki a maga dógát, hát végezze!

— Ugyan hé! Dógozni kő' mindenkinek. Neked is, hogy szerezzünk.

— De a tüve istenit! Hát nem tennap szereztem száz lánc fődét? Mér dógozzak még máma is?

FELFOGÁS DOLGA

Csépelték a Pósa tanyán. A gazda afféle igyekvő, emberséges kisparaszt, ilyenkor mindig kitett magáért: aranszínű tyúkhúsleves, kakaspaprikás, bor meg sült tészta várta délben a részeseket.

Amint ott ülnek és esznek a munkások, átlátogat a tanyára a szomszéd Cs. L., a fukarságáról közismert kétszáz holdas nagygazda.

— Mi van itt, lakodalom? — kérdi elképedve a gazdag terítés láttán.

— Dehogysis, bátyám! Csak hát... mivel az Isten bő termést adott, úgy gondótam, én se leszek mán szükmarkú. Megdógoznak érte...

— Jaj, öcsém, tiik könnyen csinálhassátok ezt, nálatok két nap alatt elvégeznek. De én nem tehetem ám, mer' hogy az én szérümön két hétig is ott bűg a tüzes gép

BIZONY, MESSZE VAN...

Régebben az esztendő utolsó napján volt a nagygazdánál a kanász-, béres- és cselédfogadás, vagy ahogyan Zentán nevezték: az „öcsém-vásár” („Hát öcsém, elszegődnél-c hozzám?”). A gazdák és a cselédnokkal ilyenkor valamelyik jelesebb kocsmába jöttek össze (Zentán ilyen volt a Hajduska-féle vendéglő), és itt zajlott le minden évben a meg-megismétlődő béresfogadás. Ezeken az összejöveteleken, a többi pohos kiskirály között, rendre megjelent Radics János, híres Zenta környéki nagygazda is, s jelenléte csak emelte az embervásár tekintélyét.

Egy ízben a már felfogadott új béresrel szánkon indult ki a csantavéri földeken lévő tanyájára. Zúzmarás, hideg téli nap volt, s a havas mezők felett károgva szálltak a kóbor varjak. Az öreg elől ült a subában, új bérese pedig vézna felöltőjében ott kotolt a szánkó aljába vetett szalmán. Vacogott szegény.

Híressoron túl, mikor már nem állhatta a dermesztő hideget, didergő hangon megszólalt az árva:

— Gazduram, de messzi van a ken' tanyája!

Radics uram önézetét régen érte ekkora sértés.

— Micsoda?! — füstölgött magában. Még hogy messze van ennek a koszos senkinek az ő tanyája?!

Meg se fordult, csak a szája sarkából vágta oda a béresnek:

— Neked van-e tanyád, öcsém?

— Nekem? Há' mér' kérdezi kend, amikó úgy is tuggya, hogy nincsen.

— No látod... A' van messze!

NEHÉZ VENDÉGLÁTÁS

Fiat házasította az adorjáni gazda, és csapott is a módjához illő lakodalmat. Két sátorban mulatott a vendég, s a kanizsai meg a zentai cigánybanda egymást túllícitálva húzta a talpalávalót.

Harmadnap, amikor hajnaltájt szedelődzködni kezdett a násznép, megdördült az ég, s szakadni kezdett a májusi eső.

— Sehova!... — adta ki a parancsot az örömapa. — Mulassatok! — s már vágta is le a borjút meg a maradék aprójószágot, hogy legyen mit feladni az ebédhez. Kapott a vendég a szíves tartóztatáson és — maradt.

Ám ez idő délre sem akart kiderülni, sőt a májusi áldás országos esővé simulva, egész délután csak esett, esett, esett...

Ezt már maga a gazda is megsokallta, s úgy este felé kiorozkodott a vendégek közül a sátor mögé, és kalaplevéve fölfohászzkodott:

— Uram Jézus, neked vótak-e vendégeid?!

A KANIZSAI VENDÉG

Az adorjániakról mesélik a rossznyelvű kanizsaiak: Kilátogatott a kanizsai ember a komájához Adorjánra a búcsú idején, de másnapra, sőt harmadnapra is ott találta magát felejteni, mivelhogy nagyon is betű szerint értette a szíves marasztalást. A gazda azonban már szeretett volna túladni rajta, s ha szóval nem is, de magatartásával igyekezett tudomására hozni, hogy „akármilyen kedves vendég, három napig untig elég”. Csakhogy közben az eső is megeredt, s ez a tény a komának kedvezett. Meg is jegyezte, amint ott pipáztak együtt a ház előtt, a gangon:

— De ronda egy üdő van odakint. Ilyenkö még a jó kutyát is kár kiverni a házábul — így a koma.

— Pej'g komám, mentem én má' haza ennél kutyább időben is, amikó vendég vótam Hegyesen!

— No, lelketlen egy rokon is vót az, aiki kedet ilyen időbe útnak eresztette!

EREDMÉNYES BÚCSÚ

Még a két háború között történt, hogy a Zentán dolgozó adorjáni legénytől megkérdezi hétfőn a mestere:

- No Jóska, oszi hogy sikerült a tegnapi búcsú?
- Hát... sikerüni sikerüt, de tuggya, azér' a két év előtti a' mégiscsak jobb vót.
- Hogyhogy?
- Hát mer' az idén csak egy legínynek verték be a fejit, de amakkó meg hároman is kibukták a piros level... Bizony!

HA FÁZIK A TISZTELENDŐ ÚR

Igen nevezetes és jó humorú pap volt Zentán még annak idején Dúlósi Jenő. Mesélik róla, hogy amikor egyszer egy Tisza-parti halász affelől érdeklődött, mit is kóstálna egy gyászmise boldogult felesége lelki üdvösségéért, így válaszolt:

— Hát... van ötkoronás, négykoronás, háromkoronás — meg egykoronás; de ezt az utóbbit már magam sem ajánlom.

* * *

Másik alkalommal pedig egy alvégi szegény zsellér állítót be hozzá temetés irányában, hogy megbeszélje vele a temetési szertartás mikéntjét, no meg az árát is. Mikor a fizetésre került volna a sor, megkérdezi Dúlósi:

— Kis ruhában vagy nagy ruhában (értsd: karingben vagy palástban) temessem a boldogultat?

Bőjti szelek füttyögtek odakint, rázták a plébánia zsalugátereit, ezért hát a szegény magyar így válaszolt:

— Nézze, tisztelendő úr, nekem csak a kicsire futtya, de ha maga fázik, főveheti a nagyot is.

KINEK SZÓL A HARANG?

Két öreg halad át a Tyúkpiacon. Beszélgetésükbe belecsendül a Keceli-féle templom lélekharangja.

- Nem tuggya ke' kinek harangoznak?
- De tudom.
- Kinek no?
- Hát minekünk.
- Minekünk?
- Nem is a halottnak! Annak ugyan húzhatják!...

MAGAS DIPLOMÁCIA — NÉPI SZEMMEL

János bácsi (a szomszédjához, aki a Magyar Szót böngészi a kispadon):

— No, szomszéd, mongya-e a zesőt? Hazuccság van abba is, mind a rádióba, ütné meg a ménkü mind a kettőt! Mer' ám aszt egyik se mongya, hogy mi az igazság: hogy Emerika aláfúrt a muszka alá. De a muszka is aláfúrt ám Emerika alá, így oszt most csak azon múlik a zegisz, hogy mük gyúti meg előbb a kanócot.

Rettentő hamis kutyája volt Tóparton az öreg . . . .
Ferenc bácsinak. Nemcsak a kézbesítő, villanypénzt
szedő, cigány és egyéb kapa-kasza kerülő népséget
nem állhatta, hanem még a szomszédokat, sőt a ro-
konságot is elmarta a háztól. Végtere már az öreg
is megsokallta kutyája túlbuzgó mivoltát, de mivel
sajnálta tanyára adni — jó kutya volt —, hallgatott
a tanácsra és kivágatta.

Mikor a koma elvégezte a saktermunkát, s a kuvaszt
feloldották, az a farkát hátsó lába közé kapva, nyü-
szítve iszkolt a szérú felé.

— Szegény! E' se fog négy-öt napig előgyünni —
sajnálkoztak rajta a jelenlevők.

Másnap délelőtt holmi adóhátralék ügyében megje-
lent a háznál foglalni az adóvégrehajtó. Benyit a
kapun, banéz, s mert nem lát elől senkit, hangosan
beköszön. Nem jön válasz. Mivel kutyaugatást sem
hall, megnyugodva elindul befelé. Alig tesz azonban
három-négy lépést, a borjú nagyságú kuvasz (nem
tudva, hogy neki még nem illik előjönnie) eszeveszett
acsargással rohan az ijedtségtől hápogó vendég felé.
Bizony le is szedné róla a takácsmunkát, ha a végre-
hajtó ijedtében föl nem gallyazna hirtelen az ott álló
alacsonyabb diófára.

A nagy ugatásra Ferenc bácsi is kinéz a kisházbul,
s amikor észreveszi a fán kutyorgó ijedt hivatalos
közéget, tettetett haraggal kezdi csitítani a kutyáját:

— Rigó! Ördög b'on beléd, nem takarodsz mángyárt!
— s tuszkolná arrább a kutyát, de az még akkor is
vicsorogva és morogva kerülgeti a diófát.

— Gyűjjék le az úr! — invitálja a végrehajtót a
gazda.

— Nem megyek én! Félek.

— Gyűjjék le, ha mondom, no! Ne féjjen, ki van
herélve...

— Hát nem is attul félek én, hogy megb..., hanem,
hogymegharap.

KI LEGYEN A GYEREK APJA?

Dr. Deutsch (Dajcs) — nyugodjék! — rendelőjébe
egyszer betért egy iruló-piruló tanyai menyecske.
Szemlesütve elpanaszolta, hogy hiába vannak már
idestova két éve egy akaraton az urával, házasságuk
még mindig gyümölcstelen.

— Jó, majd megpróbálunk segíteni — nyugtatja
meg dr. Deutsch a szemérmes asszonykát. — Vetköz-
zék csak le, Ielkem!

Ahogy bemosakodás után visszafordul a csaptól, az
orvos meglepődve látja, hogy a hamvas arcú me-
nyecske még mindig úgy áll ott az asztal előtt, mint
ahogy bejött — felöltözve.

— ???!

— Teclek tunni, doktor úr... Én azér' mégis aszt
szeretném, ha az uramtú lenne...

KI HAL MEG?

Bevittek a zentai kórházba egy súlyos állapotban lévő öreg kukucskaik, akit hajlott kora miatt már operálni sem lehetett. Dr. Vujić, a zentaiak egykori népszerű sebésze — kíméletből, vagy a beteg ne értse — azt mondja szerbül az ápolóknak:

— Suviše je star. Nažalost nema mu pomoći. Nosite ga kući, neka umre među svojima!

(Azaz: Túl öreg. Sajnos, nem lehet rajta segíteni. Vigyék haza, hadd haljon meg otthon békességben!)

Odahaza aztán valamelyik Alsó-Tisza-parti javasasszony vette kezelésbe az öreget — s mit tesz isten? — kikúrálta.

Főlépülése után a beteg találkozik az utcán az egyik kórházi ápolóval, aki tapintatlanul rácsudálkozik:

— Hát maga él?

— No, tán még nem láttá' varnyút karón? Persze hogy élek! — így az öreg, majd utána teszi: — Azt üzenem a gazdáknak, akik rám vetette a pravoszláv körörszlöt, hogy b... meg a tudományát! Aszt is mo' meg neki, hogy nem a' hal meg ám, aki beteg, hanem akinek e'gyütt az ideje! Bizony!

HA HAGYJÁK...

Vesebántalmak nyúvasztják az alvégi öreg pógárt, és hiába húzza, halasztja, végtére is csak el kell indulnia dr. Szegedihez, a régi zentaiak népszerű orvosához.

Betegségéből kifolyólag útközben rájön az anyagcsereinger, és egy néptelenebb utcában az akácfa oldalának fordul, hogy utat engedjen a „folyó ügyeknek”. Ám nyílik a háta mögötti kiskapu, kilép egy süldő lányka, s a bácsit megzavarja. A másik utcában újfent megkísérli, de most sincs szerencséje, sőt a harmadik kísérlete is dugába dől. A fogát szíva ér be az orvos rendelőjébe.

— Mi a panasz? — érdeklődik tőle dr. Szegedi.

— Doktor úr, má' megkövetem... nehezen bírok vizelni.

Az orvos levetkőzteti, majd a spanyolfal mögé állítva egy edényt nyom a markába a vizeletpróbaához. Még a vízcsapot is megnyitja, hogy feloldódjék a beteg görcse, majd tapintatosan magára hagyja az öreget.

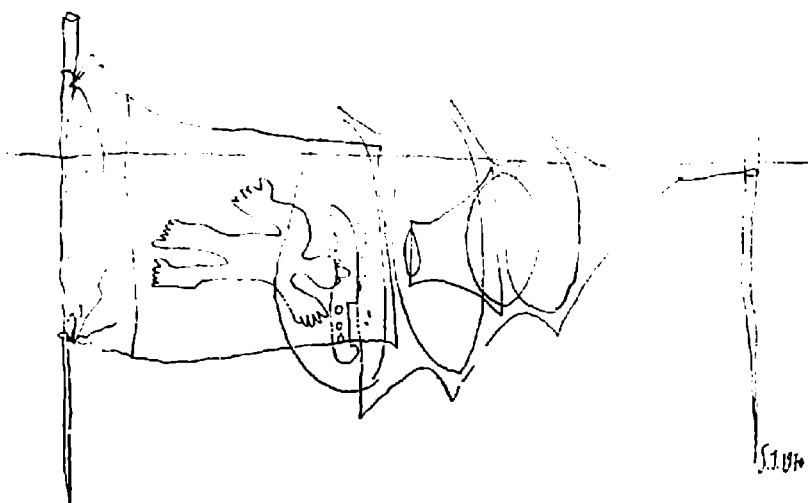
Kis idő múlva újra belép, és megkérdi:

— No, tatám, sikerült?

Az öreg mutatja a teli edénykét.

— Na látja, hogy lehet — így az orvos.

— Ja... ha hagyják az embert...

NAPSUGÁR AZ ISKOLÁBAN

Játszik az iskolából kifogott alkalmi kisjuhász a legelőn, s az elhullatott birkamogyorókat glédába állítgatja. Észre sem veszi, hogy éppen ott halad át a járáson az egyik városi tanfelügyelő, aki a bányai iskolákat ellenőrzi.

Az inspektort — vérbeli pedagógus — érdekli a gyermeklélek, ezért hát szóba elegyedik:

— Mit csinálsz, szép öcsém?

— Jáccok.

— És aztán mit, te?

— Nem lássa? Iskolát.

— Iskolát? És mik ezek a sorba rakott... kupacok?

— Azok a diákok.

— Hát ez a nagyobb itt?

— Ammeg a tanító.

Jó humorú ember lévén, az inspektor évődő hangon megkérdezi a juhászpálántától:

— Tanfelügyelő lesz-e az iskolában?

— Hát, ha futi a szarbu'. De akkorát még nem tanátam... — teszi hozzá halálos komolyan a játékban megzavart gyerek.

OKA VAN ANNAK

A testnevelés mind nagyobb térhódítása következtében már tornából is házi feladatot kaptak az elemisták. Meg kellett otthon tanulni a fejenállást.

Fejcsóválva nézi az aylvégi öreg magyar, hogy az onoka a szalmakazal tövében a tótágast gyakorolja.

— Ugyan ne botromskogy má' te! iszen a fejedbe tódul mind a vér.

— Dehogy, öregapám!

Mivel embertant is tanul már a gyerek, még tudálékosan hozzá is teszi:

— A lábomba se folyik bele minden vér, pedig egész nap azon állok.

— De az nem üres ám, fiam — jegyzi meg csak úgy magának az öreg.

GYAKORLATI FIZIKA

Fizikaórán Bajnok tanár úr — nyugodjék! — az energia megmaradásának elvét akarta megmagyarázni a tanulóknak.

Szemléltetésként gyakorlati példát szeretett volna, s megkérdezte tanítványait, hogy tett-e már valaki a vonat elé krajcárt a sínekre (ti. a nagy nyomás következtében a rézkrajcár nemcsak szétlapul, hanem át is melegszik).

Szabó Lajos (jelenleg köztisztviselőként álló nyugdíjas) jelentkezett.

— Na, és mit észleltél? Mi történt, amikor elment a vonat?

— Megvert a bakter.

NINCS BENNE A MENETRENDEN

Tanulmányi kirándulásra utaztak a zentai gimnazisták. Útvezető tanáruk gyengén törte a szerbhorvát nyelvet, és ezért átszálláskor, tájékoztatások alkalmával gyakran kérte ki a szerbhorvát nyelvben jártasabb tanítványai segítségét.

Az utazás másnapján, hajnaltájban, huzamosabb ideig vesztegelt a szerelvényük egy kisebb boszniai állomáson.

— Lessen már ki, ember — szólt oda a professzor az osztály tréfacsinálójának —, hol ragadtunk le ilyen hosszú ideig?!

A diák szolgálatkészen kinéz, elolvassa a nyilvános W. C. mellett veszteglő kocsiból a feliratot: NUŽNIK, és faarccal bemondja:

— NUŽNIK-on, tanár úr.

— NUŽNIK... NUŽNIK — sillabizálja a tanár a menetrendet, miközben hol a gyéren pislogó lámpa, hol a derengő világosság felé fordítja. — Ezt meg, úgy látszik, kifelejtették a menetrendből.

TUDJA, HOGYAN KELL MONDANI...

Az egyik Zenta környéki elemi iskolában a Föld keletkezéséről tanít a tanár. A Kant—Laplace-elméletet ismertetve észreveszi, hogy az egyik jófejű parasztyerek elnéző mosollyal kíséri a magyarázatot. A tanár végül is nem állhatja tovább, s megkérdezi:

— Jóska fiam, mi van ebben olyan humoros, hogy te szinte végigderülöd az egész órát?

— Hát... Mert ez ám nem úgy vót, tanár néptárs.

— Nem-e? Hanem hogy vót? — kérdezi évdőd hangon az előadó, ki már sejti, hol szorítja tanítványát a cipő.

— Úgy vót, hogy a Földet az Isten teremtette. Öreganyám is mesélte, meg a hittanórán is mondta a tisztelendő bácsi.

Eppen kicsöngettek, így a „tudományos” vita a következő földrajzórára maradt. Ezen már az inspektor is megjelent, részben, hogy lássa a kis „eretneket”, részben meg, hogy kéznél legyen mint döntőbíró a nagy vitában.

Másnap a lecke számonkérésénél a tanár „véletlenül” a tamáskodó kislfiút szólítja ki felelni. A gyerek szemrebbenés nélkül fújja a Kant—Laplace-féle teóriát, s ilyenformán a tudományos polémiaiból nem lett semmi.

Óra végén az inspektor megindul kifelé, s a tanár is utánamegy, de az ajtóból még visszalép. Odaintli a gyereket:

— Mi az, Jóska fiam? Tegnap még nem így beszéltél...

A gyerek bizalmasan rávillan a tanárára:

— Ugyan! Nem akarok én magának ártani — s a szemével az inspektor után vág. — Tudom én, hogy ezt így köll mondani!

Az 1950-es évek elején baj volt a gyermekek beiskoláztatásával. Főleg falun, tanyacsoportokban ment nehezen az iskolába járás. Olykor még a népbizottsági elnökök közbelépésére is szükség volt, hogy egyik-másik hanyag szülőt jobb belátásra bírják a hatóságok az iskola irányába.

Az egyik Zenta környéki községben is behívta az elnök az érdekelt szülőket, akikhez aztán kemény dörgedelmet intézett. A meghívottak között jelen volt az elnök egyik utcabélijé, egy szájra markos kofa-asszony is, akinek nyelvétől rettegett az egész község népe.

— Te Rozi — fordul hozzá az elnök —, a te gyereked se jár iskolába.

— Nem.

— De hát miért nem? Majd meglátod, megbüntetlek!

— Ugyan, Pista! Te négy elemít végezté' velem együtt, osztán, ehun-e, mi lett belüled. Az én Józsi-kám meg a hetedik osztálbul maradt ki. Hát akkó' mi lehet még abbú?!

*

Gyűjtőmunkámban elbeszéléseikkel és adataikkal készségesen támogattak: Burány Ferenc, dr. Burány Pálné, Branovački Danilo, Bruckner László, Fábri Jenő, Guelminó János, Gyetvai Gábor, Hatala Irénke, Huszágh László, Kaszás Károly, dr. Kopasz Pál, dr. Kopasz István, Lukinich Frigyes, Molnár Csikós Benedek, Molnár Csikós János, Mezei Mihály, Nyári Cecília, Pósa János, Rácz Vince, Riesz Gyula, Szabó Lajos, Tolmácsi Géza, Tóth Péter.

Segítőkészségükért itt mondok nekik köszönetet.

Tőke István

